

Doğu Türkistan'ın Sesi



Doğu Türkistan Vakfı Yayınıdır
A Publication of
Eastern Turkistan Trust
Yıl-Year:4, Cilt-Vol:4, No: 14, Temmuz-July 1987



Üç ayda bir çıkar. Türkçe, Arapça, İngilizce İlmî, Millî, Edebî Mecmua.
A General Review appearing every three months in Turkish, Arabic and English.

"DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ" 1987 YILI ABONE VE FİYAT LİSTESİ

Ülke	Deher Sayı	Yıllık Abone
Türkiye	1000 TL	4000 TL
ABD	5 Dolar	15 Dolar
S.Arabistan	20 Riyal	50 Riyal
B.Almanya	12 Mark	40 Mark
Belçika	200 B.Frangı	800 B.Frangı
Fransa	35 F.Frangı	150 F.Frangı

Banka Hesap No: 240022
Akbank Yusufpaşa Şubesi,
Aksaray-İstanbul



قائمة الاسعار لمجلة صوت تركستان
الشرقية

المملكة	ثمن النسخة الواحدة	بدل اشتراك سنوي
امريكي	5 دولار امريكي	15 دولار امريكي
العربية السعودية	20 ريال سعودي	80 ريال سعودي
المانسي غربي	10 مارك الماني غربي	40 مارك الماني غربي
بلجيكي	300 فرنك بلجيكي	800 فرنك بلجيكي
فرنسي	50 فرنك فرنسي	150 فرنك فرنسي



SUBSCRIPTION TERMS OF "VOICE OF EASTERN TURKISTAN" FOR 1987
FOR COUNTRIES OTHER THAN TURKEY

Country	Single Issues	Yearly Subscription Rates
USA	5 Dollars	15 Dollars
S. Arabia	20 Riyals	50 Riyals
W. Germany	15 Marks	40 Marks
Belgium	200 B.Francis	800 B.Francis
France	35 F.Francis	150 F.Francis

Our Bank Account:
Account no: 240022
Yusufpaşa Branch
of Akbank
Istanbul.

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

Üç Aylık Mecmua

TEMMUZ 1987

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 14

Kurucusu:
İsa Yusuf Alptekin

Sahibi:
Doğu Türkistan Vakfı Adına
Mehmet Rıza Bekin

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden
Mes'ul Müdür:
Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu

İdare Yeri:
Doğu Türkistan Vakfı

Millet Cd. 26/3 - Küçük Saray Apt.
Aksaray - İstanbul - Tel.: 524 41 21

Fiyatı: 1000 TL.

Dış Memleketlere: 8 \$

Abone
Yıllık: 4000 TL.
Dış memleketlere 30 \$

Gönderilen yazılar iade edilmez.
Yazılar idare yeri adresine
gönderilmelidir.

Mecmuamızda çıkan
yazıların sorumluluğu
yazarlarına aittir.

Bu Sayıda

- Türkistan'ın Bugünkü Meseleleri...
Baymirza Hayit
- Doğu Türkistan'da Ziraî Suculuk...
Tahir Çağatay
- 20. Yüzyılda Doğu Türkistan...
Yuluğ Tekin Kurat
- Uygur Edebiyatı Geçmişi...
Eden Naby
- Türkistanlı Balaların "23 Nisan
Bayramı"
- Türklük, İslamiyet Lalklık...
Muzaffer Özdağ
- Türkistan Halk Edebiyatı 'nda
Ninniler... Çağatay Koçar.
- ABD Kongresi'ne Tibet, Doğu
Türkistan ve İç Moğolistan ile İlgili
Sunulan Kanun Tasarısı...
Erkin Alptekin
- Türkistanlıların Büyük Kaybı
Merhum Seyit Sultan Mansur
- İnandığımız Davalar...
Seyit Sultan Mansur
- Eskişehirde Düzenlenen
Uluslararası Türk Halk Edebiyatı
Seminerinde Sunulan Türkistanla
İlgili Bildiriler... A.Şekûr Turan
- Londra Üniversitesi Semineri ve
Türkistan... Gulamettin Pahta
- HABERLER

Türkistan'ın Bugünkü Meseleleri

Dr. Baymırza HAYİT

Türkistan, 5.497.963 kilometre kare büyüklüğündeki topraklardan ibarettir. Onun, dünya edebiyatında yalnızca Türkistan adı ile tanınan Batı kısmı (3.995.400 Km²), dedikleri bugünkü Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan Sovyet Cumhuriyetleri, Sovyet Rusya hakimiyeti altında ve Doğu Kısmı, Doğu Türkistan adıyla (1.503.563 km²) dedikleri bugünkü Çinaş - Uygurultar bölgesi, Çin Halk Cumhuriyeti hakimiyeti altındadır. Güney - Türkistan ise Afgan - Türkistanı adıyla Afganistan devleti hudutları içindedir. Türkistan, toprak büyüklüğü cihetinden Umum-Türkler topraklarının çoğunluğunu teşkil ediyor. Onun ahalisi günümüzde takriben 50 Milyon Türk ve Müslümanlardan ibarettir.

İşbu Türkyurdu, Moğulistan, Çin, Tibet, Hindistan (bir koridor ile), Pakistan, Afganistan, İran, Kafkasya (Hazar denizi vasıtasıyla), Tatar - Başkır, Güney - Sibiry (Uguro-Fin kavmleri ve Rus ahalisi ile) memleketlerinin komşusudur.

Malumunuzdur ki, Türkistan dünya Türklüğünün beşiği ve Anadolu'nun ve bugünkü Türkiye'nin ana çeşmesidir. Türkistan, Türk kültürünü ve ruhunu ilk defa yaratan, yaşatan, dünyaya yayan ve tanıtan bir ülke olduğu gibi, İslam kültüründe eş olmayan bir merkezidir.

Türkistan, 33 milyon kilometre kareden fazla topraklarda yerleşen komşu memleketlerle doğrudan doğruya iktisadi, siyasi ve kültürel temaslarda olunabilecek Geopolitik ehemmiyete egedir. Türkistan, tarihte olduğu gibi zamanımızda da Asya'nın Avrupa yolu ve Avrupa'nın Asya kapısı rolünü oynamaktadır. O, aynı zamanda Orta Doğu'nun anahtarlarından birisidir. Türkistan hududundan Kabil 290 Kilometre, İslamabad 700 kilometre, Tahran 640 kilometre, İran Körfezi 1000 kilometre ve Erzurum 1010 kilometre uzaklığındadır.

Batı Türkistan'ın Rusya ve Doğu Türkistan'ın Çin tarafından istilası ve Güney Türkistan'ın Batı Türkistandan ayrılması meseleleri ayrı bir konudur. Fakat, unutmamak gerekiyor ki, Buhara ve Harazim devletleri Batı Türkistan'dan

Rusya'ya yalnız 1924'inci yılda ilhak edilen devletler idiler.

Zamanımızda Türkistan'ın faziletlerini ve geopolitik mevkisini bilmeyenler çoktur. Hatta, Türkiye'de Türkistan denildiğinde "burası nerede" diye sorayanlar da az değildir. Rusya ve Çin devletlerinin propagandaları ve siyasetleri neticesinde, onların imperyalizmi ve kolonyalizmi hükmü altındaki mazlum halkın mazlumluğunu da isbat etmek zamanımızın müşkül meselesi olmaktadır. Sovyetler Birliği, 1979 sonunda Afganistan'ı işgal ettiğinden son, Türkistan'ın bir parçası bulunan Güney Türkistan da Rusya boyunduruğu altına giritildi. Bunun ile Türkistan için serbest devletler ile temaslarda bulunmaya imkan kalmadı. Türkiye yalnız Çin ve Rusya hakimiyetinin Komünizm rejimi kafesleri içinde yaşamaya mecbur edilen bir ülke haline girdi. Bugünkü Türkistan boğulmakta bulunan bir Türk yurdudur. Türkistan Türkleri için yaşamın yegane yolu, kendilerinin hürriyet davalarını devam ettirmek ve hürriyet almak için dostlar kazanmaktan ibarettir. Ruslar, Çinliler ve başka milletlerin bazı ilim ve haberleşme adamları, Türkistan'ın işgal edilen bir ülke, lâkin taslim olmayan bir millet olduğunu biliyorlar. Türkistan'da 1917-18inci yıllarda ilan edilen milli muhtariyet cumhuriyetleri, 1919-1934'de devam ettirilen milli mücadele (Basmacılık), 1933-34 Yıllarında Doğu Türkistan istiklaninin ilan edilişi, 1944-46'da yaşayan İli şehrinde merkezi bulunan Doğu Türkistan Cumhuriyeti, teslim olmamazlığın bir alameti idiler. Bunlara, 1942 - 45'de 270.000'dan fazla Türkistanlı askerlerin Almanlar ile birlikte Sovyet ordusu aleyhinde, Türkistan hürriyeti için savaşa girmelerini de ilave edilebilir. Doğu Türkistanlı gençlerin 1985'de Peking'de protesto yürüyüşleri, Ağustos 1986'da Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti Pamuk-Sanatı Bakanını Moskova'daki Yüksek-Mahkeme tarafından ölüm cezasına hüküm edilmesi, Aralık 1986'da Alma-Ata şehrindeki ayaklanma, çocukluğundan beri Taşkent şehri etraflarında yaşayan, 18 yaşında, milli ve dini duygularını bir şiir ile

ifade eden Başkırd-Türk şairini Nizamiddin Ahmedoğlu'nun 20 Yılda fazla hapis hanelerde ve Psikiyatri kliniklerinde tutulması Türkistan Türkleri'nin sönmeyen milli arzularının bazı bir görüntüleridir. Moskova'nın emri ile 1985-86'da Batı Türkistan'daki Sovyet cumhuriyetlerinde Komünist Partisi ve Sovyet devletinin yüksek makamlarında çalışan 700'den fazla Türkistanlıların görevlerinden uzaklaştırılması, onların bir kısmının hapsedilmesini de dikkate almalıyız. Bunların çoğunluğu milli duyguları yaşatmak arzusunda bulunan şahıslardan ibaret idi.

Şunu da kaydetmeliyiz ki, Şimali - Afganistan'da yaşamakta bulunan Türklerin Afganistan mücahitleri ile birlikte Rusya hakimiyetinden kurtulmak yolundaki savaşları, Türkistan milli mücadelesinin devam etmekte olduğunun bir ifadesidir. Afganistandaki Türkler Afganistan milli mücadelesinin ağır yükünü taşımaktalar. Onlar, bir taraftan Afganistan istiklali için savaşmaktalar, başka bir cihetten ise Türkistan milli hürriyeti için temel kurmak hareketindedirler. Onlar için savaştan başka çıkar yol kalmadığını çok kaygulu bir durum olarak bilmeliyiz. Bazı imkansızlıklar sebebiyle, Şimali-Afganistan'daki Türklerin bugünkü Afganistan'da kanlı savaşlarda bulunmalarını, Türkistan milli mücadelesinin devam etmekte olan yeni bir şekli ekenliğini dünya efkar umumiyesine anlatılmadı.

Sovyetler Birliği tarafından Afganistan'ın işgal edilişi ve Afgan milli mücadelesi, Türkistan'da milli düşünceleri yeniden alevlenmesine yol açtı. Sovyet Rusya hakimiyeti altındaki mazlum Türkistanlılar Afganistan mücahitlerine yardım vermekteler. Onların yardımları nelerden ibaret ve ne usulda teşkil edilmektedir deyilen sorunun cevabını muayyen zaman geçtiğinden sonra, tarihten öğrenebileceğiz.

Ruslar ve Çinler Türkistan'da Ruslaştırma ve Çinleştirme siyasetlerini devam ettirmektedirler. Onlar, Türkistan'da Rus ve Çin ahalisinin sayılarını artırmak, Türkistanlıların kendi vatanında Ruslar ve Çinliler karşısında azınlık haline getirmek yolunda sistemi olarak tedbirler almaktalar. Bunun içindir ki, zamanımızda Türkistan'daki Türklüğün Varlığı büyük bir tehlike altındadır. Türkistanlılar bunu biliyorlar. Bunun için varlıklarını ebedi korumanın tek yolu olarak milli istiklal kazanmayı görmektedirler.

Türkistanlılar için Rusya ve Çin aleyhinde mücadele etmek, bunun ile çok insanları şehit vermek, hapis hanelerde yatmak, hakaretler altında yaşamak, Zevk, Heves, Şaka, Neşe, Oyun, Serserilik veya Akılsızlık alameti değil, belki mücadele yoluyla milletin varlığını yaşatmanın tek yoludur. Sovyet - ruslar ve Komünist - Çinliler Türkistanlılardan sâdik "Vatandaşlar" yapamadıkların-

dan şikayetçidirler. Türkistanlılar ise, onların hakimiyetinden kurtulamadıkları için şikayetçidirler. Türkistan'da mevcut bulunan 3 kuvvet (Rusya, Çin ve Türkistan) arasında düşmanlık duyguları çok derindir. Buna son vermek mümkün. Türkistan, kendi istiklâlına sahip olduğu vaktiden itibaren Rusya ve Çin ile dost olarak yaşamaya hazırdır.

Türkistan meselesinin bazı dış görünüşleri vardır. Bunları aşağıdaki noktalarda görmek mümkün oluyor.

1. Türkistan'ın tabii dostları, -Türkiye, İslam memleketleri, Sovyetler Birliği ve Çin devletindeki mazlum milletler, Avrupa, Amerika Afrika ve Asyadaki İnsan-Haklarını himaye eden teşekküllerdir.

2. Türkiye'de Türkistana karşı gayet derin samimiyet vardır. Millet bu tabii samimiyeti devlet idaresinin samimiyeti derecesine götürülmemiştir. Türk milletinin Türkistan samimiyeti, devletin kültür politikasının bir parçası haline girilmemiştir. Türkiye'de Türkistan tarihini, coğrafyasını, edebiyatı ve kültürünü, Türkistan'daki İslamı, onun terrakiyat temayüllerini, Türkistan'ın bugünkü durumunu ve ruhunu bilenlerin sayısı çok azdır.

3. Türkistan meselesi İslam aleminde unutulmuş bir durumdadır. Her zaman İslâm Davası ve Ümmet-i Muhammed gibi faziletler hakkında konuşuyoruz. Ama, tarihte İslam için büyük hizmetlerde bulunan, İslam kültürünün esasi kaynaklarını yaratan ve bugünde İslam hayatında mühüm rol oynamakta bulunan Türkistan'da yaratılan İslam kültürünü, aynı zamanda Müslümanları, Allahsızlık politikasından kurtarmak, Türkistan'da İslam'ı korumak meselesini umum İslam - Davası ve Ümmet esaslarının bir parçası olarak meydana çıkarılmadı. Bunun bir kaç sebepleri var. Lakin, bunları başka bir fırsatta ve şerait içinde bahs etmeliyiz.

4. Amerika Birleşik Devletlerinin kongresi 1958de "Esir Milletler Haftası" (Captive Nations Week) kanununu kabul etmiştir. O zamanda, Türkistan'da başka milletler yanında hürriyetini kaybeden millet olarak gösterilmiştir. Bu kanuna dayanarak, Amerika'da her yılın 13 Aralık günü Türkistan-Günü olarak ilan edilmiştir. İşbu günde Amerika'nın her yerinde Amerika bayrağı yanında Türkistan milli bayrağını dikmek mümkündür. Tabiidirki, Bayrak Dikmek görevi Türkistanlıların zimmesindedir. Türkistanlı mühacirler böyle bir mühüm lütuftan milli menfaatler için faydalanmayı bilmediler. Esir Milletler Haftası kanunu kabul edildiğinden beri aradan 27 Yıl geçtiği halde (1959-86) Türkistanlılar Amerika'da işbu Türkistan-Günü hakkında tek bir makale yayınlamışlardır.

5. İngiltere'nin Birleşmiş Milletler Teşkilatındaki vekili Birleşmiş Milletlerin umumi toplantısında, 26 Kasım 1962'de sömürgeciliğe son verilmesi meselelerindeki konuşmasında, Türkistan'ın 19'ncü asır sonuna kadar Rusya tarafından işgal edildiğini kaydettiğinden sonra, "Sovyet Orta Asya toprakları için verilecek istiklal ne zamandır?" diye sormuştu. Moskova bugüne kadar işbu tarihi soruya cevap vermedi. Aradan bu yıl 25 sene geçecektir. Ama, bugüne kadar hiç bir devlet, Sovyetler Birliği devletinden işbu sualın cevabını talep etmemiştir.

6. Sovyetler Birliği devletinin resmi daireleri, dış ülkelerde Türkistan milli meselesini ortaya çıkarılmaması yolunda ciddi faaliyetlerde bulunmaktalar. Sovyetlerin dış memleketlerdeki Türkistan - Siyasetinin kendisine has bir sistemi vardır. Onların bu sahadaki diplomasisi, propaganda kabiliyetleri, Uluslararası Komünizmin kolları, radyoları, gazeteleri, dış ülkelere gönderilen geçici vekilleri, casusları ve bunlara yakın bulunan kişileri, dış ülkelerde Türkistan meselesini Sovyet noktai nazerinden göstermek için çalışmaktalar. Onlar, çok korktukları Türkistanlı mühacirlerin milli hareketlerini de durdurmak için ciddi tedbirler almaktalar. Onlar, Türkistanlı mühacirlerden Sovyet Vatanperverleri, Sovyet-Severler ve Sovyetlere karşı hiç olmazsa tarafsızları yetiştirmek yolunda çalışmaktalar. Türkistanlı mühacirler arasında Türkistan'ın milli mazmundaki geleceğine ümitsizlik yaratmak, mühacirlerin milli birliğini, onların arasındaki samimi bağlanışlarını bozmak, dış ülkelerdeki milli hareketini durdurmak, Türkistan örf adetlerini ve Türk lehçelerini bilen, fakat Türkistan meselesine karşı yabancılar gibi duyguları taşıyacak kişiler haline getirmek Türkistanlı gençlere Kiril harflerini öğretmek yoluyla, onları Sovyetlerin kültür tesiri altına almak, Türkistanlı mühacirler arasında Türkistan'ın Sovyet tedbirlerine karşı hayrihahlar kazanmak, Türkistan milli hareketinin göze görünen kişileri aleyhinde töhmetler yürütmek ve sahtekar fikirleri yaymak gibi devam ettirilmekte bulunan tedbirler Sovyetler Birliği'nin Türkistanlı mühacirler arasında kullanmakta bulunan siyasi faaliyetlerin görünüşleridir. Bu sahada, Sovyetlerin "Vatan" Cemiyetleri ayrıca rol oynamaktadırlar.

Sovyetler, Sovyetler Birliği'nden muhacir olan kişiler arasında kendi tesirlerini yaymak için, KGB'nin bir idaresi olarak "Rodina" (Vatan) cemiyetini teşkil ettiler. Moskova'daki işbu cemiyetin Taşkent ve Alma-Ata şehirlerinde şubeleri açıldı. Dış ülkelerdeki yurttaşlar ile kültür temasları kurmak - Özbekistan "Vatan" Cemiyeti ve Kazakistan "Vatan" cemiyeti günümüzde devamlı faaliyetlerde bulunmaktalar. Taşkent'teki

Sovyet "Vatan"- Cemiyeti 30 Yıldan beri "Aydın" gazetesini yayınlamaktadır. Bu ise Arab ve Latin-Türk harfleri ile yayımlanmaktadır. Taşkent'deki işbu cemiyeti 10'dan fazla Risale ve Kitaplar yayınladı ve bunları Türkistanlı mühacirlere gönderdi. Alma-Ata şehrindeki Sovyet - Vatan - Cemiyet, Kazak- Türk şivesinde "Bizdin Vatan" ve Uygur Türk şivesinde "Bizning Vatan" gazetesini yayınlamaktadır. Gazeteler, kitaplar çeşitli yollar ile Türkistanlı mühacirlere parasız olarak gönderilmektedir. Sovyet "Vatan" -cemiyet-lerinin her bir gazetesi devamlı olarak Türkistanlı'lara Kiril harflerinin öğretmektedir. Türkiye'de işbu gazeteleri, takriben 800 Kişiye okutmaktalar.

Taşkent'deki Sovyet -"vatan" cemiyetine bağlı bulunan "Vatandaş" radyosu her günü 2 saat 20 dakika Türkistanlı muhacirlere müteveccih yayınlarda bulunmaktadır. Komünist partisi Türkistan mücahirleri ve dış ülkeler için propaganda yapacak dergi ve gazetelere ayrıca dikkat vermektedir. Bunu Özbekistan Komünist Partisi'nin birinci sekreteri Usmanhocayev'in 4 Ekim 1986'da Özbekistan Komünist partisi Merkezi Komitesi'nin toplantısında bildiren aşağıdaki fikri isbat etmektedir:

"İdeoloji mücadelesinin ciddileştirilişi, Taşkent radyosunun dış ülkelere yayınlarının, cumhuyiretin Dışişleri Bakanlığı'nın, Dış ülkeler ile dostluk ve kültür münasebetler Özbekistan cemiyetinin Vatan cemiyetinin 'Sovyet Özbekistanı' dergisinin 'Aydın' gazetesinin, 'Raduga' yayınları şubesinin işlerini daha iyi düzenlemesini talep etmektedir" ('Özbekistan Komünisti', Dergi, Taşkent, 1986, No.11, s.22-3).

Kanaatımca, Komünist Partisi'nin işbu talepleri anlaşılmalıdır. Sovyetler, daha fazlasını kazanmak arzusundadırlar. Sovyetlerin zikir edilen "Vatan" cemiyetleri ve yıllardan beri Çin Halk Cumhuriyeti aleyhinde çalışmakta bulunan Alma-Ata şehrindeki "Şarki Türkistan Azadlık Şurası" dış memleketlerin büyük şehirlerinde, bilhassa Türkistanlılar yaşayan bölgelerde, kendilerinin vekillerini çalıştırmaktadırlar. Sovyetlerin "Sovyet Özbekistanı" dergisi ise ayda bir defa, Özbek-Türkçe, Arab, İngiliz, Alman, Fransız, Dari, Urdu ve Rus dillerinde yayımlanmaktadır. Sovyetlerin resmi idareleri, neçin bu kadar masref ve teşebbüslerde bulunmanın zaruriyetini iyi anladılar? Eger onlar Türkistan muhacirlerinin dış ülkelerdeki Türkistan davası meselesindeki seslerini durdura bilseler, o zaman, Türkistandaki Türkistanlıların Ah-ü feryadlarını boğacaklar ve onların milli hürriyet arzularını dış ülkelerde zikir edilmesini de durdurabilecekler. Bu da Sovyetlerin esas dertleri! Bunun için ben zati alilerinize Sovyetlerin

bu hildeki siyasetini bir az giriz anlatmaya mecbur oldum. Türkistan meselesinin bazı dış görünüşlerine bir az dikkat verdiğimizden sonra, ortaya Türkistan Milli meselesini çözümü yolunda neler yapabiliriz denilen soru çıkıyor.

bu soruya aşağıdaki fikirlerimiz ile cevap arayacağız:

1. Her şeyden önce, Türkistan Türkleri ve Müslümanlarının **Milli Benliğini** kuvvetlendirmek ve desteklemek gereklidir. Bu ise, onların tarihteki rollarını ve gelecek için milli ümitlerini, kendilerinin **kimliğini** tayin etmek ve anlamak için zarürdür.

2. Amerikanın **Esir Milletler Haftası** kanununu, Amerika'da **Türkistan-Günü**, Birleşmiş Milletler Teşkilatında Türkistan için istiklal zamanı nedir denilen soruların mazmunlarını iyi anlamalıyız ve etrafımıza anlatmalıyız. Bu suali taşıyacak ve cevabını talep edecek dünya efkar umumiyesini hazırlamak gereklidir.

3. Türkistan İslamın mühüm bölgesi olduğu sebebiyle işbu ülkede resmi Allahsızlık politikası aleyhinde gayri resmi yükselmekte bulunan Müslümanlık ruhunu hesaba alarak Türkistan'da İslamı himaye etmek için bütün İslam memleketleri ile işbirliğini teşkil etmek zaruridir.

4. Dünya'da Türkistan terminolojisini kullanış yerine **Orta Asya** veya **Orta Asya Türkleri** terminolojisi çok kullanılmaktadır. Bunun ile beraber, Türkistan'ın tarihi ismini (Türkyurdu adını) inkar etmek temayülleri de çoğalmaktadır. UNESCO'ya göre, Orta Asya - Sovyetler Birliği'ndeki Cenübi-Sibirya (Hakas, Tuva, Altay dağları), Sovyetlerin Kazakistan - orta Asya dedikleri cumhuriyetleri, Çin hakimiyeti altındaki Doğu-Türkistan (Çincang-Uygur Bölgesi demekteler), Çin'in Lançov vilayetine yakın toprakları Moğulistan, Tibet, Hindistan'ın Pancab vilayetleri, Pakistan, Afganistan ve İran memleketlerinden ibarettir. Demekki, Türkistan Orta Asya değil, Orta Asya'nın bir parçasıdır. Türkleri Orta Asya'nın hangi coğrafya kısmından aramaktalar? Eger Orta Asya'da Türkyurdunun adını göstere bilmezsek, olabilirki, aradan zamanlar geçtikten son, hayalparast birisi ortaya çıkarak Tibet Orta Asyadaki Türklerin yeridir diye bilecektir. Vatan'ın varlığı onun ismi ile himaye edilebilir. Son vakitlerde, Sovyet Rusya ve Çin hakimiyeti altındaki Müslümanların **Rusya Müslümanları**, **Çin-Müslümanları**, hattaki Sovyetler Birliği'ndeki Müslümanların, **Sovyet-Müslümanları** denilen hatalı terminolojiler kullanılmaktadır. Tabii, Çinli Müslüman var. Bunların yanında Çin hakimiyeti altında bulunan Türk-Müslümanları da var. Rusya Müslümanları dedikleri zaman, Türkistan, Tatar, Başkird, Azerbeycan, Kuzey Kafkasya ve Kırım Müslü-

manlarını anlıyorlar. Böyle bir terminoloji kullanmak tehlikelidir, çünkü bu Türk ve Müslümanların memleketlerinin isimlerini unutturmaya yardımcı silah olacaktır. Aynı zamanda, Sovyetler, Batı ve Şarkın bazı ilim adamları, hatta Müslümanların bazı fikir adamları da, Sovyet-Müslümanları denilen terminolojiyi çok kullanmaktalar. Bilmiyorlarki veya bilmek istemiyorlarki, **Sovyet var olduğu yerde Müslümanlık, Müslümanlık var yerde Sovyet olamaz.** Sovyetler Birliği'ndeki Müslümanlar daha Sovyet-İnsanları olamadılar ve olamazlar! Bunun için onları Sovyet-Müslümanları demek hatadır ve sahtekarlıktır. Sovyetler, "Sovyet Şarkı'nın Müslümanları" (Muselmane Sovetskogo Vostoka) terminolojisini kullanıyorlar. Bu terminolojiden de Sovyet-Müslümanları denilen mana anlaşılabilir. Şunu da bilmeliyizki, Sovyetler Birliği'nde hiç bir Müslüman kendisini "ben Sovyet Müslümanıyım" diye hissetmiyor.

Sovyetler Birliği'ndeki Türklere **Rusya-Türkleri** denilen terminolojiyi de kullanmaktalar. Rusya-Müslümanları ve Rusya Türkleri diye beyanatlarda bulunmak Çar Rusyası'nın kültür-politikasının bir mahsulatı idi. Zamanında bunları Türk-Müslüman milli liderleri de kullanmaya mecbur olmuşlardı. Bolşevizm Rusyası zamanında ise bunları, ne Ruslar ve ne gayriruslar hiç bir zaman Rusya Türkleri dememişler. Rusyanın Türkleri yok. Rus Türkü yok. Rus Müslümanı yok. Fakat, Ruslar hakimiyeti altında yaşamakta bulunan Türkler var. Türkistan gibi bir Türk yurdu, **Rusya için, Rusya ise Türkistan için yabancı memleketlerdir.** Türklüğü ve Müslümanlığı şerefsiz hale getiren terminolojileri düşüncelerimizden çıkarmalıyız. Okul kitaplarında Orta Asya Türkleri terminoloji yerine Türkistan veya Türkistan Türkleri atamasını (terminolojisini) kullanmalıyız. Beyan ettiğim terminoloji meseleleri, yalnız dilcilik ilmiyetinin, lugatçılık alametleri değil, belki siyasi ve milli meselenin doğru anlamının bir nişanıdır. Eğer, Türkiye'de terminolojini doğru kullansanız, elbetteki bunu dünya da anlayacaktır.

5. Türkistan her bakımdan Türklüğün ve İslam'ın merkezlerinden mühim birisi olduğu sebebiyle, **Türkistan Araştırma Enstitüsünü** kurmalıyız. Dünya'da 40'dan fazla Orta Asya Araştırma Enstitüleri, Merkezleri, Üniversitelerin Bilim adamları, Cemiyetleri çalışmaktadırlar. Bunların çoğunluğunun Orta Asyası, Türkistandır. Türkiye'de böyle bir Enstitünün kurulmasının kültür hayatında mühim ehemmiyeti vardır. İlmî, milli ve İslam ruhunu taşıyan Türkistan Araştırma Enstitüsü, Türkistan'ın ve onun Türk ve Müslüman komşularının geçmişini, bugününü ve geleceğini ilmi esaslarda öğrenmeye ve bu saha-

da çalışacak ilim adamlarını yetiştirilmesine yollar açacaktır. Aynı zamanda Uluslararası Türkistan-Derneği teşkil edilmelidir. Böyle bir dernek, Türkistan'da demokrasi, milli ve insan hakları sahasında Türkistan'ın hürriyeti davasını ileri süren, Türkistan'ı müdafaa edecek kabiliyetçisi olmalıdır.

6) Sovyetlerin Türkistanlı muhacirler arasında komünizmin gayesini giritme yoluyla, bunlardan kendilerinin dış ülkelerdeki siyasi istihkamlarını teşkil etmek faaliyetlerine son verilmelidir. Sovyetlerin muhacirler arasındaki hareketlerine karşı durabilecek Türkistanlı milli kuvvet var. Lakin, bu Sovyetler Birliği'nin maddi ve başka imkanlarına nazeren zayıftır. Türkistanlı muhacirler ne maddi ve ne siyasi cihattan Sovyetlerin 4 gazete, bir dergi, 2 saat 20 dakikalık radyo yayınları aleyhinde cephede bulunabilmeyecekleri. Bunun için onların milli iradelerini ifade etmelerine yardımcı bulunmak gerekiyor. Yüzbinlerce, Türkistanlı muhacirlerin çocuklarını dış ülkelerde Sovyet tesiri altında kendi başlarına bırakmak, gelecek için felakete yol açacaktır. Türkiye'de ve Türkistan'da dost bulunan memleketlerde Sovyetlerin "canlı posta kutularını" çalışmalarına göz yummak, Türkistanlıların yaşadıkları devletlerin menfaatleri ve Türkistan milli davası için zararlıdır.

7. Büyük önder Atatürk, Türk tarihinin ana hatları meselelerinde verdiği talimatta, Türk tarihinin ilk kitabını, Türkistan Türk tarihinin yazılışından başlanışını göstermişlerdi. Aradan 55 Yıl geçtiği halde, Türk tarihinin Türkistan tarihinden başlanan tarihi yazılmadı. Atatürk'ün ümidini yerine getirmek için daha kaç yıllar beklemek şarttır? Kanaatımca, böyle bir tarih eserini (ciltlerden ibaret) yazmağın vakti geldi. Dünyanın kültürlü milletlerinin Ansikpoledileri var. Türkistan'ın milli Ansiklopedisi yok. Biliyoruz ki, Ansiklopedi milletin aynasıdır. Bunun için Türkistan Ansiklopedisi'ni yaratmak mühim bir ilmi vazifedir. Buna yardım vermeliyiz.

8. Sovyetlerin dış ülkelerde devamlı olarak, "Türkistan'da Komünizm-Mucizesi" şiarı altın-

da yürütmekte oldukları propagandası karşısında, hakikatleri gösteren, Uluslararası dillerin birisinde, Türkistan dergisini yayınlanmalıdır.

9. Türkistan meselesi yalnız bir milli mesele değil, belki Uluslararası bir problemdir. Komünist Çinliler, Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türkistanı Çin toprakları diye ilan ediyorlar. Sovyetler Birliği ise, Doğu Türkistan isterse bağımsız devlet olarak yaşayabilecek veya komşu-kardeş Sovyet cumhuriyetlerine koşulabilirler demekteler. İki büyük Türkistan topraklarında kendi iştiha- larını kandırmak siyasetini devam ettirmekteler.

Sovyetler Birliği'nin Anayasasına göre her bir Sovyet cumhuriyetinin S.S.C. Birliğinden ayrılmasına hakkı vardır. Demekki, Türkistan'daki 5 Sovyet cumhuriyeti Moskova merkezinden ayrılabilirler. Ama, bunu icra etmeye Sovyetlerin kanunu izin vermemektedir. Sovyet Anayasasına zid bulunan hareketleri durdurmak, insanlara hak tanımak için Uluslararası anlaşmaları rica etmek niyetinde, Türkistanı sulh yoluyla Sovyetler Birliği'nden ayrılma hakkında yardım vermek Uluslararası problemlerin birisidir. Bütün imkanlarımızı hesaba aldığımız halde, Türkistan'da Türklüğün ve İslamın korumak için Uluslararası dairelerde tedbirler almalıyız. Bunlar nelerden ibaret olur meselesi ise, ayrıca düşüncelerini ve izahatları talep edecektir.

Dünya Türklüğü, şu cümleden Türkistan, tarihin bütün imtihanlarını kazanmış ve yaşama- ya kabiliyetli olduğunu da isbat etmiştir. Bugün Türklüğün çoğu esaret altındadır, lakin yaşamaktadır. Muhterem Devlet Başkanımız Kenan Evren zati alilerinin Bursa şehrinde buyurdukları ifadeye göre, Türkiye dünya Türklüğünün son kalesidir! Mazlum Türkler bunun ile fahrlanıyolar. Onlar, işbu son kaleden Işık ve Maş'al aramaktalar. İnaniyoruzki, Türkiye bu fahrli görevi şerefle becerecektir.

Dünyanın her bir halkı "ben yaşamalıyım" demektedir. Buna bütün halkların hakları var. Biz, Türklerinde yaşamaya hakkımız var. Bunun için, Ya Allah sene yalvarıyorum: dünyada ne olsa olsun Türkler var ve sağ olsunlar!

☐ "Yüce Tanrı, benim Türk adlı bir ordum vardır; onları Doğu'da

oturttum. Zâlim milletlerin üzerine onları bela kılarım. Buyurdu"

H.z. Muhammed (S.A.V.)

Doğu Türkistan'da Ziraî Suculuk

Prof.Dr. Tahir ÇAĞATAY

Medeni hayatın kuruluş ve inkişafında, suculuk ve "Sulu Ziraat" meselesinin mevki ve rolünün ne kadar büyük önemi haiz olduğu malumdur. Türk medeniyetinin izlerini, koca tarih boyunca, dünyanın hiç bir milletine müyesser olmamış bir şekilde taşınan bu sağlam medeni inkişaf unsurunu, geçmişinde olduğu gibi, geleceğinde de nazım bir unsur olarak muhafaza edeceği tabii olduğu kadar, ictimai ve medeni bir zarurettir.

Yalnız istikbali sağlam bir esas üzerine kurabilmek için, her şeyin, kendi hayati ihtiyaç ve imkanlarımızla mütenasip olarak inkişaf etmesi cihetinden de mazimiz kadar dikkat ve samimiyetle öğrenmemiz gerekir.

Mazide insanlık medeniyetinde en sağlam bir temel olarak inkişaf etmiş olan "Suculuk Kültürü", geleceğin modern medeniyet inkişafında da mühim bir unsur olarak bilinmektedir.

Yukarıda da kaydedildiği gibi dünyanın, doğrudan doğruya veya kolaylıkla tabiat vergilerinden istifade edilerek geçinme imkânları hazırlanması mümkün görülmeyen bölgelerinin biri şüphesiz ki, Türkistan'dır. Hele şarkî Türkistan bölgenin en karakteristik bir mıntıkasıdır.

Şarkî Türkistan'da tabiat şartları sakinlere her yerde aynı derecede hayat imkânları bahşetmemiştir. Onun için de koca bölgenin türlü köşelerinde büyük küçük bir takım iskân ve kültür yuvaları teşekkül etmiş ve bunların arasında bazan çok uzun mesafeler alan ıssız çöller uzanmıştır.

Şarkî Türkistan tabiat ve iktisadî hayat şartları bakımından başlıca Altı şehir - Kaşgarya, Cungarya, İli havzası, tarbagatay - Altay mıntıkası olmak üzere dört bölgeye ayrılarak mutalea edilebilir.

Şarkî Türkistan'ın her bakımdan en müsait şartları haiz ve o nisbette inkişaf etmiş olan kısmı

Prof. Dr. Tahir ÇAĞATAY

İlk tahsilini doğum yeri olan Taşkent'te, orta tahsilini Azerbeycan'ın Bakû muallim mektebinde, yüksek tahsilini Almanya Heidelberg Üniversitesi'nde (1923-1930) görmüştür. Orada felsefe sosyoloji ve ekonomi derslerine devam ederek "Nomadenwirtschaft" (Göçebe hayat ekonomisinin anahtarları) konusu üzerinde doktora teziyle mezun olmuştur. Bu eser 1931 de yayımlanmıştır.

1929-39 yılları arasında Mustafa Çokay ve Dr. Abdülvahap Oktay beylerle kurdukları, Türkistan istiklal mücadelesinin organı olan "Yaş Türkistan" dergisinde (Berlin-Paris) faal yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı başlangıcında Ankara'ya gelip yerleşince, bir müddet Ziraat Bakanlığı müşavirliğinde çalıştıktan sonra, 1948'den itibaren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü'ne intisap etmiştir. 1953'de Doçent, 1962'de Profesör olarak, sosyoloji kürsü başkanlığı 1971'deki emekliliğine kadar üstlenmiş ve bu fakültenin sosyoloji ilminin kurucusu olmuş, sahasında değerli eserler yayımlamıştır.

Merhum yüksek düzeyde ilim mümessili olduğu gibi, Türkistan kurtuluş davasında da ömrü boyu fedakarlıkla çalışmış Türkistan mücahididir.

Kendisine Yüce Tanrı'dan rahmet mağfiret dileriz.

D.T.S

şüphesiz ki Altı şehir bölgesidir. Doğuya taraf uzanan nihayetsiz teklemeğin çöllerini bir kavis halinde kuşatmış olan yüksek dağ silselerinin vadilerinde, eteklerinde ayrı ayrı iskân ve kültür mıntıkları teşekkül etmiştir.

Bu memleket nüfusunun 2/3 den fazlası bu bölgede yerleşmiş olduğu gibi iktisadî varlığının belkemiği de burasıdır.

Kültür ve iskân bakımından ehemmiyetli sayılması gereken bölgelerin biri de Turfan mıntıkasıdır. Burasının akar suyu nisbeten az olduğundan yeraltı suyundan istifade işleri - kehriz tesisleri fazla inkişaf etmiştir.

Şarkî Türkistan iktisadî ve ictimai hayat şartları ve kuruluşu bakımından en karakteristik bölgelerin biri şüphesiz ki İli havzasıdır. Burada yüksek kültür sahalarıyla zengin mer'a ve çayırlar yan yana bulmunduğundan tarla, bağ ve bahçe kültürleriyle

birlikte sürücülük de iyi inkişaf zemini bulmuştur.

Tarı dağlarının Kuzeyinde bulunan Ürüm-çü bölgesinde de iyi ziraat sahaları bulunmakla beraber umumiyetle böyle arazi mahduttur. Bu muhitte sürücülük işlerinin fazla inkişaf etmiş olmasının esas sebeplerinden biri de bu olsa gerek. Tarbagatay ve Altay dağları içerlerine taraf ilerledikçe bu karakter daha mütebariz bir şekilde kendini gösteriyor.

Memleketin büyük bir kısmını içine alan Altışehir bölgesi iklim şartları rutubet kifayetsizliğinden başka bir ziraat kültürüne engel olabilecek hususiyet taşımaz. Rutubet azlığından doğan zorluk kalktığı zaman bölgenin tabiat ve iklim şartları ziraat kültür için çok müsait telakki edilebilir.

Burada kış donları oldukça geç başlar ve pek kısa sürer. Meselâ: Eylül sonlarında Kaşgar'da hararet derecesi 20°nin üzerindedir. Ekim ayında duyulmaya başlayan soğukluk en yüksek haddini Ocak ayı içinde buluyor. Burada ekseriyeti Ocak ayında olmak üzere müteaddit def'alar kar yağar. Fakat devamlı yağmaz. Bu devrede kısa bir zaman için akar suların donduğu görülür. Şubat'ın ortalarına doğru ilkbahar kokusu gelmeye, insanın arkası ısınmaya başlar ve Mart ortalarına doğru bir çok ağaçların uyanması oldukça ilerlemiş oluyor. Yenihisar, Yarkent, Hoten bölgeleri iklim bakımından Kaşgar'a çok benzer. Hattâ Hoten'de kış çok daha hafif geçer.

Aksu, Turfan ve bilhassa daha Kuzey'de, dağlara pek yakın yatan Sayram'da yazın öteki bölgelerde görülen şiddetli sıcaklık yoktur. Buna mukabil kış daha tesirlidir. Buralarda ekseriyetle Ocak ayına rastlayan karlar çok uzun yatmamakla beraber, bu devrede don her halde olur ve her tarafda sular donar. Buna rağmen Aksu'da Nar, incir pamuk gibi soğuk sevmez bitkilerin kültürü yayılmıştır.

Doğuya doğru ilerledikçe iklim şartları daha müsait şekil alıyor. Meselâ: Kumul'da iklim şartları daha iyidir. Turfan, Kumul bölgelerinin bağ, bahçe ve iyi meyve yetiştirme bakımından maruf olmasında da bu müsait şartların mühimce tesiri olsa gerekir. Kumul'un meyveleri, kavunları tâ öteden beri Çin saraylarında maveraünnehir mahsul ve meyvelerinin Bağdat Halifeleri saraylarında oynadığı role benzer bir rol oynamıştır.

Altışehir bölgesini üç taraftan saran yüksek dağlardan inen nehir, ırmak, dere ve kaynaklar bu memleketin en çok muhtaç olduğu suyun esas kaynaklarıdır. Hep yüksek dağlar tarafından beslenen bu nehir ve ırmakların rejimi de çok müsaittir.

Bu memlekette sulama tesislerine lüzum göstermeden ziraatı mümkün olan pek az bölge vardır. Bu da çoğunluğu itibarıyla büyük kıymet ifade

etmeyen yüksek yaylalıklarla ülkenin Kuzey kısmında bazı mıntikalara inhisar etmektedir.

İşaret edildiği gibi Altışehir bölgesinde iskân ve ziraat kültür sahaları bölgenin etrafını sarmış olan yüksek dağların içerisine dalmış vadilerden akan su kıyılarında ve bu vadilerin sonunu teşkil eden ovalıklarda kurulmuştur ki bu da memleketin tabiat şartlarını anlatması bakımından mühimdir. Tarım nehrinin kollarıyla bu havzanın diğer akar suları memleketin esas hayat kaynağı sayılır. Sulu ziraat kültürünün inkişafı için gerekli tabii, içtimaî ve iktisadî şartlarda en geniş ölçüde bulunmuştur.

Altışehir bölgesinin esas su kaynağı da Tarım göl nehirler şebekesidir. Yine bölgenin adı geçen sisteme katılmadan bazı küçük göllere ve bataklıklara dökülmek suretiyle sona eren nehir ve ırmakları da büyük ölçüde istifade edilmektedir. Tarım göl sistemi esas itibarıyla Aksu, Feyziabat, Kaşgar derya, Yarkent ve Hoten derya adlı dört esas koldan teşekkül eder.

Yukarı kısımlarda Sarıcas adını taşıyan Aksu derya, Kapçagay ve Kakşal kollarının birleşmesinden husule gelir. Aksu nehrinin kaynağı Hantanrı dağları sayıldığı gibi Kakaşal da Çatırgöl civarındaki zirvelerden beslenir. Bu nehir başlıca Üçturfan, Aksu ve Abad nahiyelerini sular.

Kaşgar'ın Kuzeyinde Kızıl sudan ayrılan Tümen ile Güneyinde ayrılan Kızıl şehrin 5 kilometrelik dışarısında birleşiyor. Kaşgar'ın Güney doğusunda ayrılıp Yeni şehrin Güneyinden geçerek bir çok sahaları sulayan Tevecik Östengi de Tümenle birleşir. Bu nehirlerin ayrılan Östenglerden Nacik de oldukça mühim bir tesis sayılır.

Kaşgar'ın Güney batısında Taşgorgan cihe-tinden küçük Aksu derya, Yeni hisara varmadan Hanarık, Tazgun, Börühitay, Aksug vesaire gibi bir çok Östengler ayrılır.

Sağdan Hanarık, Yeni hisar Östenglerin, soldan da Artış arığının suyu Feyzi abad deryaya katılır.

Sarı göl civarından başlayan Yarkent deryanın başı sayılan ilk kolu, Tızap Karakurum-Kuenlu geçidi bellerinden beslenir. Yarkent derya aynı ad-daki eyaletini sulayan başlıca kaynaktır.

Karakurum dağlarından su alan Hoten derya Karakaş ve Yörükkaş derya adlı iki kolun birleşmesiyle meydana çıkar.

Adı geçen nehir ve kollarının teşkil ettiği manzume birleşerek Tarım nehrini vücuda getirirler. Nehir bu adı aldıktan sonra da ona Muzart, Kuça, Haydu vesaire gibi bir çok kollar katılır.

Hoten derya her zaman Tarımsız ulaşamıyor ve çok def'a kısmen kullanılmak, kısmen de emil-

mek, tebahhur etmek ve yeraltı mecrasına geçmek suretiyle kayboluyor. Hoten deryayı vücuda getiren iki kol birleşinceye kadar ve birleştikten sonra birçok Östengin ve arıklar ayrılır ve Hoten iskân bölgesinin tarla, bağ ve bahçelerini sular. Lop ve Yörünkaş nahiyesiyle İlci nahiyesinin bir kısmını sular. Yurunkaş, deryadan Gazun, Gülbağ, Çerkeş, İlci derya, Maskuy vesaire gibi birçok kanallar ayrıldığı gibi Karakaş nahiyesiyle İlci nahiyesinin bir kısmını sulayan Karakaş deryadan da Makuy, Boransu, Çazlığa vesaire gibi kanallar hâslenir.

Tarım havzasında Tarıma katılanlar gibi bu sisteme katılmayan birçok küçük nehir, ırmaklardan da sulamada istifade edilmektedir. Memleketin bu bölge dışında kalan kısımlarında da birçok nehir ve ırmaklar dan da sulama için istifade edilmektedir.

Bölgenin içinde veya dışında sulamada istifade edilmekte olan nehir ve ırmaklardan bazıları da şunlardır:

Giryâ nehri aynı isimdeki bölgeyi besler.

Kargalık, Puskam, Merket nahiyeleri de Tiztap deryanın suyu ile beslenir.

Muzart derya, Bay, Toksu ve Şahyar nahiyeleriyle Koça nahiyesinin bir kısmını sular.

Könçü nehri Karakurum ve Könçü nahiyelerine su verir. Çeçen nahiyesi de aynı isimdeki ırmaktan su alır.

Şeyhu ırmağı aynı adı taşıyan nahiyeye arazisini besler.

Karaşehir deryadan ise aynı addaki bölgede istifade edilir. İli bölgesinin esas kaynağı, İli nehri olmakla beraber, bölgenin diğer birçok ırmak ve kaynaklarından da istifade edilir. Tarihin pek eski çağlarından beri mamur olan bu bölgenin oldukça kesif tesisleriyle mütekâmil bir ziraî kültürü vardır. Aynı zamanda çok müsait yayla ve türlü karakterde çayır-lıkları bol olduğundan bölgenin sürücülüğü de ölçüde inkişaf etmiştir.

Başlıca Tarbagatay ve Altay dağlarından gelen birçok ırmakların beslediği Cungarya bölgesiyle ona bitişik Turfan vadisinin akar suyu ihtiyaç ve arazi ile mütenasip sayılamaz. Onun için buralarda tâ eski çağlardan beri yer altı suyundan istifade yollarına gidilmiştir. Orta Asya suculuk mıntıkasının orijinal yapılarından biri olan tanıdığımız "Kehriz" tesisleri burada kesif bir şekilde inkişaf etmiştir.

Şarkî Türkistan'da kültür ve iskân bölgelerinin bir birinden uzak, bir takım vaheler halinde teşekkül ve inkişaf edişi her şeyden önce tabiat şartları ve hidrografik vaziyet icaplarındadır.

Yukarıda adı geçen dört bölgeyi ve hattâ bir takım daha küçük iskân bölgelerinin iktisadî ve me-

denî hususiyetlerini lâyikiyle belirtmek için de ayrı ayrı mutalea etmek gerekir.

Şarkî Türkistan'ın takriben 1250-1500 bin hektar olarak kabul edilen sulu kültür sahasının 900 - 1100 bini Kaşgarya veya altışehir bölgesinde, 300 - 400 bini Cungarya ve İli havzasında sayılır. Bizce bu tahmini sayıların hakikî sahanın çok aşağısı olması gerekir.

Şarkî Türkistan'da sulamasız ekin imkânları Garbî Türkistan'a nisbeten daha mahdut sayılır. Çünkü burada iklim şartları birçok bölgelere nazaran daha az müsait bir vaziyettedir. Burada yalnız çeltik, yonca, pamuk, bağ-bahçe bitkileri gibi kültürler değil hatta alel'umum hububatta sulamaya ihtiyaç gösterir. Böylece mevcut etkin sahasının çoğunluğu sulu sahalardır. Onun için de Şarkî Türkistan'ın en kalabalık iskân sahaları ve en ileri kültür bölgeleri sulama için gerekli bütün şartların toplu bulunduğu yerlerde birikmiştir. Bu da en çok nehir kıyıları ve vadilerdir ki böyle müsait şartları toplayan sahalarda en çok Altışehir bölgesindedir.

Muazzam tesislerle teçhiz edilmiş bu koy, sulu ziraî kültür bölgeleri halinde inkişaf etmiş olan Hoten, Yarkend, Kaşgar, Aksu, Turfan, Koça vesaire gibi iskân mıntıkları tarihin en eski çağlarında şöhreti dünyanın en uzak köşelerine kadar ulaşmış birer medeniyet ocağı olmuştur.

Bu yüksek kültürün izlerini türlü milletlere ait en eski kaynaklarda rastlanan kayıtlarda olduğu gibi muhtelif bölgelerde yapılan araştırma ve kazı işlerinde elde edilen iz ve malzemedede de açık görmekteyiz. Eski Roma kaynaklarında İzzidon adıyla zikri geçen Hoten ipek kumaşları Roma saraylarında yüksek kıymetlerle aranmıştır. Burasının camcılık sanatının şöhreti Çin'in uzak bölgelerinden öğrenciler çekmiştir. Kumul'un Turfan'ın meyveleri tarihin çok eski çağlarında Çin saraylarında maveraünnehir mahsullerinin Bağdat Halifeleri saraylarında oynadığı role benzer bir rol oynamıştır.

Tarihten önceki devirde de çok yüksek bir medeniyetin ocağı, büyük muhaciretle yalnız Çin, Hind gibi memleketlere değil daha geniş bölgelere türlü medeni, fikri yenilikler götürmüş olan insanların yurdu olduğu kabul edilen bu memlekette tarihi devrin en eski çağlarında çok yüksek medeni hayat kurulmuş olduğu yukarıda da zikredildiği gibi tarihi ve Arkeolojik malzemededen anlaşılmıştır.

Bu muhite dair tarihi devre mal olan en eski malûmatın kaynağı şüphesiz ki Çin kaynaklarıdır. Bu kaynaklarda da şimdiye kadar rastlanan kayıtların en esaslısı Hun - Çin çarpışmalarının başladığı devre ait olanlarıdır. Hunlar Çin menafii için bir tehlike olmağa başlayınca türlü tedbirlere baş vuran Çin'liler Hunlar'ın arkasında oturanlardan kendile-

rine müttelikler kazanmayı da unutmadılar. Bu suretle Orta Asya ile olan alâkalarını sıkılaştıran Çin'liler bu vesile ile oralatını da öğrendiler. Onlar buralarda yeni temaslarında ziraî kültür ve sulamaya dayanan yüksek medeni hayat müşahede ediyorlar.

Tarihi kaynakların gösterdiği bu hususları arkeolojik malzemede teyid etmektedir. Kazı'larda elde edilen malzeme kadar bu günkü sahraî bölgelere kadar uzanan izlerde mühimdir. Buralarının medeni inkişafının bu kadar erken çağlarında böyle enine, boyuna ilerlemesi ve inkişaf etmesi bir taraftan tabiat şartlarının doğurduğu zorluklara karşı mücadele mecburiyeti, diğer taraftan da coğrafi icapları olarak izah edilmelidir.

Burada tabiat kendiliğinden vermiyor ve kendi kabiliyetin ve liyakatıyla mütenasip kazanacakmış diyor. İnsan sayının esas âmili işte budur. Bu vaziyet karşısında yalnız çalışmak kifayet etmiyor. Çalışmayı ve umumiyetle hayatî teşkilatlandırma mecburiyeti doğuyor.

İnsanlık en eski zamanlardan beri muhtelif bölgelerde türlü şartlar altında cemiyet hayatı kurma yolunda birikmiş ve bir birinden çok farklı maddî ve fikrî medeni hayat kurulmuştur. Burası böyle bir birinden çok şartlı farklar altında kurulan medeniyet muhitleri arasındaki münasebetin güzergâhındadır. Her taraftan gelen muhitlerinden kopan harekâtın bir çoklarının çarpışmasına sahne olmuştur.

Kadim Uygurlar zamanında medeni hayatın her kolunda olduğu gibi ziraatta da çok yüksek seviyelere ulaşılmıştır. Yüz küsur kilometre boyunda, 15 - 20 metre genişlikteki Ostengler binlerce kilometrelik sahaları tarla, bağ, bahçe haline koymuştur. O zamanların tesisleri inşaat tekniği bakımından olduğu gibi ziraî kültür bakımından çok yüksek bentler ve su yollarının yapılışındaki sağlamlık asırlarca devam edebilmiş olmasından da anlaşılmalıdır. Bu tesislerin bakımı, sudan faydalanma işlerini tanzim etmek ve su mes'elesi dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlıkları halletmek üzere ortaya konan kanton ve nizamalarda çok sağlam esasta inkişaf ederek bir örfü adet şeklini almıştır.

Turfan, Ürümçü gibi arazi mevcuduna, nüfus ve ihtiyaca nazaran akar suyu az olan bölgelerde yeraltı suyundan istifade etmek üzere vücuda getirilen Kehriz tesisleri de tâ eski Uygurlar zamanında tatbik edilmiştir.

Şarkî Türkistan umumiyetle Türkistan ahalisinin garble olduğu kadar Hindistan, Afganistan ve Çin ile de sıkı münasebette bulunmak suretiyle kültür mübadelesi çok geniş ölçüde olmuştur. Kültür unsuru götürülmüş olan bu memleketlerden türlü maddeler de getirilmiştir. Üzüm, Yonca gibi bazı kültür bitkileri Çin'e bu devirde götürülmüştür. Çin'den

kâğıt sanatının Şarkî Türkistan'a gelerek yayılması da bu devirlere aittir. Hoten ve Yarkend'de son zamanlara kadar devam eden kâğıtçılık sanatı da O zamandan kalmadır.

Komşu ve uzak memleketlerle yapılan bu kültür mübadelesi yalnız maddî malzeme mübadelesine inhisar etmemiştir. Oralara yeni fikirler götüren Türkistan tüccar, seyyah ve muhacirler oralardan bir çok fikri yenilikleri alarak yurtlarına dönmüşlerdir. O yalnız kendi hesabına mübadelelerde bulunmakla kalmamış münasebet ve mübadeleyi de temin etmekle büyük ölçüde medeniyet yapıcılığı hizmetinde bulunmuştur.

Büyük Gök Türk İmparatorluğu zamanında olduğu gibi onun parçalanmasıyla ortaya çıkan garbî Gök Türk Devleti zamanında da bütün Türkistan medeni hayat kuruluşu bakımından çok büyük inkişaf kaydetmiştir. Bilhassa Şarkî Türkistan ve Yenisu bölgesinde bu devrede mühim terakkiler kaydedilmiştir. Gök Türk Devletinin askerî teşkilâtındaki göçebelik karakterini bütün memleket hayat kuruluşuna teşmil etmek fahiş yanlışlıktır. Gök Türk Devletinin güddüğü siyaset de bu ciheti pek sarîh olarak gösteren izler taşımaktadır.

Gök Türk'leri takip eden Şark Uygurları Şarkî Türkistan'a yerleştikten sonra bilhassa şehircilik işleri çok inkişaf etmiştir. Harabe halinde bulunan Beşbalık şehrini böyle yeniden inşa ettiler. Çonkbalık adını verdiler. Hâlen mevcut olan bu şehre sonradan Çin'liler "Güçenk" (Kadim şehir) adını vermişlerdir.

İli havzasında İlibalık ve Minlak adlı büyük büyük iki şehir daha kurulmuştur. Uygurlar burardan bu günkü Semey ve Yenisu istikametlerinde uzanan bir çok şehirler, kal'alar inşa etmişlerdir. Böylece şehir ve kal'a yapımı şeklinde tebarüz eden Şark Uygurları devri medeniyeti asarının bol enkaz halinde bulunuşu da bu yüzden olsa gerek.

İskân bölgelerini ekseriyetle bu gün merkezi şehirler etrafında toplamağa çalışmış olan Şark Uygurlarının inşaatı ister umumi şehir ve kale kuruluşu, ister binalarının yapılışı bakımından oldukça sağlam ve zinetli olmuştur. Son Kazıların ortaya koyduğu malzeme bu ciheti hiç bir türlü tereddüde mahal bırakmıyacak bir şekilde göstermiştir.

Umumiyetle Türkistan ve bilhassa Şarkî Türkistan'ın tabiat şartları iskân bölgelerinin su bakımından emniyetli yerlerde bulunmasını gerektirdiği her zaman malûm ve nazarı itibara alınmış olan mes'elelerdendir. Her iskân bölgelerinin su bakımından emniyetli yerlerde bulunmasını gerektirdiği her zaman malûm ve nazarı itibara alınmış olan mes'elelerdendir. Her iskân mıntıkası su ve arazi bakımın-

dan ibraz edebileceği takat ve gerekli tesisatın inkişaf kabiliyeti nisbetinde genişleyip tekâmül edebilmiştir. Bir şehrin kurulup inkişaf edebilmesi ve ahali biriktirebilmesi için ne gibi unsurların mevcudiyetine lüzum olduğu da malûmdur. Şark Uygurlarının bu bölgede bu kadar büyük şehirler kurup oturduklarından tarihi kaynaklardaki kayıtlar, kazıların ortaya koymakta olduğu ve diğer izlerden öğrendiklerimiz onların bu şartları tamamiyle hazırlamış olduklarını anlatmaktadır. İşte bu hazır bulunan ve hazırlanan unsurdan biri, bilhassa bizi burada ilgilendireni su ve sulama tesisatıdır. Mevzuu bahsolan yalnız şehir suculuğu tesisatı değil aynı zamanda bu büyük şehirleri besleyen Hinterland'ın ziraî ihtiyacını temin eden tesislerdedir.

Radlof tarafından neşredilen vesikaları incelemekten öğrenilecek en mühim nokta o zamanki, Uygurlar memleketindeki içtimaî, iktisadî ve ziraî kültür şartlarının yüksek seviyesidir.

Kayahanlılar devrinde medeni hayat Garbî Türkistan'da olduğu gibi Şarkî Türkistan'da da çok büyük inkişaf kaydetmiştir. Kaşgar, Hoten, Koça, Balasagun vesaire bu devrin en büyük şehirleri sayıldığı gibi tarihi kaynaklar bu gün harabesi, izi kalmamış olan bir çok şehirlerin mamur mıntika merkezlerinin bulunduğunu da göstermektedir.

Kayahanlılar devrinin büyük Osteng arıkları muazzam bendleri ihtivâ eden tesisleri, kaynaklarda büyük yapı abideleri kadar ehemiyetle zikredilmektedir. Bize bu malûmatı veren Mehmet Emin bey "Koçu, Beşbalık, İlibalık, Çonbalık ve Kengit şehirlerinin Karahanlılar devrindeki güzelliğini bu güne kadar muhafaza etmekte olduğunu" yazar^x.

Aynı müellife göre Karahanlılar zamanında 20 den fazla şehri olan Hoten bölgesin şimdi ancak altı şehir vardır.

Karahanlılar devrinin ziraat mes'elesine temas eden müellif "Şaekî Türkistan'ın Altışehir ve Turfan bölgelerini görenlerin ilk bakışta buralarının sun'i surette yapılmış Osteng ve arıklarla sulanmak yoluyla imar edildiğini, buralarda bunsuz medeni inkişaf imkânı bulunmadığını derhal anlarlar. Bu vaziyet burası ahalsinin binlerce yıllardan beri şehir ve kent hayatı yaşamış olduğunu da anlatan kuvvetli bir delildir.

Şimdiki mamur bölgelerdeki osteng, arık ve azmalardan büyük bir kısmının ziraat işlerini inkişaf ettirmek ve kolaylaştırmak maksadıyla Karahanlılar devrinde vücuda getirilmiş asar olduğu da malûmdur.

Karahanlılar zamanında mamur olup da halî hazırda harabe haline gelmiş olan bir çok eski iskân merkezi bölgelerinde osteng, arık, azmak gibi asar

izlerinin çokluğu da o zamanki ziraatin yüksek seviyede olduğunu gösteriyor. O zaman buralarda yemelik ve yemlik daneli bitkilerden başka yağlı tohum, bostan, bağ ve bahçe bitkileri kültürü de çok tekâmül etmiş bir halde idi.

16 ıncı asır başlarında Şarkî Türkistan Çağatay sülâlesinin inkırazı üzerine başlayan derebeylik karışıklıklarını önleyen Seyt Han tarafından kurulan Saidiye Devleti zamanı Şarkî Türkistan tarihinin çok mühim dönüm noktasıdır. Bu devrede iktisadî, içtimaî ve medenî hayat çok canlı bir manzara arzeder. Hindistan, Çin, Afganistan, İran gibi komşu memleketlerle olan iktisadî ve medeni münasebetlerin canlılığı yanında ziraî kültür mes'elesi de göze batar bir manzara arzettekti. Yeni açılan muazzam osteng, kanal ve kehrizlerin bolluğu bu sahadaki tekâmülü karakterize etmektedir.

Altışehir bölgesinde bir çok eski tesisler tamir edilerek genişletildiği gibi bir çok yeni tesislerle beslenen yeni sahalar da açılmıştır.

Mesalâ: Hoten bölgesinin daha önceki devirde bir çok kasabaları ve çevresindeki yüzlerce köy tarlalarını besleyen tesisler kısmen yıkılmış ve kültür sahası daralmış bulunuyordu. Bunun gibi Kargalık, Merakit, Maralbaş, Gelipki, Üçturfan, Koça, Yenihisar, Şahyar ve Kaşgar Feyzi abadı gibi şehirlerin dolaylarında bulunan tesislerde aynı vaziyette idi. Buralarının hepisinde Saidiye Devleti zamanında tamir, islâh ve genişlemeden başka yeni tesislerde çok yapılmıştır. Bu gün Şarkî Türkistan'da bulduğumuz tesislerin bir çoğu Saidiye Devleti zamanında tamir ve islâh görmüş olduğu gibi, bir çokları da doğrudan doğruya bu devrin eseridir.

Zaten bu memleket tarihinin bundan sonraki devri her hangi bir bakımdan inkişaf ve tekâmül imkânı verecek mahiyet taşımaz.

Takriben 8 ıncı asır Çin baskısını kat'i olarak uzaklaştırmaya muvaffak olan Türkistan tam bin senelik devri Çin nüfuzundan uzak kalarak kendi başına inkişaf edebilecek şerait içinde geçirmiştir. Fakat 18 inci asır ortalarında maruf Kalmuk - Oyrat aileleri dolayısıyla Çin mes'elesi tekrar doğmuştur. Bu tarihten itibaren sürekli Çin tesirine karşı savaşan Şarkî Türkistan Milli Medeni tekâmül mes'elesiyle uğraşabilecek genişçe bir fırsat elde edememiştir. Onun bütün zorluklara rağmen muvaffakiyetle devam ettirebildiği müsbet işlerin başında sulama tesislerinin hayati ihtiyaca yarar bir vaziyette tutulabilmiş olması gerekmektedir. Hayatî bir mes'ele olan bu işin devam ettirilebilmesinde en mühim âmil ahalinin çalışkanlığı, çok derin bir maziden gelmekte olan görenek terbiyesi ve sağlam bir teşkilât ve disiplin halini almış olan örfü adettir.

20. Yüzyılda Doğu Türkistan

Prof.Dr. Yuluğ Tekin KURAT

Genellikle bugün Türkistan denilince, her ne-dense Sovyet idaresi altındaki Batı Türkistan akla gelir. Oysa Doğu Türkistan, Türklerin Batı'ya geçişinde bir köprü vazifesini görmekte kalmamış, başta Uygurlar ve Karahanlılar olmak üzere, birçok Türk devletinin yurdu ve merkezi durumuna girmiştir. Bu ülke meşhur ipek yolu üzerinde bulunması dolayısıyla, Doğu ile Batı arasındaki çeşitli kültürlerin birleştiği bir alan ve aynı zamanda Türk mitolojisinin de bir parçası olmuştur. Çinlilerin yörenin Türklüğünü unutturmak için Sinkiang (Yeni Eyalet) dedikleri Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu otonom bölgesi Doğu'da Moğolistan, Kuzey ve Batıda Sovyetler Birliği ile Güney'de Hindistan ile çevrilidir. Yaklaşık iki milyon kilometre karelik bir alanda 13 milyon Türk'ü barındıran bu dağlık bölge, ortasından adeta simetrik bir biçimde Tanrı dağları tarafından ikiye bölünmüş, Kuzey kesimi Çungarya veya İli havzası, güney kesimi Kaşgarya veya Tarı havzası adını almıştır.

Doğu Türkistan'ın 20.inci yüzyıldaki sorunlarını layiki ile değerlendirebilmek için, bu yöredeki Türk hakimiyetinin çok kısa bir özetini vermekte fayda vardır. Yörenin en eski hekimlerinden Karahanlıların İslamiyeti kabulü, Türk tarihinde yeni bir çığır açmış, 6'ncı yüzyıldan 13'üncü yüzyıla kadar burada aktif bir rol oynayan Karahanlılar, Uygurlar, Karluklar, Türgeşler, Doğlatlar uzkemiş, 1514 yılında yönetim gene Doğlatlara mensup Saidiyelere geçmiş ve merkezi Yarkent olan Saidiye devletinin, 1679'dan itibaren merkezi Kuşgar olan Hocalar saltanatı izlemiştir. Ancak bu dönemde çıkan iç çekişmelerden yararlanan Marçu sülalesi idaresindeki Çinliler, 1757 - 1759 arasında İli havzasını ve 1760 yılında da Tarım havzasını ellerine geçirmişlerdir. O tarihten bu yana iki yüz yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, Doğu Türkistan Türkleri Çinlilerin asimilasyon politikasına var güçleri ile karşı koyarak, Türk harsını, örf ve adetlerini korumuşlardır. Zaten 20'inci yüzyılda Doğu Türkistan, Çin ve Türk kültürü arasındaki mücadelenin bir tablosunu çizmekte ve bu çerçeveye 1850 yılından itibaren kendisini göstermiş bulunan Rus-Çin çekişmesi de eklenmektedir.

1850 Yılından Mançu sülalesinin zayıflamaya

başlaması, Çarlık Rusyası'nın Orta Asya'ya doğru sömürgeci yayılışına imkan hazırlamış ve böylece Türklerin Batı ve Doğu Türkistan'daki birliği tam manasıyla önlenmiştir. Türkistan'ın ezici bir çoğunluğunu oluşturan Türklerin gerek etnik, gerek longuistik gerekse dini özelliklerine Rusya ne de Çin'de yaşayan insanlarınkine benzemiyordu. İşte böylece yöredeki Türk ulusları Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbekler olsun, ne Rus ne de Çin İmparatorluklarına ait olmadıklarının farkına daha iyi varmışlardır. Diğer bir deyimle, dini tarihleri bakımından da Rus ortodoks ve Çin Konfiçiyus inançları ile hiçbir bağlantıları olmadığını da görmüşlerdir. Bu durum hem Moskova hem de Pekin'in karşısına azınlıklar ve din meseleleri olarak, ikili bir sorun çıkartmış ve Orta Asya'daki İslamiyet meselesinin, azınlık meselesinden ayrılarak çözümlenemeyeceği hakikatı ortaya çıkmıştır. Çünkü Türk ulusları arasındaki en önemli halka, orta dil olmakla birlikte, onları birbirlerine bağlayan diğer bir halka da İslamiyettir.

1850'li yıllara dönecek olursak, Moğol Oyratların Batı Türkistan üzerinden yaptıkları akınlar, Çin'i bir hayli sarsıyordu. İşte bu zayıf dönemde Pekin, Doğu Türkistan'daki Türklere geniş kapsamlı bir özerklik vermek zorunda kalmıştı. Yörenin bütün işleri Müslümana aydınlara bırakılmıştı. Zaten bu bölgedeki varlığı uzun zamandan beri sembolik olmaktan başka bir anlam taşımıyordu. İşte bu sırada Batı Türkistan'ı sömürgeleştirmek amacıyla olan Rusya, Çin'in zayıf durumundan yararlanarak, gözlerini Doğu Türkistan'a da çevirecekti.

Bu arada aslen Hoçend'de doğmuş ve 1867'den beri Kaşgar'da oturmakta olan Özbek Hanı Yakub Bey'in, Doğu ve Batı Türkistan'ındaki bütün Türklerin bir bayrak altında toplanacağı ve Hilafetin merkezi İstanbul ile siyasal bağların kurulacağı bir İslam-Türk devletini Orta Asya'da kurmak istemesi, hiç de küçümsenecek bir olay değildir. Yakub Bey başkenti Kaşgar olmak 'Ba Devlet' adı ile güçlü bir idare kurmaya muvafak oldu. Yakub Han 1872'de ve 1874'de, Rusya ve İngiltere ile ticari muahedler imzalamış, gerek İngiltere gerekse Rusya onu kendi taraflarına çekmek için çok çaba harcamışlarsa da, Yakub Han Sultan Abdülaziz'e resmen biat etmiştir. Osmanlı Padişahı da askeribir talim heyetini çok

kıymetli hediyelerle birlikte Kaşgar'a göndermiştir.

Öte yandan BA Devlet'in kurulması, ne Rusya'nın ne de Çin'in işine gelmemiştir. Çünkü bu durumda Rusya'nın Batı ve Çin'in Doğu Türkistan'dan vazgeçmesi gerekecekti. Bu devletlerin hiçbiri böyle bir düşünceyi akıllarından geçirmediklerinden, Ba Devlet'in ortadan kaldırılması onların politikası bakımından kaçınılmaz olmuştu. Bu arada şu hususu da bilhassa belirtmek gerekir ki, artık 19'uncu yüzyılın sonu itibarı ile Doğu Türkistan, İli vadisine kadar sokulmuş bulunan Rusya ile Çin arasındaki rekabet ve sürüşmenin adeta bir mücadele şeklinde yürütüldüğü bir alan olurken, bu mücadeleye kendi kültürlerini korumak isteyen Türklerin çabaları da ekleniyordu. Öte yandan Yakub Han'ın zehirlenmesi ve oğulları arasında çıkan mücadeleyi fırsat bilen Çinliler 16 yıllık hayatı olan bu bağımsız devleti ellerine geçirmişler ve bilinen politikaları doğrultusunda Doğu Türkistan'ın Sinkiang "Yeni Eyalet" adını vermişlerdi.

1911 yılında Mançu sülalesinin yıkılarak yerine bir Çin Cumhuriyeti'nin kurulmuş olması, Doğu Türkistan ile merkezi hükümet arasındaki ilişkileri nerede ise kopma noktasına getirmişti. Çin'de bir Cumhuriyet düzeni kurulmuş olmasına rağmen, Mançu rejiminin tayin etmiş bulunduğu genel valiler Doğu Türkistan'da yerlerini muhafaza etmişlerdir. Onlar bir taraftan, Müslüman halkın sanki muhtar bir idare altında yaşıyorlarmış gibi, güvenini kazanmaya çalışmışlar, öte yandan Doğu Türkistan sanki müstakil bir devlet imiş gibi, Rus konsoloslarına geniş ekonomik ve siyasal haklar kazandıran tavizler vermişlerdir. Çarlık Rusya'sı Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla başka yörelere öncelik vermiş, ancak bolşevik ihtilali ile iktidara gelen yeni idarenin Doğu Türkistan politikasında herhangi bir değişiklik olmamış ve Sovyet konsolosluklarının sayısı artmış ve ayrıca bir ticaret anlaşması imzalanmıştı. Bütün bu gelişmeler merkezi hükümetin bilgisi ve yetkisi dışında cereyan ediyordu.

Ancak 1928'deki genel vali Şü-Yen müslümanlara karşı baskı yapmaya koyulunca, Hami'deki Müslüman Uygurlar arasında başlayan isyan bir yıldırım hızı ile Kaşgar'a kadar yayılarak, Doğu Türkistan'daki Kırgız ve Kazakların Çin idaresine karşı silaha sarılmalarına yol açtı. Bu isyan sırasındaki en önemli olay, Kansu eyaletindeki müslüman Doğlatların 23 yaşlarındaki komutanları Ma Çu Ying'in önderliğinde, Doğu Türkistan'daki soydaşlarına ve din kardeşlerinin yardımına koşmaları idi. Ancak Ma Çu Ying'in hedefi, Yakub Bey'in özlemini duyduğu hedefe ulaşarak, yalnız Türkistan'da değil, Orta As-

ya'da birleşik bir İslam devletinin kurulması idi. Tabii ki bu hareket Çinlilerin olduğu kadar, Sovyetlerin de çıkarlarına ters düşüyordu. Sovyetler Sinkiang valisi Şü Yen'e verdikleri silahlarla Doğu Türkistan'daki milli hareketi bastırmak istediklerini açıkça göstermişler, fakat valiyeverdikleri bu destek karşısında, kendisini 1 Ekim 1931'deki gizli bir anlaşma imzalamaya mecbur kılmışlardı. Yapılan bu gizli anlaşma ile Sovyetler ticari ve iktisadi imtiyazlarını daha da arttırarak ve bölgede bütün Sovyet müteşebbislerine ve uzmanlarına serbest dolaşım hakkı sağlayarak, Doğu Türkistan'ın ekonomisini sımsıkı ellerinin içine almış oluyordular. Üstelik bu anlaşmanın yapıldığı sırada Çin Cumhuriyeti'nin lideri Çan Kay Şek'in Moskova ile olan diplomatik ilişkileri 1929'dan beri kesikti.

Bu arada Hoca Niyaz önderliğindeki istiklal hareketi semeresini vermiş ve Kaşgar bölgesindeki Çin birlikleri imha edilerek, 12 Kasım 1933 Tarihinde "MÜSTAKİL TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ" devleti kurulmuştu. Tabii ki Sovyetler duruma derhal müdahale edeceklerdi. Urumçi'de tutunabilen Çin birliklerinin yanına, Çin üniforması giymiş bulunan 3000 Kızıl Ordu askeri sokularak ve havadan yapılan destek neticesinde Hoca Niyaz ve Ma ÇU Ying kuvvetleri dağıtıldı. Böylece Türkistan Cumhuriyeti'nin ömrü üç ay bile sürmemişti. Buna karşılık Sovyetler Doğu Türkistan'ı sımsıkı avuçlarının içine alacaklar ve 1937 yılından itibaren ülkenin petrol, tungsten ve uranyum dahil bütün yeraltı kaynaklarına el atarak bunları işletmeye koyulacaklardı. Nitekim 1942 yılına gelindiğinde günde 67 metrik ton petrol çıkartan 37 kuyu faaliyet halinde bulunuyordu.

Çan kay Şek bu gelişmelere asla müdahale edemiyordu. Çünkü Çin'in 1937 yılında Japon istilasına maruz kalması, Sovyetlerin işine yaramış ve Pekin'in Moskova ile olan ilişkilerinin düzelmesine yol açmıştı. Böylece Sovyetler bir taraftan Çan Kay Şek'e Japonlara karşı kullanılmak üzere silah verirken, Doğu Türkistan'ı da sömürgeleri gibi kullanmışlardır. Ancak 1942 yılında Alman ilerleyişi karşısında çok yıpranan ve 1943'de tüm güçleri ile Hitler ordusuna yüklenmek isteyen Sovyetler, birliklerinin çoğunu Batı'ya kaydırınca, bundan yararlanan Çan Kay Şek Sovyetleri de anlaşmaya zorlayarak 1943 Kasımında Doğu Türkistan'ına girmişti. Ancak yöredeki Türkler için değişen bir şey yoktu. Sovyet zulmünün yerini şimdi de Çin zulmü almıştı.

1944 Ocağı'ndaki son Türk ayaklanması Kazak aşiretlerinin lideri Osman Batur'un isyanı ile patlak verdi. Sovyetler ise böyle bir isyanı kendileri için fırsat saymışlar ve Doğu Türkistan'daki emellerinden vazgeçmediklerini göstermişlerdir.

Şöyle ki, Osman Batur'un kazaklarına silah verilmiş, ayrıca Dış Moğolistan'dan kalkan Sovyet uçakları Çan Kay Şek birliklerine saldırmışlardır. Bu ayaklanma Uygurların da merkezi Kulça olmak üzere İli havzasında üç vilayetten oluşan 'Doğu Türkistan Cumhuriyeti' kurulmuştu. Ancak böyle ir devletin küçük de olsa, Batı Türkistan'ı tehlikeli bir örnek ortaya koyduğundan endişe duyan Sovyetler türlü entrikalarla, milli hükümeti Çan Kay Şek ile barış yapmaya zorladılar. Buna göre Doğu Türkistan Cumhuriyeti feshedilerek, yerine Çan Kay Şek hükümeti ile ortaklaşa bir koalisyon kurulacaktı. Ancak Cumhurbaşkanı Ali Han Töre bu gormüle itiraz edince, bir gece ansızın yakalanarak Rusya'ya kaçırılmış ve 1946 yazında yukarıda belirttiğimiz esaslar dahilinde bir koalisyon hükümeti kurulmuştu. Bu düzen Mao'nun komünist birlikleri Kasım 1949'da Doğu Türkistan'ına girinceye kadar devam etti.

Komünist pekin yönetimi, Doğu Türkistan'ın kendisine özgü etonom karakterini kabul etmiş gibi görünüyordu. Böylece Doğlat, Kırgız, Uygur ve Kazak özerk bölgeleri kuruldu. Ancak 1 Ekim 1955'de bütün Çon Orta Asya'sı 'Uygur Özerk Bölgesi' adı altında yeniden düzenlendi. Tabii ki bu düzenlemeler yapılırken, Çin'in en çok kıldığı, bölgedeki Sovyet nüfuzunun kırılması ve ilerde bölgenin Sovyetleşmesini önleyecek tedbirleri almaktı. Bu politikanın bir yönü de, Mao rejiminin İsmaliyete karşı izlediği siyasette görülebilir. Çin'deki Parti ve devletin ileri gelenleri, Müslümanların günlük hayatlarındaki ibadetlerini bırakmaya zorlamanın, bu kesim tarafından dinlerine karşı bir saldırı veya dinlerini ortadan kaldırmak için atılmış bir adım gibi görecekları fikrini bir süre için bile olsa kabul etmişlerdi. Öte yandan Çin'deki Müslüman azınlığın baskı altına alınması gibi bir izlenimin yaratılması, Çin'in Orta Doğu ve Güney Doğu Asya'daki Müslüman komşuları ile olan münasebetlerinde aksi tesirler yaratabilirdi. Dolayısıyla Sovyetlerin 1920'lerin başında izledikleri yoldan gidilerek, Müslümanların psikolojik usullerle eğitilip İslamiyetten koparılmaları öngörülmüştü. Ayrıca Türkler büyük toprak olmalarından ötürü, Çin'in her tarafında yapılan toprak reformlarından, yani kamulaştırmadan, etkilenmişlerdi. Buna rağmen kendilerine camilere ait olan toprakları geçici bir süre için de olsa ekip biçmelerine izin verilmişti. Buna rağmen bu yumuşak politikanın dini toleran ile bir alakası yoktu. 1952 yılının başında Şang Hay'dan 'Kuran'ın Özel Nitelikleri ve Ana Hatları' başlıklı Çince bir tercümesi yapılmıştı. Kitap komünist doktrinine ters düşmeyen ve bu ideoloji geçerli sayılan sureleri ihtiva ediyordu. Kuşkusuz Pekin idaresi bu yeni tercümeyle camilerde okunan Kuran da, medre-

selerdeki din adamlarının ve çocuklarının eğitiminde temel bir kaynak olarak kullanıp, bundan büyük fayda umuyordu.

Bu arada Çin'deki müslümanlara karşı alınan tedbitlerden bir tanesi de, İslam dininin yasakladığı yiyeceklere ait hükümlerin kaldırılmasıydı. Müminler sığır ve koyun etlerini camilerin idaresindeki mezbahalardan satın alıyorlardı. Ancak Çin makamları bu mezbahaları kapatınca, müslüman halk dini ininçlarını ihlal etmek bahasına etini devlet dükkanlarından temin etmek zorunda kalmış veyahut da kendisini bu gıdadan mahrum etmek durumuna düşmüştü.

Bütün bu örnekler, Çin'in Doğu Türkistan'ına gerçekten bir özerklik verme yanlısı olmadığını açıkça gösteriyordu. Özellikle Parti 1955 yılında Doğu Türkistan'a yönelik Sovyet propagandasına karşı kendisini daha da güçlü hissedince, üzerindeki baskılar da artmaya başlayacaktı. Nitekim 1958 Yılında, Pekin'deki hükümet tarafından, Doğu Türkistan'daki Yüksek öğretim kurumlarına gönderilen bir talimatta, Üniversitelerde ulusların kendi dilleri ile yapılan eğitime artık son verilecek ve eğitim dili yalnızca Çince olacaktı. Bu değişikliğe paralel olarak mahalli öğretim üyelerinin yerlerini yavaş yavaş Çinli meslekdaşları alacaktı. Tabii ki bu düzenlemeler büyük tepki görmüş, öğrencilerin protesto ve boykotlarına yol açmıştı. Çinli yöneticiler de buna karşılık, önce öğrencilerin yiyecek karnelerini iptal etmişler, bu da fayda etmeyince, bu kez birçok öğrenci ve öğretim üyesini Üniversite'den çıkarmışlardı. İşte bu durum 1958'de Hoçent'te büyük bir ayaklanmaya sebep olmuş ve Çinliler bu direnişi kırmak için yoğun bir askeri harekate geçmek zorunda kalmışlardı. Artık bu tarihten Doğu Türkistan'daki Çin-Türk mücadelesi bütün şiddeti ile başlamıştı.

1962 yılının Temmuz ayında, gıda maddelerinin büyük bir bölümünün Çin'in diğer bölümlerine gönderilmesi büyük bir yiyecek darlığına yol açınca, Kulca ve Çuğucak halkı, buralardaki Çinlilerle çatışmaya girerek bir hayli ölü ve yaralı vermişlerdi. Ayrıca Kulca'daki Sovyet Konsolosluğu önünde toplanan Kazaklar, Çinlilerin Doğu Türkistan'dan çıkartılmasını ve bu yöreye bağımsızlık verilmesi için kendilerine silah yardımı yapılmasını istemişlerdi. Sovyet konsolosu göstericileri yatıştırıp dağıtmış ise de Ok yaydan çıkmıştı. Bir yandan Kazaklar sınırı geçerek Sovyetler Birliği'ne sığınıyor, öte yandan petrol kuyularında çalışan Uygur, Özbek ve Tatarlar greve giriyordu, bu yöre 1963 yılı itibarı ile Sovyet-Çin çekişmesinde önemli bir rol oynamaya başlıyordu.

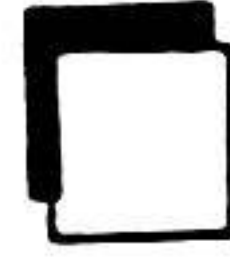
Pekin Moskova'yı başta Kazaklar olmak üzere, bölgedeki Türkleri kışkırtmak ve onlara silah vermekle suçluyordu. Öte yandan başta

Kazaklar olmak üzere 1962 yılından beri Sovyetler Birliği'ne iltica eden Türklerin sayısı 300.000 civarında idi. Oysa bu tarihten önce mülteci akımı Sovyetler Birliği'nden Çin'e oluyordu.

1966'da kendisini göstermeye başlayan Mao'nun kültür devrimi, Sinkiang dedikleri bu yöredeki Türkleri hedef almıştı. Programın en başında Doğu Türkistan halkının zorla Çinlileştirilmesi geliyordu. Kazak, Uygur ve Kırgız kolları ailelerinden zorla alınarak ve ölüm cezası ile tehdit edilerek Çinlilerle evlenmeye zorlanmaktaydılar. Dolayısıyla Türklerin köklü olan kültür mirasını ortadan kaldırmak için, Millî giysilerini giymeleri yasaklanmış ve özellikle İslamiyetin getirdiği inançlarının kaldırılması için 10 maddelik bir program hazırlanmıştı. Bunların içinde bütün camilerin kapatılması, dini liderlerin iş kamplarında ideolojik eğitime tabi tutulması gibi hükümler yer alıyordu. Şurası da ilginçtir ki Sovyetler, Çin'in Türklere bu baskısını ve bilhassa dinlerini ortadan kaldırmaya kalkışmasını, bu ülkenin Marksizm ve Leninizm'i acemice uygulaması olarak yorumluyordu. Kuş-

kusuz Sovyetlerin Çin'deki Türkleri destekler bir tutuma gitmeleri, onların haklarına duydukları saygıdan kaynaklanıyordu. Onların amacı Doğu Türkistan'da bir zamanlar elde etmiş oldukları avantajları yeniden kazanmaktı. Sovyetlerin müdahaleci tavarlarına rağmen, Çin'de Mao'nun ölümü ve onu izleyen yandaşlarının tasfiyesine kadar Doğu Türkistan'daki zulüm devam etmiştir. Ancak 1979'da iktidara gelen Çin'in yeni yönetimleri Mao döneminde yapılan hataları itiraf ederek, yeni düzenlemelere girmişlerdi. Nitekim 1982 Anayasası'nda, azınlıklar ve dini gruplar için vicdan hürriyeti sağlanıyor ve devletin bütün tanınmış dinsizleri koruyacağı güvencesi veriliyordu.

Çin'in iç politikasında yaptığı bu değişiklikler İslamiyet karşısında tarafsız bir görünüme büründüğü intibahı verebilir. Ancak bu politika değişikliğine Doğu Türkistan'daki Türklerin sosyal ve ekonomik durumları ve de Batı Türkistan'ındaki Türklerle olan ilişkilerine herhangi bir yenilik getirdiği söylenemez.



**DOĞU TÜRKİSTAN FOLKLORU
VIDEO KASET
FİYATI: 10.000 TL.**

**İsteme Adresi: Millet Cad. 26/3
Aksaray / İSTANBUL**

Uygur Edebiyatı: Geçmişi

Dr. Eden NABY

Yirminci Yüzyılın başlarında, Orta Asya nüfusunun idarî yönden etnik gruplara bölünmesiyle, bölgede yaşayan en büyük etnik gruplar için ayrı kültürler geliştirme konusuna önemli bir çaba harcanmıştır. Her ne kadar grupların en büyük bir kısmı Türk dil ailesi içindeseler de, İranlılar ve Moğollar gibi daha küçük gruplar da benzer problemlerle karşılaşmışlardır. dinî yönden güçlü bir şekilde etkilenen yerli kültürün ortak temelleri, yeni bölünmüş kültürler için geçmiş yaratma problemini getirmiştir. bölgedeki Türk ve İran halklarının kültürleri üzerindeki dinî etki İslamiyet'ten geliyordu. Bu sebeple genel olarak Orta Doğu kültürüne yakından bağlıydı. Ayrıca Türk kültürünün eğitim görmüş kişileri İran Edebiyatı ile kaynaşmış durumdaydı. Azerbeycanlılardan, Özbeklere, Uygurlara kadar bu yerleşik Türk kültürleri iki problemle karşılaştılar: Türk kültürünü İran kültüründen ayırmak ve aynı zamanda ayrı, çağdaş Türk kültürleri yaratmak. Bu korkunç problemlere bir üçüncüsü daha eklenmişti; geçmişle çağdaş kültürün nasıl birleştirileceği. Bu çalışmamda, çeşitli kültürel safhalardan geçen, modern bir edebiyat geliştirebilmek için gerekli yapıyı kuran ve şimdi de geçmişteki eserleri bu edebiyatla birleştirme işine başlayan Doğu Türkistan'daki Uygurları incelemek istedim.

Uygur Edebi Geçmişinin Kurulması

Uygurlar, Türkçe konuşan halkların doğudaki en büyük uzantısı olup, Çin'deki en büyük Türk nüfusunu meydana getirmektedirler. Çin'deki yaklaşık nüfusları 7 milyon olup, Çin'den göçmen olarak Sovyetler Birliğine giderek Alma Ata, Frunze ve Taşkent çevrelerinde yaşayanların sayısı da 220.000 kadardır. Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığında, belirli bir siyasi öneme sahip olduklarının kabul edilmesi nedeniyle, Sovyet Uygurları kültürel özerklik açısından bazı fırsatlardan yararlanabilmektedirler. Bu çalışmanın önemi, kültür mirasına kar-

şı Sovyet Uygur tutumu ile Çin'deki Uygurların tutumu arasındaki derin karşılaştırmada yatmaktadır.

Uygur edebiyat mirası ile ilgili çalışmalarımda, 1949 dan itibaren Komünist dönemdeki tarihi gelişmelerle ilgilenmedim; veya 1930'lardan dönemle ilgili bir takım karşılaştırmalara girişmedim. 1930'lardan sonra Uygur yayınlarının çok kıt olması, ayrılıkçı hareketlerin getirdiği siyasi karışıklıklar ve Doğu Türkistanda Komünist Çin yönetiminin uygulanması gibi sebepler, yakın tarihte Uygurluların kültürel ürünler vermesini sağlayan tek dönemin içinde bulunduğumuz dönem olmasına neden olmuştur.

Burada incelenen ilk Uygur çalışması, 1984'de Urumçi'de yayınlanan "Kadim Uygur Yazma Yadgârlıkların Tullanma" (Eski Uygur Yazılarının bir Koleksiyonu) dır. Bu çalışma Beijing'de eğitim gören üç Uygurlu (Abidukayum Khoja, Tursun Ayup ve Israpil Yusup) tarafından biraraya getirilmiş ve Israpil Yusup tarafından biraraya getirilmiş ve 12.400 adet basılmıştır. 417 sayfa olan bu kitapta, Orhon yazılarından Manichaenan'a kadar açıklamalar ve tercümeleler, Budist ve Nestoryan dini yazıları, aynı zamanda "Oğuz Name"nin kökeni ile ilgili tartışmalar ve Uygur yazısıyla tek örneğinin "Bibliothèque Nationale'de" bulunduğu bilinen 13. yy. "Turpan el yazmaları" bulunmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlayanlar tarihî dil âlimleridir. Doğudaki Türkler tarafından 9. yy. dan 17. yy. a kadar kullanılan İslamiyet öncesi Uygur alfebesinin incelenmesi konusunda uzmanlardır². Bu kitapta yazılarla ilgili birkaç fotoğrafın dışında hiçbir orjinal kopya yoktur. Bunun yerine editörler orjinal yazıları çağdaş Uygur alfebesine çevirmişlerdir. Çeşitli yazı kalıntılarında satır satır tercümeleler veren editörler, anlaşıldığına göre bu çalışmadan önce Uygur kültür mirasına ait kendi dillerinde herhangi bir bilgi kaynağı olmadığını bilmektedir-

ler. Editörler, okurların transkripsiyona gösterdikleri ilgiyi dikkate alarak geniş bir (48 sayfa) lugatçe hazırlamışlardır. Eski eserlerin kopyaları veya orjinalleri dışında editörler yalnız Çinli yazarların bu konularla ilgili yazılarına bağlı kalmışlardır. Muhtemelen lingustik nedenlerle bu konuda Batılı incelemecilerin bir çalışması yoktur.

İkinci Uygur antolojisinin amacı, çağdaş Uygurlara geçmişin edebi mirasını tanıtmaktır. Uygur Klasik Edebiyatından Numuneler, 1981'de Urumchi'de yayınlanmıştır. Yakın geçmişteki Çin tarihinde siyasi açıdan yumuşamış olan dönemdeki ilk eserlerden biri de budur. İlk baskı sayısından (25.000) etkisi ölçülebilir. Bu eser, köylerdeki evlerde bile okunmuştur³. Çalışmayı hazırlayan Tayyip Can Aliyof ve Rahmetullah Kaari, on sayfalık bir giriş (Kari tarafından kaleme alınmış), 17 yazar veya eserle ilgili kısa tanıtımlar, yazı örnekleri ve çağdaş edebi dile tercümelerini sunmuşlardır. Ünlü 11. yy. Divan-Lûgat ile Türk'den olsun ve ya 19. yy. şairi Tajalli'nin şiirlerinden olsun bütün yazılar günümüzde resmi olarak kabul edilen motifiye edilmiş Arap alfabesiyle verilmiştir.

UYGUR KLASİKLERİ: Uygurların yaşayan geleneğinin bir parçası haline gelen çalışmalarına içine aldığı için Kadim Uygurlardan farklıdır. Bütün bu çalışmalar İslamiyet dönemine aittir. Orhun yazılarının veya Budist mağara yontmalarının aksine, okur yazarlar ve hatta okur-yazar olmayan bazı kişiler bu yazıların şekli ve muhtevası hakkında bilgi sahibidir. Çağdaş yazarlar genellikle aynı vezin kalıbıyla yazmaktadırlar ve İslami geçmişin imajları ve mecazları, güçümüz kültürünün esasını teşkil etmektedir. Editörlerin "başlangıç bölümümde" "Dörtler Çetesi"nin zararlı etkilerine yaptıkları atıftan anlaşıldığı üzere, amaçları yalnızca Uygur Türk Kültürünü değil aynı zamanda Orta Asyayı istila eden Çinlileri eleştiren yazarları da orataya çıkarmaktır. Mulla Bilal'in (1823-1899) kitapta yer alması ve özellikle Çinlilere karşı 1867 isyanına katıldığı sıradaki tecrübelerine yer verdiği KİTAB-E GHAZAT DAR MULK-E ÇİN (Çin'deki İsyanın Kitabı) den söz edilmesi, bu yazarın Çin'deki Uygurlar için yasal olarak kabul edildiğini göstermektedir. 1867 isyanı ile ilgili bu kitaptan bahsedilmesi, (1867 de Yakup bey tarafından yönetilen kısa ömürlü bağımsız

devletin de adı geçmiştir), uzun süre Türk alimleri tarafından reddedilen bu kitabın gelecekte yayınlanma yolunu da açmıştır. Bu eserin N.N. Pantusov tarafından basıldığından bu yana Batı'da bulunması ilginçtir⁶.

Batılı olmayan kültürlerde, edebî tarihler ve antalojiler milli şuurun göstergesidir. Siyasî şuuru değilse bile, kültürel farkı (eşitliği veya üstünlüğü) belirtirler. Geleneksel İslam kültürüne siyasî olarak dahil olmayan kişiler için milliyetçiliğin lüzumsuzluğu göz önüne alınırsa, bir milli kültür kurma çabaları, hem Orta Asya halkının idari yönden bölünmesinin kültürel öneminin bir belirtisi ve bir tepki olarak değerlendirilebilir. Daha basit şekliyle anlatmak istersek, Uygurlar, Tajikler ve Özbekler zengin bir geçmişe işaret ederek, kültürel özerkliklerini ve dillerini ve ebedi geleneklerini sürdürmenin önemini haklı göstermek istemişlerdir. Sadece bu sebeple antalojiler çok geniş alanda yayılmışlardır. Sadriddin Aini'ninki gibi⁷ tanınmış tajik Antolojilerinde olduğu gibi, özellikle İslamiyet dönemiyle ilgili Uygur antalojileri de Uygur edebî kültürüne meşru olarak nelerin dahil edilebileceğinin ölçüsünü gösterirler. Ders kitapları, edebî incelemeler ve ayrıca tiyatro, opera, bale, tarih romanları, yıllık kutlamalar, binaların, caddelerin, enstitülerin isimlendirilmesi gibi edebî bir temelden meydana gelen bütün kültürel faaliyetler; kültürel bir mirasın kuruluşundan kaynaklanmaktadır. Kurulmuş bir edebî temel üzerine kültürel yapıların nasıl geliştiğini görmek istersek, Özbekistan, Tajikistan ve bir dereceye kadar İran ve Pakistan'a bakabiliriz. Afganistan muhtemelen baskı altındaki milli şuuru ve ayrıca diğer sosyal ve siyasî faktörler nedeniyle, bölgedeki İran, Puştun ve Türk kültürlerinden meydana gelen ortak bir kültür mirası kuramamıştır⁸.

Burada incelenen antalojilerin editörleri ve birçok edebî tarihçi kronolojik olarak verilmiştir. Edebiyatın devrelendirilmesi, edebî eserlerin, siyasî ve sosyal tarihe bağlı basit bir kronolojiye uydurulması anlamına gelmektedir. Bunun ötesinde bu tür çalışmalarda edebî eserlerin tarihlerinin yanısıra bu eserlerin hangi sebepler ve hangi ortamlarda ortaya çıktığı ve etkileri de belirtilir. Her ne kadar devrelendirme, tarihi gelişmeler için ilk olarak Hegelci ve

özellikle Marksist görüşler altında geliştirse de, toplumsal örneklerdeki büyük değişikliklerin önemi genel olarak kabul edilmiştir. Geniş anlamda açıklanırsa Müslüman halkın yüksek edebiyatı, geleneksel olarak İslamiyet-öncesi, İslamiyet dönemi ve çağdaş yani laik edebiyat olarak devrelendirilmiştir. İslamiyetin yayılması iki edebi temel unsur getirmiştir: Arap aruzu ve Arap alfabesi. Bu iki unsur da İran ve Türk lingustik kapsamı içinde motifiye edildilerse de, İslamiyetin yayılmasından sonraki dönem için yüksek edebiyatın temelini atmışlardır. Dini, devrelendirmenin temeli olarak kabul etmeye isteksiz olan Orta Asyanın Sovyet taraftarı alimleri ya basit bir kronolojiyle yetinmişler veya tamamiyle Sun'i faktörleri esas alan bir devrelendirme getirmişlerdir. Özbek, Tajik ve Uygur kültürleriyle ilgili çalışmaların birleştirilmesinin amacı, şimdiki siyasi, etnik bölünmelerle ilgili tarihi dönemi aydınlatmaktır. Sovyet kaynaklarındaki devrelendirmeler gerçeğe uygun değildir. Bu kaynaklarda İslamiyet dönemi boyunca Tien Shan'ın doğu ve batı kıyısında, Çağatay için "eski Özbek", "Uygur-Karluk" ve "eski Uygur", dil (ve dialektler) için sadece "Türki" terimleri kullanılmaktadır. Gerçekte Doğu Türkistan'ın yerleşik Türk halkının yaşayan dili için Uygurca teriminin kullanılması doğrudan doğruya 1921'de diğer etno-lingustik ayarlamalar yapılırken Taşkent'deki Rus alimleri ve idarecileri tarafından getirilmiştir⁹.

Diğer Orta Asya antalojilerinden farklı olarak, geleneksel İslam toplumunun bütün çağdaş yazarları, Uygur klasiğinin editörleri, 20 y.y öncesi çalışmaları içine almıştır. Her yazar için biyografik bilgi verilmesi çok yararlıdır. Uygur antolojisinde 17 konu vardır. Bunlardan onaltısı yazarlardan söz etmekte, biri de yazarı meçhul olan "Oğuz Nâme"yi anlatmaktadır. Aşağıda yazarların adlarını, tarihleri ve ilgili oldukları şehir veya bölgeyi belirten bir liste vardır:

1. Mahmud Kaşgarî (11. yy) Kaşgar
2. Yusup Has Hacib (11. yy) ?
3. Ahmed Yugnaki (12-13. yy) (İbn Mahmud)
4. Oğuz Nâme ?
5. Ata'i (15. yy) Herat veya Belh
6. Sakkaki (14-15. yy)
7. Lutfi(x) (15. yy) Mâverâün Nehr

8. Ali Şir Nevaî (1441-1501) Herat
9. Muhammed Emin (1634-1724) Heratî
10. Zelilî (17-18. yy) Güney Doğu Türkistan
11. Növbetî (18. yy) Hoten
12. Abid ür Rahman (1770-1840) Kaşgar Ni-zari
13. Kalender (19. yy) Hotan
14. Gumnam (19. yy) Kaşgar
15. Amir Hüseyin (18-19. yy) Kaşgar Suburi
16. Mulla Bilal (1823-1899) Kulca
17. Tecellî (1850-1930) Qaghliq

x- "Uygurca" (Özbekçe veya Türkçe değil) ve Farsça olarak iki dili belirtmektedir.

Ali İ Neva'i dahil olmak üzere bütün yazarlar edebi mirasın bir parçası olarak Orta Asya antolojilerinde yer almaktadır. Özbekler, Afganlar, Tacikler ve aynı zamanda Uygurlar, babası Uygur olan bu büyük şair ve devlet adamına çok değer vermektedirler. Neva'i'den sonra ortak gelenekte ikiye bölünme görülmektedir. Bu modele istisna teşkil eser, edebiyat tarihidir. Güçlü Özbeklere karşı göstermelik bir saygı tavrı içinde Neva'i Uygur mirasının dışında bırakılmıştır¹⁰.

Uygur antolojisinin editörleri, kültürel açıdan Uygurlara en yakından bağlı olan Özbeklerle geçmiş paylaştıklarından söz etmektedirler. Ayrıca, ilk iki yazar; Mahmud Kaşgarî ve Ali Şir Neva'i'ye kadar bütün yazarların Doğu Türkistan dışında yaşadıkları gerçeğini unutmuş görünmektedirler. İki büyük Türk halkının ortak mirası konusuna değinilmemektedir. Özbek ve Uygur antalojilerinin kesin yıldızı olan Neva'inin günümüzün Afganistanında yaşamış olması, hem Uygur ve hem Özbek edebi tarihlerindeki hakimiyet durumu için bir engel teşkil etmiyor gibidir. Aslında en iyi şiirlerinin Türkçe ve daha azının da Farsça "Fani" takma adı ile yazılmış olmasına rağmen Afganlıların ve Tajiklerin mirası olarak iddia edilmektedir¹¹.

Dört büyük Orta Asya edebî kültürünün gelişmesinde Neva'i neden bu derece dramatik bir dönüm noktası halindedir? Neva'i'den sonra, Özbeklerin Transoksanya'ya gelişleri (16. yy) hem kültürel, hem siyasi açıdan bölgenin birliğinin bölünmesine sebep olmuştur. Rekabetçi Timurlar uzaklaştırılmış ve yerine göçebe olarak yaşayan ve Farsî olmayan bir yönetici "klik" gelmiştir. Bundan başka,

Şillik konusunda İran ile olan ihtilaf sebebiyle bölgenin kültürel birliği bozulmuştur. Her ne kadar Farsça ve Türkçe ile dilde ikilik, şehirlerde devam ettiyse de, Özbeklerin siyasi rolünün artıp İran'ın kültürel rolünün azalması Orta Asya'da Farsça'nın önemini azaltmıştır.

Bir şairin oynadığı rol kesin olarak başarılarına bağlıdır. Çağdaş meslektaşları ve kendisini takib edenler tarafından Neva'î nin Türkçeyi edebî bir dil olarak yücelttiği düşünülmektedir. Neva'î Türkçeyi saygı değer bir duruma getirmiştir. Böylece Türkçe, yüksek edebiyat alanında Farsça ile rekabete girebilecek seviyeye çıkmıştır. Özbeklerin siyasi hakimiyeti, Neva'î'nin Türkçeyi yüceltmesiyle biraraya gelince, Fars ve Türk kültürlerinin ayrılması başlamıştır.

15. yy' dan sonraki değişiklik konusunda ne düşünülürse düşünülün, Neva'î çağından sonraki dönemden itibaren, Orta Asya'daki üç yereleşik kültürün ayrı yollar takib ettiği kesindir. Tajik edebiyatı, Hindistan'ın Moğol Fars kültürü ile daha yoğun bir mübadeleye girmiş, Özbek edebiyatı bir süreden sonra dine ağırlık vermiş ve Uygur edebiyatı da dini kaynakların tesiri ile kendi dünyasına çekilmiştir. 18. yy da bir çok Uygur'un, Çinliler tarafından güneyden, Kulca bölgesine getirilmesinden sonra, göçebeliğin hakim olduğu bu bölgede, Molla Bilâl'in de açıkladığı gibi, bir Uygur-Türk kültürü ortaya çıkmıştır.

Uygur antalojisine son olarak "Tecellî'nin" girmesiyle diğer önemli bir değişiklik başlamıştır. Tecellî üç modernleşme faktöründen yararlanmıştır: Hindistandaki modern okullara girebilmiştir, daha çok trenle, artan seyahat fırsatından yararlanmıştır, yüzyılın değiştiği sıralarda, Kaşgar'da taş baskısı da olsa

DİPNOTLAR-NABY

1- Bu ve diğer Uygurca yayınlar, yazarın 1985 deki ziyareti sırasında Urumçi ve Kaşgar'dan "American Council of Learned Societies'in" denetimi altında toplanmıştır.

2-Eski Uygur alfabesi ile son baskı 1687'de yapılmış ve Kansu eyaletinde Sarı Uygurlar arasında bulunmuştur. Diğer metinler Ming dönemine (1368-1644) aittir. 14. ila 15. yy. larda, muhtemelen Timur'un eski yazıya dönme emrinden sonra, yerleşik Türk bölgelerinde ortaya çıkmıştır. J. Kalproth, ABHANDLUNG UND SCHRIFT DER UIGUREN'e bkz. (Paris 1829). Bu ayrıntılar için Kahar Barat'a (Harvard Üniversitesi) teşekkür ederim.

çalışmalarının basıldığını görmüştür¹². Bunlar, Neva'î döneminde ve daha önce Orta Asyadaki bazı yazırların öne çıkması için fırsat doğurmuştur; Tecellî dört dilde şiirler yazmış (Uygurca, Arapça, Farsça ve Hintçe), eserleri Batı ve Doğu Türkistan'da okunmuştur ve kendisi bir bilim adamıdır. Taşkent'de eserleri "Ayar" müstear adı ile yayınlanmıştır. Ülkesinde büyük siyasi ve kültürel değişikliklerin başladığı 1930 yılında ölmüştür.

Uygur antolojisinin editörleri için, klasik dönemin üç dönüm noktası vardır: Divan-ı Lügat'it Türk ile İslam Türk-Uygur edebiyatı başlamıştır, yerli dil için Arap aruz modelleri geniş ölçüde kullanılmıştır ve 1930'lardan sonra özellikle aruz tarzının uygulanmasıyla uluslararası ebedi modellere bir dönüş olmuştur. Her ne kadar 1957'de Çin'de yayınlanan¹³ Uygur el yazmaları kataloğundan, bu antalojide yer alan onaltı şairin klasik Uygur edebiyatçılarından hepsini içine almadığı açık olarak görülüyorsa da editörler, pek az bilinen edebi mirasları hakkında bir ışık yakmış olmaktadır. "Klasik Uygur Edebiyatı Antolojisi" mütevazî şekli içinde, Uygur kültürünün korunmasını teşvik etmiş ve bölgedeki diğer büyük Türk kültürü ile ortak olan noktalara dikkati çekmiştir.

Bu iki antalojinin editörleri ve telifçileri, Uygurların geçmişlerine verdikleri önemi ve geçmişle ilgili gururlarını kaybetmediklerini ortaya koymuşlardır. Özellikle büyük bir mirasa sahip güçlü ve önemli medeniyetlerle karşı karşıya gelindiğinde, geçmiş olamadan, geleceğin koybolacağını farkına varmış gibidirler. Kendi ülkelerinde yaşayan Uygur ilim adamları iki büyük görevi üstlenmiş gibi görünmektedirler: geçmişi incelemek ve etnik sınıflar arasında bu geçmişi tanıtmak.

3- Ağustos 1985'de, Doğu Türkistan'da şahsi gözlem.

4- Tayyib Can Aliyof ve Rahmittullah Kari, "UYGUR KLASİK EDEBİYATINDAN NUMUNELER" (Urumçi, 1981) sh. 1.

5- Belirtilen eserde sh. 576.

6- "VOINA MUSUL MAN PROTIV KİTAITSEV" 2.Cilt (Kazan, 1880-81) 19. yy. da Ching'e karşı İslam savaşlarının diğer bir yerli tarihi olan Mulla Musa Sairami'nin TARİH-İ AMİNİYES'Sİ bu antolojide belirtilmemiş, ancak yayınlanmıştır. Bkz. Ki Hodong, "ÇİN ORTA ASYA-

SINDA MÜSLÜMAN İSYANI VE KAŞGAR EMİRLİĞİ" 1864-1877 (PhD Tezi, Harvard Üniversitesi, 1986) XIII.

7- Sadriddin Aini, NAMUHA-I ADABIYAT-I TAJIK (3 Cilt) (Moskova, 1926) sh. 96.

8- Farsçaya karşı olan Paştun'un prestijini yükseltme teşebbüsü, Farsçanın lehine edebi bir miras olarak hizmet görecek sahte yazılara yol açmıştır. Buna en iyi örnek, Kabul'de en eski Paştun şiirinin (12. yy) edebi bir antolojisi olarak yayınlanan Abdul Hai Habibi'nin hazırladığı PATA KHAZANA'dır.

9- M.R. Ruziev, VOZROZHDENNYI UIGURSKII NAROD (Uygur Halkının Yeniden Doğuşu) (Alma Ata, 1982 -ikinci baskı-) Janos Eckman, modernleşmeden önce Doğu'daki Türk ebedi dillerini CHAGATAY MANUAL'da anlatıyor (Bloomington, 1966) sh. 1-13. Ruziev, Sovyet edebi diliyle ilgilenmekte, ancak İslamiyet dönemi ve aynı zamanda İslamiyet öncesi dönem için "Uygur" terimini kullanma-

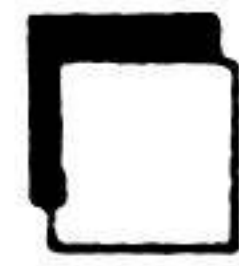
rak Sovyet modelini takib etmektedir. Allworth dil konusunu sh. 83'de tartışmaktadır (1964).

10- Ruziev, "BOLSHAIA SOVIETSKAIA ENTSIKLOPEDIA"da Neva'i'den veya Uygur edebiyatından söz etmemektedir. 15. yy için Rabghuzi'e yer verilmiş, buradan 17. yy. da K hirgati'e atlanmıştır.

11- Neva'i ile ilgili kısıtlı bir bilgi için bkz. Eden Naby "Sovyet Afgan İlişkilerinde Etnik Faktörü", Asya Araştırması Mart 1980.

12- Aliyop ve Kari sh. 613

13- Yusuf Bey Mukhlisov "UYGUR KLASİK EDEBİYATI EL YAZMALARI KATALOĞU" belirtilmiştir ancak tarafından görülmemiştir, sh. 287. Kim'e göre Mukhlisov kataloğa tarihçileri de dahil etmiştir. Tarihinin bazı bölümlerini şiir haline getiren Mulla Bilal dışında bunlar antolojide yer almamaktadır.



TÜRKİSTANLI BALALAR'IN "23 NİSAN BAYRAMI"

Ulu önder Atatürk'ün 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı dolayısıyla Türk çocuklarına armağan ettiği "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" bütün yurttan kutlandı.

23 Nisan Millî Egemenlik Haftası'nın başlamasıyla birlikte, dünyanın çeşitli ülkelerinden Ankara'ya gelen çocuk toplulukları Türk çocuklarının millî bayramına katıldılar.

Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan Türkistanlıların çocukları da bu büyük bayram sevincine coşkuyla iştirak ettiler. Vakfımızın gayretleriyle, Bakırköy ilçesine bağlı Güneşliköy Kazak Kenti'ndeki Türkistanlı balalar, oluşturdukları folklor ekibiyle seyircilere güzel saatler yaşattılar.

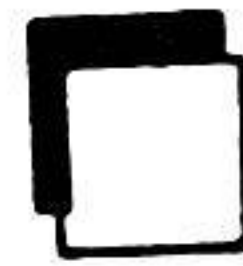
Kopuz ve Dombra eşliğinde, Türklüğün son kal'ası, hür, müstâkil Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk bayrağının huzur veren gölgesinde, Türkistan ezgileriyle rakeden "siyah saçlı, çekik gözlü yavrukurtlar" kendilerini mutlu hissediyorlardı.

Lâkin kalplerindeki sızı, gözlerindeki mutluluğa rağmen şarkılarında belli oluyordu;

"Güzel Türkistan senga ne boldu?"

"Sebep vakitsiz güllerin soldu...!" diye sorarken, Çin ve Rus esaretindeki vatanlarını, oradaki kardeşlerini düşünüyorlardı. Küçük kalplerdeki dua; vatanlarının hürriyeti idi.

Tanrı Türk çocuklarına daha nice bayramlar kutlamak nasip etsin!



☐ "Türkler yaltaklanma, yalvarma, münafıklık, yalancılık, yerme, riyaya dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı fenalık, art niyet nedir bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır. Kötülük ve hile ile başkalarından alınan malı helal saymazlar."

Cahiz

Türklük, İslamiyet, Laiklik

Muzaffer ÖZDAĞ

Haçlı Seferleri Selçukluları Anadolu'dan atmayı İslamı çöle sürmeyi başaramamıştır. Ancak Türkleri Başkentlerini, Taht şehirlerini Konya'ya taşımağa, Bizans'ın ömrünü uzatmayı, İstanbul'un fethini 3,5 asır geciktirmeyi başarmıştır.

I.ci Haçlı Seferi sonunda doğan geçici durumun genel hatları ile I.ci Cihan Harbi yenilgisinden sonra Batılı güçler tarafından hazırlanan siyasi formüllere büyük benzerlik gösterdiği hatırlanmalıdır.

Türk aydınlarının, dikkatine sunmak istediğim bir nokta da şudur: Haçlı savletinin ve Bizans'ın Anadolu'yu geri almayı amaçlayan saldırılarının nasıl karşılanıp kırılabilmişinin şüpheye yer bırakmayan bir netlikle açıklanması aydınlanması gerekir.

İzan ve irfan sahipleri Türklüğe karşı husumet ve kompleksi olmayanlar herhalde Birleşik Avrupa'nın Haçlı savletinin ve Bizans'ın istirdat hamlesinin Selçuklular öncesinde Anadolu'da yaşadığı zan ve iddia olunan Eski Anadolu Halklarınınca Hititler, Frigler, Lidyalılar, İyonyalılar, Rumlar, Ermeniler tarafından karşılanıp kırılmadığını, normal olarak Hıristiyan olması gereken bu halkların, ülkenin yeni fatihlerinden kendilerini kurtarmağa gelen din daşları ile savaşmayacaklarını kabul ederler. Anadolu kesif bir yerli Hıristiyan nüfusa hasip olsa, Anadolu'nun gayri Türk, gayrimüslim yerli halkları Selçuklulara göre çok üstün bir sayı gücüne sahip bulunsalar, din ve dil ayrılığının, kültür ve mefküre farkının yarattığı münaferetle Küçük Asya'nın derinliğinde tahkimli şehirlerde, sarp arazilerde direniş ve gerilla savaşı ile Selçuklu iskanını kolayca engelleyebilirlerdi(*). Selçuklu gazi atalarımız olağanüstü yüksek bir maneviyat taşımış olmalarına, büyük cesaret ve fedakarlıklarına rağmen bir avuç göçebe oğuzun Anadolu'nun eski halklarına dinlerini, dillerini, kavmi kimliklerini unutturarak onları topyekün Türkleştirip İslamlaştırdıklarını, yani bugünkü Türkiye halkı-

nın Fatih Oğuzların çocukları olmaktan çok muhtedi Hitit Helen, Ermeni vs çocuklarının oluşturduğu bir halita olduğunu ileri sürmek katmerli bir cehalet olmaktan çok Türkiye üzerinde emel sahibi yabancı güçlerin uzun vadeli şeytani hesap, plan ve menfaatlerine alet olma manasını taşıyan hamakat veya hiyanettir.

Türk Milliyetçiliği kana değil, kültüre ve mefküreye dayanır. Ancak kültür milliyetçiliği fatih milletin varlık ve hukukunu, varlığını, bu vatanın inşasına hâdim olan mübarek kanını inkara kadar götürülemez.

Gerçek şudur: Küçük Asya kıtasının siyasi iklimi zayıfların, güçsüzlerin yaşamasına imkân vermeyecek kadar serttir. Anadolu bir milletler mezarlığıdır. Eski Anadolu halkının büyük bir bölümü Türklerin gelişinden önce hemen hemen canlı hiç bir bakiye bırakmadan yok olmuşlardır. Eski Yunan - Pers, Doğu Roma - Sasani İran, Doğu Roma - Arap İslam mücadelesinin sürekli savaş alanı haline getirdiği Anadolu'nun savaşıardan, kıtal ve sürgünlerden artakalan nüfusunun bir bölümünün de savaşın yarattığı kıtlık, salgın hastalık ve bakımsız kalan tabiatte oluşmuş bataklıkların tevlit ettiği sıtma ile kırıldığı Selçuk fethi öncesinde Anadolu'nun oldukça seyrek nüfuslu olduğu, Bizansın Anadolu'yu savunmak için zaman zaman Balkanlardan Hıristiyan terbiyesi verdiği Peçenek, Uz, Kuman Türklerini bölgeye sevk ve iskana mecbur kaldığı hatırlanmalıdır.

Selçukluların Orta Asya ve İran'dan kaban bir deniz gibi büyük kütleler halinde ve sürekli şekilde Anadolu'ya akmaları Greko-latin soy ve kültüre bağlı Hıristiyanların önemli bir bölümünün Selçuklular önünden süratli ve sürekli şekilde kaçarak, batıya doğru çekilmelerine-Anadolu'yu tahliyelerine yol açmıştır. Kuruluş çağında Selçuk yönetimine katılan, bu yönetimi kolaylıkla benimseyenlerin Selçukluları yabancı görmeyen Oğuzlara ak-

raba Peçenek, Kuman Bulgar Türkleri olduğu kestirilebilir. Sathi şekilde hıristiyanlaşmış, ana dilleri Türkçe olan ve kavmi geleneklerini muhafaza eden bu zümrelerin önemli bir bölümünün Malazgirt Savaşında olduğu gibi Müslüman Türk camiasına katılmış olmaları mümkündür. Bizans hizmetindeki Türklerden Ortodoksluğu kuvvetli şekilde benimseyenlerin bağlanmış oldukları kilisenin yarattığı siyasi, içtimai ayrılık duygusu ile Rumluğa, Grigoryen olanlarında Ermeniliğe katıldıkları belirgindir. Temel gerçek Türkiye halkının hemen bütünüyle güçlü bir Türk İslâm milliyeti oluşturacak Türklük temeline sahip bulunuşudur.

Anadolu Selçukluları hiç kınlarına sokmak imkanını bulamadıkları kılıçlar ile bir yandan yeni vatanlarının sınırlarını korurken diğer yandan Anadolu'nun taşını toprağını oya gibi işleyerek ayakta kalabilen örneklerini hayranlıkla, övünçle seyrettiğimiz medreseleri, kervansarayları, camileri, türbeleri, şifahaneleri ile mamur, müreffeh bir Selçuklu Türkiye'si inşa ettiler.

Selçuklu Türkiye'si kuruluş safhasında jöğüslemek zorunda kaldığı Haçlı savletini ve Bizans taarruzlarını tard ederken sadece kendi varlığını değil Darul İslâmı, İslâm iman ve irfânını korumak mevkiinde bulunmuş, bu büyük misyonun talep ettiği olağanüstü büyük fedakarlığa katlanmıştır. Orta çağın siyasi evreni ümmet, mefkuresi dindir. Ancak bir diğer gerçek te şudur ki hiçbir Millet İslâm mefkûresine Türklüğün gösterdiği ihlas ve samimiyetle bağlanmamış İslâm dünyasını savunma külfetinin kısmı azamını Anadolu Türklüğü yüklenmiştir.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN, TÜRK, İSLAM VE DÜNYA TARİHİNDEKİ YERİ

Osmanlı İmparatorluğu Türklüğün İslâm döneminde Selçukluyu takiben tesis ettiği ikinci Cihanşumul İmparatorluktur. Yeryüzünün tanıdığı süper devletlerin en uzun ömürlüsü, en şerefliisidir.

Osmanlı İmparatorluğu binlerce yıllık tarihimizde yarattığımız medeniyetin ve eriştiğimiz kudretin zirvesini teşkil eder.

Osmanlı İmparatorluğu Büyük Türk Hakanlığı, İslâm Halifeliği, Roma İmparatorluğu hukuk ve kudretini bir başta cemmetmiştir. Osmanlılığın geniş hakimiyet alanında, ünlü kudretli bir çok devletlerin, imparatorlukların

efsanevi payitahtları, başkentleri bir eyalet veya vilayet merkezi haline gelmiştir.

Emevilerin Şamı, Abbasilerin Bağdadı, Fatımilerin Kahire'si - İlhanilerin Tebrizi, Sofya, Atina, Trabzon, Belgrat, Bükreş, Budin, Bosna, Bahçesaray, Revan, Tiflis, Tiran, Trablusgarp, Tunus, Cezair, Kudüs - Amman - Sana, Aden, Kuveyt sayısız beylik, atabeylik, kontluk, krallık merkezi (Osmanlı mülkünde halen 30 devlet bulunduğu hatırlanmalıdır.)

Osmanlının kuruluş ve yükselişlerini İslâm mefkûresini, gaza geleneğini dikkate almadan izah, gerçeği kavramakta yetersiz kalır.

Selçukludan boşalan Türkiye İmparatorluk tahtının ona en yakın mevkide ve en üstün maddi güce sahip beyliklerce değil küçük Kayı aşiretinin Beyi Ertuğrul'un evlatlarına nasip olması Türk milletinin dünyevi, şahsi zümrevi, ikbâl ve iktidar hırsını değil milli mefkûreyi bilfiil yaşayan ve temsil edenleri tercih etmesinin sonucudur.

Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Şehitler şahı, Gazi Murat Hüdavendigâr, Gazi Yıldırım Beyazıt, Gazi Mehmet Çelebi, II.nci Murat Han, Gazi Sultan Fatih Mehmet...

Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra inşa edilen caminin kitabesinde Osmanlı toplumunun mefkuresini, gurur, şuur ve imanını geleceğe ait programını okumak mümkündür: Sultan İbn-i Sultan-el Guzzat, Gazi İbn-el Gazi, Şucaüd-devle ve'd din, merzban-el afak, behlivan-el cihan Orhan İbn-i Osman...

Osmanlının Haçlı Seferleri seferlerinin sonucu olarak Bizanslının Selçukludan kopardığı, ilk Anadolu fatihlerinin geniş bir şehitliği halini alan Batı Anadolu ve Marmara bölgesini kurtarması ve Rumeli'de yaptığı fetihler çeşitli Türkmen beylikleri yönetimindeki bütün Türkiye halkının Anadolu'nun ilk fetih yıllarındaki seviç, coşku ve mihnet hisleriyle dolmasına gönüllerinin Osmanlıya yönelmesine ve pek çoğunun gönüllü olarak Osmanlı hizmetine koşmasına yol açacaktır. Böylece Türkiye siyasi birliğinin şartları hazırlanmış olacaktır.

Osmanlının birbiriyle bağlantılı iki misyonu bulunmaktadır. Selçuklunun inkızarı ile çözülen Türkiye Birliğini yeniden kurmak, İslâm Birliğini kurmak ve İslâmı savunmak. Osmanoğulları bu iki görevi birlikte ifa etmiş-

lerdir.

Rumelide kuruları mevziler, Anadolu için güçlü istihkamlar oluşturmuş, Türklere karşı düzenlenen yeni haçlı seferleri, Sırpsındığı (1364), Çirmen (1371), 1. Kosova (1389), Niğbolu (1396), Varna (1444), II.nci Kosova (1448) zaferleriyle tahribatları Anadolu toprağına erişmeden kırılmıştır.

Türkiye'nin güvenliği ve Avrupa'daki fetihlerimizin korunması için Anadolu beyliklerinin tasfiyesi, milli birliğin tesisi zaruri hale gelmiştir. Yıldırım Beyazıt Han bu zarureti görür. Ancak

seçkin seleflerinin ince siyasetlerine uymayan bir isticai gösterir. Bu isticai 'Gaza mefkûresi ile bağdaşmayan bir iç savaşa Yıldırım-Timur çatışmasına, İstanbul fethinin ve Türkiye birliğinin tesisinin 50 yıl geçikmesine yol açacaktır.

Timur hiç şüphe yok ki Türk tarihinin, Dünya Tarihinin tanıdığı en büyük asker ve devlet adamlarından biridir. Samimi, mümin bir müslüman, şuurlu bir Türk Birlikçisidir. Kurduğu devletin hudutları içinde bütün Türkleri bir bayrak altında toplaması ve bir merkeze bağlaması emel ve programını ifade etmeğe yeterlidir. Timurlu İmparatorluğunun genel hatları ile bütün Büyük Selçuklu İmparatorluğunu (Arabistan'ın bazı bölgeleri hariç) içine aldığı gibi Altınordu Türk sahasını da kapsadığı hatırlanmalıdır.

Timur'un çağının coğrafya ufkuna ve Türk geleneklerine uygun olarak Orta Asya Türk yurdunu dünyanın merkezi saydığı ve Türk Dünya hakimiyeti için en uygun mevkiin ve merkezin takviyesine imar ve ihyasına çalıştığı anlaşılmaktadır. Esasen Türk tarihinde Türklüğün siyasette, nüfusta ağırlık merkezi Timurlu İmparatorluğunun 3.ncü hükümdarı (Timur'un en küçük oğlu) Şahruh'un (Muin'id dünya ve'd din, Hakani said sultan Bahadır Şahruh Mirza) 1447 tarihinde ölümüne kadar Doğu'da kalacak, bu tarihten sonra özellikle Fatihle Büyük Türk Hakanlığı Türkiye'ye Osmanoğullarına geçecektir.

Fatih'in ve Fethin Türk ve İslam tarihi için ifade ettiği mana üzerinde de konumuz yönünden durmak gerekir.

Hazreti Peygamber'in İstanbul'u Ümmetine bir hedef gösterdiği, fethedileceğini müjdelediği, bu görevi başaracak kumandan

ve askeri övdüğü bilinmektedir. "Letüftehan-nel Kostantiniye ue le Niğmel Emiri emiriha ve la niğmel ceşşü zâlikel ceşş".

Bu ödevi ifa ve bu övgüye hak kazanabilemek için nesiller, yüzyıllar boyunca nice çabalar sarf edildiği malumdur. Tuğrul Bey'le İslâm Dünyasının, mülki, siyasi yönetimini, koruyuculuğunu yüklenen Türk hakanlarının İstanbul fethini müteakıp hilafet makamı hukukunu da pek haklı olarak talep ve temin ettiklerini görüyoruz.

Gerçekte Tuğrul Bey, Alparslan, Melikşah, Sultan Kılıçarslan emsali Selçuk Hükümdarları, Murat Hüdavendigâr, Muradı Veli gibi Osmanlı padişahları imanları, ihlasları hizmetleri ile bu makama ziyadesi ile layık bulunmalarına rağmen aleni talep ve istihkak iddiası fethin semeresi olur.

Fatih, müminlerce Kur'anda Beldei tayyibe lafzı celili ile övüldüğüne inanılan İstanbul'un Darül Hilafe olduğunu ilan eder ve resmen Halife ünvanını kullanmağa başlar. Zaferini Mısır Sultanına-Mekke Emirine, İran Türk Hükümdarı Cihan Şaha bildirir. Peygamberimizin işaret ettiği mucizenin gerçekleştiğini, İslam askerinin tekbir ve tehlil ile Belde i tayyibeye girdiğini müjdeler. Resmi yazışmalarda ünvanı' Müslümanların rehberi gazi ve mücahitlerin efendisi, Rabbül aleminin teyidi ile müeyyed, saltanat ve hilafet semasının, dünya ve dinin güneşi, Ebul fetih Sultan Mehmet Han'dır.

Fethi takip eden ilk cuma günü şehre girer. Ayaşofya kapısında iner.

Şükran secdesine kapanır. Fethi yaşayan devrin tarihçisi Aşıkpaşazade bu olayı şöyle kaydetmektedir.

"Fethin evvel Cuma günü Ayasofya'da cuma namazı kılındı ve hutbe i islam okundu. Sultan Gazi Mehmet adına kim ol Murat Gazi Han oğludur ve ol Mehmet Gazi han oğludur. Ol dahi Sultan Beyazıt han gazi oğludur ve ol dahi Murat Gazi hünkar oğludur. El haşıl Gökalp neslidir kim Oğuz Han oğludur."

O çağ'ın siyasi evreni ümmet, mefkuresi din, kudret-menbaai imandır.

Osmanlı itila çağının ruh haletini anlamak için şu örnek üzerinde de durulmalıdır. Fatih bir virane yığını hâlinde bulduğuköhne

Bizansî tarihte emsali görülmeyen bir medeniyet ve imar hamlesi ile muhteşem bir Türk-İslâm şehri haline getirmeğe koyulur. Oğlu Beyazıt bu hamleyi sürdürür. Beyazıt Camii ve külliyesinin inşaatının ikmalî ile ibadete açılması sırasında bu camide kılınacak ilk Cuma namazında 'Her kim ömrü boyunca ikindi ve akşam namazlarının sünnetlerini terk etmemişse imam o olsun' buyurur. Bu şartı haiz kimse çıkmadığı için ömrü boyunca hizada ve seferde Cenabı Hakka karşı ödevini ibadetini sünneti seniyeye göre ifa etmiş olan Beyazıt Veli imam olur.

Batı İslâm aleminin tili ve hukukî birliği, Türkiye birliğiyle birlikte Yavuz Sultan Selim tarafından gerçekleştirilecektir.

Doğu Anadolu'yu, Suriye'yi, Lübnan'ı, Filistin'i, Mısır'ı, Hicaz'ı Osmanlı Cihan devletine katan İslâm dünyasında ve Türk vatanında mezhep nifakını önlemek için ihtimam sarf eden Yavuz Sultan Selim'e Mısır'ın fethini müteakip Mekke ve Medine Emiri bu mukaddes kentlerin anahtarları ile birlikte Sahib Haremeyn ünvanını sunar. Gerçek bir iman ve vecd insanı olan Yavuz Sultan Selim bu ünvanı Haremeyn'in kendisi için temsil ettiği yüce değer ve manaya duyulması gerekli saygı ile bağdaştıramadığı için 'Hadim ül Haremeyn'e' çevirir.

Mukaddes ematnetlerle, Mısır'daki Abbasi soyunun son halifesi İstanbul'a getirilir. Türk, Arap önde gelen bütün İslâm ülemasının icması ile, Ayasofya Camii şerifinde yapılan törenle Hilafet hukuku O'na hakkıyla, kemaliyle layık olduğu bilfiil sabit olan Türk Hakanına devredilir.

Mukaddes emanetlerin nakli sahasında ye Topkapı Sarayındaki özel dairesine konulmasından sonrada kırk hafız bir saniye ara vermeksizin nöbetle Kur'an-ı Kerim okurlar bu töre yüzlerce yıl kesintisiz sürer.

Türk-İslâm kudret ve ihtişamını doruğa çıkaracak olan Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kuzey Afrika İslâmlığının devlet terkebine ve birliğine katılması tamamlanacaktır. Böylece Osmanlılar Türklüğün Selçuklular çağından beri milletçe benimseyip adandığı bir ödevi İslâmın ve İslâm aleminin birliğini ve güvenliğini sağlama görevini sürdürür. Osmanlı gücü Akdeniz'de kurduğu üstünlükle

batıda Selçukluların erişmek imkânını bulamadığı Kuzey Afrika Arap İslâm âlemini de koruyucu kanatları altına almış, emperyalizmin bu bölgeye girişini üçyüzyıl engellemiş geciktirmiş böylece İslâmın Endülüs İspanya'sında görüldüğü şekilde Afrika'da da tart ve imha edilmesini, bölgenin Arap-İslâm hüviyetinin bozulmasını önlemiştir.

Türk Milletinin Bağdat'ta Tuğrul Bey'in şahsında Doğuya ve Batıya karşı İslâmı savunma görevini temsilen kuşandığı çifte kılıcı 900 yıl boyunca bir an dinlenme, nefes alma, nöbet değiştirme imkânı bulmadan taşıma ve kullanma zorunda bırakıldığı müşahede edilmektedir.

Hz. İsa'nın çarmıha ümmetinin ve insanlığın günahını bağışlatmak için kendi kan ve canını bedel verdiği için gerildiğine inanan Hıristiyanların bu itikaları tartışma konusu yapmayacağım. Görülen ve yaşanan şudur ki Türk Milleti kanını, canını emeğini varlığını bin yıl boyunca İslâmın korunması için İslâm düşmanlarıyla savaşa adanmıştır.

Böyle bir halin hiçbir dinin, medeniyetin ve milletin hayatında emsali bulunmamaktadır. Hiçbir millet bir ümmete, bir medeniyete ait ödevi bütün bir aleme karşı, bu kadar uzun süre tek başına yüklenmek zorunda ve mevkiinde kalmamıştır. Hiç bir millet Allah'a, Allah'ın dinine, Hazreti Peygambere Türk Milleti ölçüsünde saf, samimi, engin bir aşkla, sevgiyle bağlanmak ve adanmak durumunda bulunmamıştır.

İslâm sancağı altında bin yıl savaşın kaçınılmaz bazı sonuçlar yarattığı da görülmektedir.

Bu sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. Türk gücünün İslâm dışındaki dünyaya karşı yüzyıllar boyunca tek başına mücadele zorunda kalışı Türklüğü İslâm olmayan bütün dünyanın sürekli ve yoğun düşmanlığına, ortaklaşa saldırılarına, sistemli yıkıcılıklarına hedef kılmıştır.

2. Türklüğün İslâm milletleri üzerindeki 900 yıla erişen koruyuculuğu milletimizin engin şefkatine adil, müsavatçı tutumuna rağmen İslâm milletlerinde İslâm seciyesine yakışmayan, kadirbilirlikle vefakarlıkla telif edilemeyecek sadakatle, uhuvvetle bağdaşmayacak haset ve husumet duygularına yol açmıştır.

Türkistan Halk Edebiyatı'nda Ninniler

Çağatay KOÇAR

Türk dünyasının folklor yönünden bir çok zenginliklere sahip olduğu yapılan araştırmalarda görülmekte. Bilhassa Türk halk edebiyatında ne zaman ve kimin tarafından söylendiği veya ortaya çıkarıldığı bilinmeyen, halkın zekasının mahsulu olan manileri, türküleri ve ninnileri araştırdığımız da Türk milletinin ahlaki, felsefi ve estetik duygu, düşüncesinin ne kadar derin ve zengin olduğunu görürüz. Aynı zamanda bir ortak duygu, düşünceye de sahip olduğunu görmek mümkündür.

Türk milletinde evlat sevgisinin ne kadar ulvi ve ne kadar büyük bir yer tuttuğu ninnilerdeki ahenkli şünce özelliklerini de bulabiliriz. Bu küçük şiir ve büyükannelerin çocuklarını, torunlarını uyutmak, avutmak veya istikballeri ile ilgili güzel arzu, istekler için ezgili olarak söyledikleri mani, türkü niteliğindeki halk şarkıdır.

Ninnilerde Türk kadınının ruh inceliğini, düşünce zenginliğini, ezgi ile söylendiklerinden müzik kabiliyetini bulabileceğimiz gibi Türk dünyasının ortak düşünce özelliklerini de bulabiliriz. Bu küçük şiir parçalarında nice ulvi dilekler, nice umutlar dile getirilmiştir. Dünyaya gözünü yeni açmış çocuğun kulağına okunan ezandan sonra, annesi yanık sesiyle ninniler söylemeye başlar. Bu yanık sesle söylenen küçük şiir parçalarının içerisinde anne, bilerek veya bilmeden bir takım telkinlerde bulunur. (1)

Ninnilerin konusunu çocuk teşlik eder. Sağlıklı doğumdan gelen sevinç, fizik güzellik, soy-sop, iyi huy, sünnet, öğrenim, nişan, gelin olma, evlence gibi geleceğe ait dilekler; yalnızlık, gurbette kalan baba, koruyucu melekler, veliler, madde, tem, motif ve merasimler ninnilerin muhtevasında belli başlı unsurlardır. (2)

Beşik, salıncak içinde, kolları arasında, bacakları üstünde bebeğini sallayarak uyutan Türk anneleri eski ninni güfteleriyle yetinmezler, özel durumlarına, o günkü ruh hallerine göre yeni ninni güfteleri düzenlerler. Ninniler yapı bakımından manilere benzer. Anlamı daha çok büyükleri, ritimleri ise çocukları etkileyecek niteliktedir. (3)

Ninnilerin çok eski zamanlardan beri söylenip geldiği herkes tarafından bilinmekte. Bunu tarihi kaynaklardan da öğrenmekteyiz. Büyük Türk filozofu ve tıp alimi Ali İbn-i Sina; "Bebeğin vücudunu geliştirmek için iki şey gerekli: Birincisi onu yavaş kımıldatarak sallamak, ikincisi ise -anne şarkısı, yani anne ninnisi. Birincisi bebeğin vücudunun gelişmesi için, ikincisi manevi yönden gelişmesi için gerekli sayılır" der. (4)

Büyük alim Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü Lûgat-it-Türk"ünde Türk anaların çocuklarını uyutmak için makamla "bilü bilü" dedikleri belirtilir.

Türk dünyasının değişik bölgelerinde ninnilere türlü isimler verilir. Anadolu Türkçesinde "Ninni", Uygur Türkleri "elley" Azeri Türkleri "Laylay", Kerküklüler "Leyley", Kazan Türkleri "Bişik Cırı", Türkmenler "Hû-di, Huvdu", Özbekler "Alla", Kazak Türkleri "eldiy, Besik Cırı", Kırgız Türkleri "Aldey, Beşik İrları" adını verirler.

Bugün Türk dünyasının her yerinde anneler çocuklarına ninni söyleyip gelmekte. Türkistan'da da anneler, büyükanneler çocuklarını, torunlarını uyutmak, avutmak ve onların geleceği ile ilgili duygu, düşünceleri ezgili şekilde ninniler halinde söyleyip gelmekte. Fakat Türkistan'da bugün ne yazık ki annelerin çocuklarına ninni söyleyecek vakitleri olmadığı hususunda orada yayınlanan gazete ve mecmualarda yazılan makalelerden öğrenmekteyiz. Mesela, Taşkent'te yayınlanan gazetelerin birinde:

"Ben bir şeye çok üzülürüm. Daima düşünüp gezerim. Niye?

annelerimiz, kadınlarımız çocuklarına masal, bilmece,

ninni söylemeyi unutmaktalar? Bu neyin sonucu? Bizim fikrimize göre, anneler ninni söylemeyi unutmamaları

gerek. Biz annelerimizin ninni söylemesini isteriz." (5)

Diye üzüntüsünü belirtmeye çalışır yazar. Biz bu husus üzerine fazla durmadan Türkistan'daki Türk boylarında söylenen ninnilerden örnekler vermeye çalışalım.

TÜRKİSTAN'DAKİ KAZAK TÜRK BOYUNDA NİNNİLER

Türkistan'daki Kazak Türklerinin halk edebiyatında en yaygın türlerinden biri ninnilerdir. 'ace eldiyi' (Büyükanne ninnisi)'nden büyükanne'nin torunu nasıl uyutmak avutmak için güzel ve kulağı hoşayıcı sözleri terennüm ettiği görülür.

(Kazakça aslı)
ace eldiyi
Eldiy, eldiy, nemerem,
Men özingmen kögerem.
Çalıkpaymın kün boyı,
Kızıgıngna kenelem.
eldiy, böpem, eldiy-ay,
Men salamın en - küydi-ay.

(Anadolu Türkçesi)
Büyükanne Ninnisi
Ninni, Ninni, torunum,
Ben seninle yeşeririm.
Bıkmam usanmam gün boyu,
Sevincinle dolarım.
Ninni bebeğim, ninni.
Ben söylerim şarkı-türkü.

Tula boydı terletip
Ak besikti terbetip,
Aceng tınım tappaydı
Össin dep sen ercetip.
eldiy, böpem, eldiy-ay
Men Salamın en-küydi-ay.

Kuşayın men iyisingdi,
Ak cüzingen süykimdi.
Tınış üyde - besikte,
Kandırap al uykingdi.
eldiy, böpem, eldiy-ay
Men salamın en-küydi-ay

Beybit ömir kıranı,
Soldat ağan kırığı,
Şekeranı küzetip,
Kirpik kakpay tur ene.
eldiy, böpem, eldiy-ay.

Astık ekken engiske,
akeng ketti egiske,
külip oynap cata göy,
Tamamğındı sen iş te.
eldiy, bögem, eldiy-ay,
Men salamın en küydi-ay.

Mamang kazir keledi,
Aymalaydı, öbedi.
Mazalamay tınış cat,
Şaruvası da köp edi.
eldiy, böpem, eldiy-ay,
Man salamın en küydi-ay.

Süye bolar tireğim,
Soğıp turğan cüreğim.
Arnaladı özinge,
Bar armanım, teligim.
eldiy, böpem, eldiy-ay,
Men salamın en küydi-ay.

Başka bir ninnide büyükanne torununun geleceği için şöyle terennümde bulunur.

ACE TİLEĞİ

Aldında askar tutar şing
Oğan da erkin şığarsing.
Tappaysing tınım talpınıp
Çarışka, sire, kumarsing.
Armanğa cetip tınarsing.
eldiy, böpem, eldiy - ay!

Talpına berşi, talpına
Layık ol sening saltına,
Erlığın eke tuv etip,
Ayavlı bolşı halkına.
Üstem tursın mareşing,
Kuvansın Otan dagnkinga,
eldiy, böpem, eldiy - ay.(6)

eldiy, eldiy şırağım,
Kölge bitken kurağım.
Capanğa bitken teregim,
Caman künde kereğim,
Koya göy, böpem, koya göy.

Ayr kalpak kiyisip,
Akırıp cavğa tiyisip,,
Batır bolar ma ekensing?
Barmaktaring mayısıp,
Oyuv - örnek oyısıp,
Usta bolar ma ekensing?
Tangdayların takıldap,
Şeşem bolar ma ekensing? (7)

Bütün vücudu terleterek,
Ak beşiği sallayarak,
Büyükanen rahatı bulamaz
Sen büyük yetiş diyerek.
Ninni, bebeğim, ninni.
Ben söylerim şarkı-türkü

Kokunu koklayayım,
Ak sevimli yüzünden.
Rahat evde - beşikte,
Uykuya iyice kan.
Ninni, bebeğim, ninni,
Ben söylerim şarkı türkü.

Barışçı hayatın şahini,
Asker ağabeyin dikkatli,
Sınırdan nöbet tutarak,
Gözlerini kırpmadan duruyor işte
Ninni, bebeğim, ninni,
Ben söylerim şarkı-türkü.

Tahıl ekilen yokuşa,
Baban ekin ekmeye gitti,
Gülerek oynayarak yat,
Sen mamamı yiyerek.
Ninni, bebeğim, ninni,
Ben söylerim şarkı-türkü.

Annen şimdi gelecek,
Kucaklayıp, öpecek.
Yaramazlık etmeden yat,
İşleride çok idi.
Ninni, bebeğim, ninni.
Ben söylerim şarkı - türkü.

Destek olacak direğim,
Çarpıp duran yüreğim.
Sana armağandır,
Bütün özlem maksat, dileğim.
Ninni, bebeğim, ninni,
Ben söylerim şarkı - türkü.

BÜYÜK ANNE DİLEĞİ

Önünde büyük dağ durur
Ona da kolayca çıkarsın.
Çırpınsan da rahat bulamazsın,
Gök yüzüne çıkmaya çok heveslisin.
Maksadına erişirsin.
Ninni, bebeğim, ninni.

Paytak yürümeye çalışırsın.
Layık ol kendi örf-adetlerine,
Kahramanlığın baba bayrak yaparak
Merhametli ol halkına.
Yüksek olsun arzun,
Sevinsin Vatan şöhretine, Ninni, bebeğim,
Ninni.

Ninni, ninni cırağım,
Göl kenarında yetişen kamışım.
Yabanda yetişmiş selvim,
Kötü günde muhtaç olduğum,
Bırak artık sızlanmayı.

Çatalla kalpak giyerek,
Nara atarak düşmana saldırıp
Kahraman mı olacaksın?
Parmakların bükülerek,
Motiv örneği yaparak,
Usta mı olacaksın?
Damaklarını taklatarak,
Hatip mi olacaksın?

TÜRKİSTAN'DAKİ KIRGIZ TÜRK BOYUNDA NİNNİLER

Türkistan'daki Kırgız Türk boyu ninniye "Aldey v: ya Beşik İrları" der. Türkistan Kırgız sözlü edebiyatının lirik türlerinden biri ninnilerdir. Ninniler 6-7 heceden meydana gelen, beşiğin sallanma ritmine ve annenin o andaki duygu ve düşüncesine göre uygun bir sesle söylenir. (8)

Büyükanne annesi işte olan torununu uyutmak, avutmak için şöyle ninni söyler.

(Kırgızca aslı)
Aldey-aldey böbögüm,
Aculanba, ıylaba.
Akekengdi kıynaba.
Aldey-aldey böbögüm,
aheng keler emgekten,
Emceğine süt çıynap.
Aldey - aldey böbögüm,
Meni kapa kılbaç,
Bekerinden boşko ıylap,
Aldey - aldey böbögüm

Şal - sal, sal beşik
Sarı mayğa mal beşik.
Kunan koydu soy beşik
Kuyruğuna toy beşik.

(Anadolu Türkçesi)
Ninni - ninni bebeğim,
Kızma, ağlama.
Büyükaneni üzme.
Ninni - ninni bebeğim,
Annen gelir işten,
Memesi süt dolarak.
Ninni - ninni bebeğim,
Beni üzme,
Boşuna ağlayarak,
Ninni - ninni bebeğim.

Sal - sal, sal beşik
Tereyağına batırılan beşik.
Toklu koyunu kes beşik
Kuyruğuna doy beşik

TÜRKİSTAN'DAKİ ÖZBEK TÜRK BOYUNDA NİNNİLER

Türkistan'daki Özbek Türk boyu ninniye "Alla" der ve şöyle tarif edilir: "Alla: Bebeği uyutmak için söylenen şarkı" (9) veya "Çocukları uyutmak için anneler tarafından söylenen şarkı." (10)

(Özbekçe aslı)
Mehribanım ketdiyu, alla
Mehri közimdan ketmadı, alla.
Mehribanım yok uçun, alla,
Heç kim meni yad etmadı, alla.
Men ketarman baş alıb, alla,
Kara közimga yas alıb, alla.

(Anadolu Türkçesi)
Mehribanım gitti de, ninni
Mehri gözümde gitmedi, ninni.
Mehribanım yok için, ninni,
Hiç kim beni hatırlamadı, ninni
Ben giderim başımı alıp, ninni,
Kara gözüme yaş alıp ninni.

Çamanların boyı kelar şamal bilan, allaya,
Menin g balam egizakdır ikbal bilan, allaya.
M.... ketgan anacanı orden takıb, allaya
Kelib kalar külğan gülgün camal bilan, allaya

Çuğur - çuğur otdı todasıda, allaya
Koy - kozılar kaytıb kelar padasıda, allaya.
Nevaramning ayacağı kiyinadı, allaya
Şu zamanning eng ahirgi modasıda, allaya.

Rayhanların şahıdandır yelpiğicim, allaya
Gül içidan terib alğan gülparçınım, allaya.
Boyların ming tasadduk bolsın anang, allaya,
Şakar kozım, şirin sözüm, Aybarçınım, allaya (11)

(Anadolu Türkçesi)

Cemanlerin kokusu gelir rüzgar ile, ninni,
Benim yavrum ikizdir ikbal ile, ninni.
M.... giden anneciğin madalya ile, ninni
Gelir gülen gülgün çehre ile, ninni.

Öterek turna geçti sürü ile, ninni
Koyun - kuzular dönüp gelir çobanı ile, ninni.
Torunum anneciği giyinir, ninni
Şu zamanın en son modası ile, ninni.

Reyhanların dalındandır yelpazem, ninni
Gül içinden seçip aldığım gültanem, ninni
Boylarına bin kurban olsun annen, ninni,
Şeker kuzum, şirin sözüm, Aybarçınım (ayparçam), ninni.

Dünyadaki en tatlı ses anne sesidir, hiç bir ses ane sesinin yerini alamaz. Bilhassa anne sesi ninni söylerken kendine has ahenkte ve güzelliğindedir, bunu tarif etmek çok zordur. Beşik sallarken anne beşiği değil içindeki yavrusuna olan sevgisini ninni ile dile getirir. Anne için bebek - yavrusu ebedî çocuktur.

Anne çocuğuna olan sevgiyi şöyle terennüm eder:

(Özbekçe aslı)

Atang bilan anangning kara közi, alla,
Sayrab turgan bülbülday şirin sözi, alla.
Tez ösib katta bolgin, canım balam, alla,
Mening tilak - maksadım şuning özi, alla

(Anadolu Türkçesi)

Baban ile annenın kara gözü, ninni,
Ötüp duran bülbül gibi şirin sözü, ninni,
Çabuk yetiş büyük ol, canım yavrum, ninni,
Benim dilek - maksadım budur, ninni...

Türkistan'da beşik düğünlerine gelen kadınlar ellerinde hediyeler ile düğün evine girerlerken şöyle ninni söylerler:

(Özbekçe aslı)

Örik yağaç beşiging, alla,
Örgilib ketsin anang, alla.
Tut yağaçdan beşiging, alla,
Termilib ötin anang, alla.

Men seni alla kılay, alla,
kötarıb katta kılay alla.
Alla canning rahatı, alla,
Uyku közning kuvvatı,
alla.

Kızıl gülning şahıda, alla,
Çunçarmısan, narmısan,
alla.(17)

(Özbekçe aslı)

Kara közüm, alla,
Şirin sözüm, alla....(13)

(Anadolu Türkçesi)

Boylarına takacak muska olayım, yavrum, ninni.
Gözlerine göz muska olayım, yavrum, ninni.

(Özbekçe aslı)

Senga koydım yahşi at, alla,
Yahşi niyatdır, murad, alla.
Yurtu elga süyansang, alla,
Senga bolgusu kanat, alla...

Alla, balam. alla-ya,
Canım balam, alla-ya.
Nega buytib cilaysan
Uhlaydigan palla-ya

Körpa tikdim parçadan.
Beşik kıldım arçadan.
"Kölgünag kıymasın"
deb.
Kolbav eşdim pilladan.

Alla, balam, alla-ya,
Canım balam, alla-ya.
Nega buytib cilaysan
Uhlaydigan palla-ya.

(Anadolu Türkçesi)

Erik ağaç beşiğin, ninni,
Kurban olsun annen,
ninni.
Dut ağaçdan beşiğin,
ninni,
Dalıp gitsin annen, ninni.

Ben seni ninni yapayım,
ninni,
Kaldırıp büyüteyim, ninni,
Ninni canın rahatı, ninni,
Uykuyu gözün kuvveti,
ninni.

Kızıl gülün dalında, ninni,
Gonça mısın, nar mısın,
ninni.

(Anadolu Türkçesi)

Kara gözüm, ninni,
Şirin sözüm, ninni...

Anadolu Türkçesi)

Sana koydum iyi ad,
ninni,
İyi niyetdir, murat, ninni.
Yurda ele dayansan,
ninni,
Sana olur kanat,
ninni.(13)

Ninni, yavrum, ninni,
Canım yavrum, ninni.
Niye böyle çığlık atarsın
Uyuyacağın zaman geldi.

Yorgan diktım simden.
Beşik yaptım çamdan.
"Kolunu kıymasın"
diyerek.

Kolluk eğirdim ipekten.

Ninni, yavrum, ninni,
Canım yavrum, ninni.

Alla, alla deganda.
Tanaday turtib emganda,
Atang bazar barar-a,
Boz at alib kelar-a.

sen boz cigit bolganda,
Köpkariga kirganda
Galib çikkın, alla-ya.
Alla, balam, alla-ya,
Nega buytib cilaysan
Uhlaydigan palla-ya. (15)

Alla balam bahtı bar,
Har narsaning vaktı bar
Canım balam alla,
İkki közüm alla.
Alla - ya, alla. (16)

Alla aytay, canım balam,
Aram algın, alla-ya alla.
Bahtınga sen katta bolgin
Aman bolgin, alla-ya,
alla.(17)

Düpür-düpür at keladı,
alla,
Çıkıb karagn, kim keladı,
alla.
Atını şaylab keladı, alla-ya
Kamçıını oynab keladı, al-
la! (18)

Ak kozım, appak kozım,
(19)
Gap otmagan surbet
Essizgina bergan tuzım,
Yaşlarga doldırdıng
közüm-a, alla.

(Özbekçe aslı)

Alla, balam, alla,
Canım balam, alla.
İkki közüm, alla,
Şirin sözüm alla.
Kozıçağım kanı,
aky buğdayning nanı.
Hamma yaman körsa
ham,
Anasının canı.(20)

İkki yanda koş beşik.
Beşikmı bu - zar köşk.
Analık başga tüşib.
Aytganım alla-koşık!
Koş beşikning ortası-
Büvısının ordası!
Kolga alib sevguday
Beşikdagi serkası! (21)

Yüragimning taftısan,
Barlıgımning bahtısan
Alla-ya alla.
Sen Vatan erkası
Ham ümidi, ertası,
Alla-ya alla.
Osib ungil, kuvnağım,
Bolgıl mevalı bağım
Alla-ya alla.
Sevimli bol hamışa
Hazırgidek dil peşa
Alla-ya alla. (22)

Niye böyle çığlık atarsın
Uyuyacağın zaman geldi.

Ninni, ninni dediğinde.
Dana gibi dürterek em-
diğinde
Baban pazara gider-ya,
Boz at alıp gelir-ya.

Sen boz yiğit olduğunda,
Savaşa girdiğinde
Galip çık, ninni.
Ninni yavrum, ninni,
Canım yavrum, ninni,
Niye böyle çığlık atarsın
Uyuyacağın zaman geldi.

Ninni yavrum bahtı var,
Her şeyin vakti var
Canım yavrum ninni,
İki gözüm ninni.
Ninni, ninni.

Ninni söyleyim, canım
yavrum
Rahat olasın, ninni, ninni
Bahtıma sen büyük olasın,
İyi olasın, ninni, ninni.

Düpür-düpür at gelir,
ninni,
Çıkıb bakın, kim gelir,
ninni.
Atını hazırlayarak gelir,
ninni,
Kamçıyı oynayarak gelir,
ninni!

Ak kuzum, appak kuzum,
Söz geçmeyen arsız
Yazık verdiğim tuzuma,
yaşlara doldurdun gözü-
mü, ninni.

(Anadolu Türkçesi)

Ninni, yavrum, ninni,
Canım yavrum, ninni.
İki gözüm, ninni,
Şirin sözüm ninni.
Kuzucuğum nerede,
Ak buğdayın ekmeği.
Herkes yaman görse hem,
Anasının canı.

İki yanda çift beşik.
Beşik mı bu - zar köşk
Anelik düşüp.
Söylediğim ninni-şarkı!
Çift beşigin ortası-
Annesinin sarayı!
Kola alıp sevgi gibi
Beşikteki yol gösterici!-

Yüreğimin hararetisin,
Varlığımın bahtısın
Ninni-ninni
Sensin Vatan şımarığı,
Hem ümidi, yarını,
Ninni-ninni.
Büyüyerek yetiş, güler
yüzlüm,
Ol meyveli bağım,
Ninni-Ninni.
Sevimli ol daima
Şimdiki gibi huzurlu
Ninni-ninni.

(Özbekçe aslı)

Alla-ya, alla, canım balam-a, alla.
Uhla kozım alla-ya, şirin kızım alla.
Alla balam, uhlab kala-a alla,
Kuçağımda aram al, alla.
Tağlardagi şunkarım-ey alla,
Beşikdagi koçkarım-ey alla.
Yigitlarnı sardarı bol, canıma,
Yüragimni madarı bol alla.
Ak uy-ala bargaklarda canıma,
Yanıb turgan çırağımsan alla.(23)

(Anadolu Türkçesi)

Ninni, canım yavrum-a, ninni,
Uyu kuzum ninni, şirin kızım ninni.
Ninni yavrum, uyu kal ninni,
Kuçağımda huzur bul, ninni.
Dağlardaki yırtıcı kuşum-ey ninni,
Beşikteki koçum ey-ninni.
Yigitlerin serdarı ol, canıma,
Yüreğimin kuvveti ol ninni.
Ak ev elâ dallarda canıma,
Yanıp duran ırağımsın ninni.

TÜRKİSTAN'DAKİ TÜRKMEN BOYUNDA
NİNNİLER

Türkistan'daki Türkmen boyu ninniye "Hu-di", "Hüvdü" ve "Alay" gibi adlar verir. Türkmen halk edebiyatında ninniler kendine has yer tutar. Türkmenler erkek ve kız çocuklar için ayrı ayrı ninni söylerler. Erkek çocuklar için söylenen ninnilerin teması güçlü, kuvvetli ve kahramanlık teşkil eder. Kız çocuklar için söylenen ninnilerin teması ise çoğunlukta güzel ahlak, hünerli olmak, narin ve naziklik gibi hasletler teşkil eder.

Aşağıda Türkmençe ninnilerden birkaç örnek verelim:

(Türkmençe aslı)

Allay - allay apayın,
Üstüne mahmal yapayın.
Nirek giden enengni
Mamanglardan tapayın.

Allay -allay allayın,
Kakang Mekka yollayın.
Kakang Mekka'dan gelse
mekka yüzük paylayın.

Aylanayın adıngdan
Dolanayın donungdan,
Allalasam men seni,
Hüvdülesem men seni;
Huvva - huv....

Aylanayın adıngdan,
Sallancakda badıngdan
Bezenip ata çıksang,
Çıkarmagın yadıngdan.

(Anadolu Türkçesi)

Ninni - ninni söyleyim,
Üstüne kadife örteyim.
Nereye giden anneni
Büyükaannelerden
bulayım.

Ninni -ninni söyleyim,
Babanı Mekke'ye
yollayım.
Baban Mekke'den gelse
Mekke yüzük dağıtayım.

Kurban olayın adından,
Seveyim gocuğundan,
Ninnilesem ben seni,
Ninnilesem ben seni;
Hu - hu...

Kurban olayım adından,
Salıncak rüzgarından,
Süslenip ata çıksan,
Çıkarma hatırandan.

(Türkmençe aslı)

Aylar gızım almalı,
Ayda dokar bir halı,
Halısınm kenarı
On barmagning hüneri.

Allay - allay avhana,
Gözlering cılavhana,
Gül ayaging ağırsa,
Götereyin arkama,
Arkalarım hopbası
Depelerim gupbası.

Allay - allay ak bebek,
Sallancakta yat bebek,
Söyyen eçen öyde yok,
Süytli gecing süydi yok.

Allay - allay almalı,
Ala gözi sürmeli,
Seher turup görmeli,
Alın saçın örmeli.

Allay -allay edeyin,
Baga sallan edeyin,
Bagıng gızıl gülünü,
Sanga gurban edeyin.

Allay - Allay el biter,
Nar ağaca gül biter
Üç yaşına baranda,
Sayrap duran dil biter

(Türkmençe aslı)

Allasam han oğlan.
Derya guş kan oğlan, Kes-
gir gılıç bilinde,
Uruşa pelvan oğlan.

Boyun uzap saylansın,
Eneng senden aylansın,
Erte sening toyunda,
Bedevler atlar saylansın

Mening balam baldandır,
Piyalası taldandır,
Muning aslını sorsang,
Aslı gızıl güldendir.

Hudi bilen diyyen ballım apayın,
Ağlama yat üstüne mahmal yapayın
Ballagndan beterek men bihuş oldum,
Bilmeyerin seni nirden tapayın.

Ninni ile diyen yavrum öpeyin,
Ağlama yat üstüne kadife örteyin
Çocuğundan beter ben halsiz oldum.
Bilmiyorum seni nereden bulayın.

(Anadolu Türkçesi)

Aylar kızım almalı,
Ayda dokur bir halı,
Halısınm enarı
On parmagın hüneri.

Ninni- ninniavhane,
Gözlerin iri,
Gül ayağın ağırsa,
Kaldırayım sırtıma.
Sırtlarımın hoppası,
Tepelerimin kubbesi

Ninni - ninni ak bebek,
Salıncakta yat bebek,
Seven annen evde yok,
Süt keçinin sütü yok.

Ninni - ninni almalı,
Ela gözü sürmeli,
Seher kalkıp görmeli, Kâ-
kül saçı örmeli.

Ninni - ninni edeyim,
Bağda salıncak kurayım,
Bağın kızıl gülünü,
Sana kurban edeyim.

Ninni - ninni el biter
Nar ağaca gül biter
Üç yaşına geldiğinde,
Ötüp duran dil biter.

(Anadolu Türkçesi)

Ninni desem han oğlan.
Deryada kuş çok oğlan,
Keskin kılıç belinde,
Savaşır pehlivan oğlan.

Boyun uzayarak büyüsün,
Annen senden kurban
olsun,
Yarın senin düğününde,
Arap atlar hazırlansın.

Benim çocuğum bal-
dandır,
Bardağı söğüttendir,
Bunun aslını sorarsan,
Aslı kızıl güldendir (24)

- (1) Behçet Dede, "Milli Kültür", sayı- 44, sayfa-68, Ankara, 1984
- (2) Prof.Dr. Şükrü Elçin, "Halk Edebiyatına Giriş", sayfa-265, Ank. 1981
- (3) Meydan Larousse, cilt 9, sayfa 361, İstanbul, 1971
- (4) Özbet Sovet Ansiklopedisi, cild 1, sayfa 269, Taşkent, 1971
- (5) "Sovet Özbekitani" 14.4.1985, sayfa-4, Taşkent.
- (6) "Medeniyet Çane Turmuş" no-10, sayfa-23, Alma-Ata, 1986
- (7) Kazak Sovet Ansiklopedisi, cilt-2, sayfa-313, Alma-Ata, 1973
- (8) Kırgız Sovet Ansiklopedisi, cilt-1, sayfa-481, Frunze, 1976
- (9) Özbek Tilining İzahlı Luğatı, sayfa-40, Moskova, 1981
- (10) Özbek Sovet Ansiklopedisi, cilt-1, sayfa-269, Taşkent, 1971
- (11) Şark Yulduzı, sayı-8, sayfa-64, 66. Taşkent, 1972
- (12) Şark Yulduzı, sayı-1, sayfa-46, 75 Taşkent, 1973
- (13) Şark Yulduzı, sayı-1 sayfa-75 Taşkent. 1973

- (14) Özbek Tilining İzahlı Luğatı, cilt-1, sayfa-40, Taşkent-1981
- (15) Gülistan, sayı-5, sayfa-21, Taşkent - 1984
- (16) Okıtuvçılar Gazetesi, sayfa-4, Taşkent - 22.2.1986
- (17) Yaş Leninci, sayfa-2, Taşkent - 15.3.1986
- (18) Şark Yulduzı, sayı-5, sayfa-185 Taşkent - 1983
- (19) Şark Yulduzı, sayı-2, sayfa-41, Taşkent - 1982
- (20) Şark Yulduzı, sayı-7, sayfa-40, Taşkent - 1961
- (21) Gülistan, sayı-3, sayfa-9, Taşkent - 1981
- (22) Yaş Leninci, sayfa-3, Taşkent - 16.8.1984
- (23) Şark Yulduzı, sayı-1?, sayfa-80, Taşkent - 1981
- (24) Türkmen Poeziyasının Antologiyası, sayfa-64, 65, 70, Aşkabat-1958

ABD Kongresi'ne Sunulan Tasarı

Erkin ALPTEKİN

ABD Kongresi Temsilciler Meclisi üyelerinden Milletvekili Charlie Rose, Milletvekili Gilmann ve Milletvekili Soloman 20 Mayıs 1987 tarihinde ABD Kongresine Tibet, Doğu Türkistan ve İç Moğolistan'daki insan haklarıyla ilgili bir kanun tasarısı sunarak, ABD Hükümetini, eğer yukarıda adı geçen ülkelerdeki insan haklarını çiğnemeye devam ettiği takdirde, Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkileri yeniden gözden geçirmeye çağırarak özetle şunları belirtmektedirler:

“Tibet gibi, Doğu Türkistan ve İç-Moğolistan da birer Çin müstemlekesidir. Tarihi gelişimleri, kültürel zenginlikleri ve stratejik durumları itibariyle Tibetliler, Doğu Türkistanlılar ve Moğollar Çin'deki diğer etnik gruplara nazaran çok daha önemlidirler. Bu milletler tarih boyunca yalnız büyük devletler kurmakla kalmayarak, Orta Asya'daki diğer toplumların kültür ve medeniyetlerinin zenginleşmesine de büyük katkıda bulunmuşlardır. Orta Asya tarihinde çok önemli roller oynayan Tibetliler, Doğu Türkistanlılar ve Moğollar bugün erime tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Buna sebep Çin hükümetinin bu etnik gurupların yaşamakta oldukları bölgelere karşı yürütmekte olduğu iskan siyasetidir. 1949'dan önce Doğu Türkistan'da sadece 300 Bin kadar Çinli varken, şimdi bu sayı 6 milyonu çoktan geçmiştir. İç Moğolistan'ın toplam 20 milyon dolayındadır. Bu nüfusun yalnız 3,5 milyonunu Moğollar oluşturmaktadırlar. Bugün Tibet Otonom Bölgesi olarak tanımlanan bölgenin nüfusu 1.8 milyondur. 1949'dan önce bölgede yaşamakta olan Çinlilerin sayısı parmakla sayılabilecek kadar azdı. Bu sayı şimdi 2 milyonu aşmıştır. Tibet misalinde de görüleceği gibi, Çinliler Doğu Türkistan ve İç Moğolistanda İnsan Hakları Evrensel Beyannaesinde kaydedilen maddelere tamamen aykırı davranmaya devam etmektedirler. Mesela; Çinliler Tibet kültürünü yok etmeye çalışmaktadır; zenginliklerini sömürmeye devam etmektedir; eğitimle Tibetlileri Çinlileştirmeye çalışmaktadır; başka fikirde olanları tutuklamaya, işkenceye tabi tutmaya ve ağır emek kamplarına sürgün etmeye devam etmektedir; Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Tibet halkına kendi kaderini kendi tayin etme hakkını tanıması için kabul etmiş olduğu 1353, 1723 ve

2079 numaralı kararlarını yerine getirmemekte ısrar etmektedir. 91 ABD Kongre üyesi 24 Temmuz 1985 tarihinde ABD'yi ziyaret etmekte olan Çin Devlet Başkanı Li Xianniane bir muhtıra takdim ederek, Çin hükümetini Tibet halkının dini ve siyas lideri Dalay Lama'ın isteklerini yerine getirmek için çaba sarfetmeye davet etmiştir. Ama Çin hükümeti bu ricayı yerine getirmekten imtina etmiştir. Durumun vahametini göz önünde bulundurarak ABD kongresinin bu taslağı kanunlaştırmak suretiyle ABD hükümetine şu tavsiyelerde bulunmasını rica ederiz.

1- Eğer Çin hükümeti Tibet, doğu Türkistan ve İç Moğolistan'da İnsan Haklarını çiğnemeye devam edecek olursa, ABD Hükümeti Çin Halk Cumhuriyeti'yle olan ilişkisini yeniden gözden geçirmelidir.

2- Eğer Çin hükümetiy ukarıda adı geçen ülkelerde İnsan Haklarını çiğnemeye devam ettiği takdirde ABD hükümeti Çin Halk Cumhuriyeti-ne askeri malzemelerle, mütakamil teknik ve teknoloji satma işlemini yeniden gözden geçirmelidir.

3- ABD Başkanı Tibet halkının dini ve siyas lideri Dalay Lama ile görüşerek, ona, Tibet konusunu barışçı yollarla halletmek için sürdürmekte olduğu çabalarını desteklediğini bildirmelidir.

4- ABD Dışişleri Bakanlığı, Tibet, Doğu Türkistan ve İç Moğolistan'da ayak altı edilmekte olan İnsan Haklarını sürekli olarak takip edip, dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmalı ve Çin hükümetinin dikkatini çekmelidir.

5- İlk merhalede ABD Kongrisi Tibete özel bir delege göndererek, buradaki durumu yerinde araştırmalıdır.

6- ABD Başkanı Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan'daki Büyükelçilerine talimat vererek, onların Tibetli ve Çin idaresi altındaki diğer milletlerin temsilcileriyle yakın işbirliği yapmasını ve ABD hükümetiyle halkının onlara yardımcı olabilmeleri için zemin hazırlamasını tavsiye etmelidir.”

ABD Kongresine böyle bir tasarının sunulmuş olması, ABD'nin Çin idaresi altındaki milletlerin en tabii haklarının hasır altı edilmesine daha fazla tahammül edemeyeceğini göstermektedir.

Türkistanlıların Büyük Kaybı

Merhum Seyit Sultan Mansur:



Resimde soldan sağa (Güler yüzlü beli bağlı) Enver Bek (Bolşevikler inkilâbında Basmacı'ların lideri Kör Şirmet diye tanınan) Şir Metmet beyin kardeşinin oğlu. Ortada

Kafkashlıların lideri; sağda ise (Yan tarafa bakan) Merhum Seyit Sultan Mansur'dur. Geçen sene yapılan "Esir Millet Günü" yürüyüşünde ön sıralarda görülüyor.

1928 senesinde Türkistan'ın Endican şehrinde dünyaya gelmiş ve ilk tahsilini kendi vatanında yaptıktan sonra, Bolşevikler inkilâbı tazyiki altında ailece Afganistan'a göç etmiş muhacirlerden birisidir. Afganistan'da devam eden orta tahsilinden sonra Harb Okulu'ndan mezun olmuş ve kendi vatanı Türkistan'ın milli davası ve Afganistan'daki diğer muhacir soydaşlarının dert davaları ile yakından ilgilenererek mücadeleye atılan Seyit Sultan Mansur, burada da kendisini emin hissedemediği için, arzu ettiği Türkiye'ye diğer soydaşlarıyla beraber göç etmiş ve milli mücadelesini burada sürdürmüştür. Türk milliyetçi derneklerinde ve Türk ocaklarında faal hizmetler gösteren Seyit Sultan Mansur, ailevi geçim ve iktisadi durumu sebebiyle 20 sene önce Amerika'ya gelerek New York'a yakın Boonton -N.J. ye yerleşerek buradaki yurttaşları arasında en önde gelen milliyetçi liderlerden birisi olarak Amerika kamu oyununda ve dolayısıyla "Türk Dernekleri Federasyonu'nda" takdir şayan milli faaliyetlerde bulunmuş ve bilumum dış Türkleri temsilen Türk toplumunun sevgi ve takdirini kazanmıştır. Bundan 5 sene önce Amerika'daki "Türk Dernekleri Federasyonu'nun ikinci başkanı olarak vazife gören Seyit Sultan Mansur aynı zamanda "Esir Milletler Komitesi"

teşkilatında da büyük faaliyetler göstermiş ve sesini dünya kamu oyuna duyurma cesaret ve kabiliyetini göstermekten asla yorulmamış, iş ve gücünü ve hatta kendi şahsi iş ve ticaretini bir yana bırakarak kendi hayatını "Türkistan'ın büyük millî davasına bağışlamış" ve son nefesine kadar, ölüm döşeginde bile kendisini ziyarete gelen yurttaşlarıyla bu mevzu ile ilgili "dert ve şikayetlerini dile getirerek" bundan adeta zevk ve kuvvet almıştır. Daha nice büyük davalar peşinde, canından bile çok sevdiği vatanı ve milletin istiklaline ümitle bakan ve bu yolda daha nice tepeleri aşmak azminde bulunan Seyit Sultan Mansur, sihatinden emin olduğu halde, aniden beliren halsizliği sebebiyle hastanehanelik olmuş ve ameliyat geçirerek bir ara iyileşmiş ise de ikinci defa olarak yapılan ameliyatından sonra muztarib bulunduğu ciğer hastalığından dolayı henüz genç yaşındayken Hakkın Rahmeti'ne kavuşmuştur. Gerçi Seyit Sultan Mansur, aramızdan çıkmış olsa bile bu neşirelidmemiş son yazısını hayatta olan soydaşlarına bir "Vasiyat" ve tavsiye olarak sunuyoruz.

Ulu Tanrı merhumun yattığı yeri cennet eylesin ve hayatta kalan akrabalarına sabır, tahammül ve uzun ömürler atâ eylesin. Âmin!...

İNANDIĞIMIZ DAVALAR

Seyit Sultan MANSUR

Kaderin kötü cilvesi olarak Anavatanlarından ayrıлып dünyanın çeşitli ülkelerine sığınmak mecburiyetinde kalan mazlum Türkistanlı'ların aslında iltica ettikleri bu topraklar, Atalarımızın seneler senesi at oynatarak kurdukları büyük Medeniyet ve muhteşem imparatorluklarının parçalanmasından sonra vücutte gelmiş olan büyüklü küçüklü devletlerden ibaret bölgelerdir.

Filhakika, dünya haritasını önünüze serip atalarımızın feyizli ayaklarının erişebildiği topraklar üzerinde parmak gezdirecek olursanız göreceksinizki, Tuna boylarından tutunda ta Japonya denizine kadar, Sibiryazı buzlu steplerinden ta Akdeniz kıyılarına dek uzanan sahalarda, tarihin iftiharla kaydettiği en efendi milletlerinden biri olan atalarımızın destanlar yaratan şaşaalı ve ihtişamlı hayatlarını bir an için görür gibi olur, haklı olarak gururlanırsınız. Fakat buna rağmen bugünkü dağınık ve trajedik durumlarımızda, sizi derinden ürpertir ve kederlenirsiniz.

Evet bugünün tablosunun hazinliği, yalnız Türk kanı taşıyan her Türkistanlıyı değil, realist ve vicdan sahibi olan her insanı da duygulandırır. Çünkü daha dün denecek kadar yakın bir tarihte kabına ve kalıbına sığamadan, Ortaasya vadilerinden feyizli çeşmeler gibi etrafına taşarak, ulaşabildiği karanlık diyarlara uygarlık, ahlak ve adalet kurallarını beraberinde götürmek suretiyle çevresini yeşerten, ona canlılık veren, böylece bugünün gelişme ve medeniyetinin başlıca amil ve öncülerinden biri olan bu asil millet, maalesef tarihini mâkûs tecellisi neticesi, kimi sığındığı ülkelerin ezilen ve hoşgörülen azınlıkları halinde, kimisi ise, türlü türlü yapmacık isim ve kisveler altında, Moskof ve Pekin İmperyalistleri tarafından sömürülmekte ve imha edilmektedir.

Ne hazin bir gerçektirki, gözle görülen bu utanç tablosu adeta bir melodram piyesimişçesine 21'nci yüzyılın kapısına gelmiş, feza çağı insanlarınca tabir caizse tam "vurdum duymazlık ve nemelazımcılıkla" doyasıya seyir edilegelmektedir.

Şayanı hayret ve ibret verici olan cihet, bu seyirci grubun bazıları, aşağılık kompleksine düşme pahasına dahi olsa eseri sahneye koyan Aktör

ve Artistlere yaranmak ümidiyle onları çılgınlarca alkışlamaktan kendilerini alamamalarıdır.

İşte esefle ifadeye mecburuzki, asıl izi üzen ve Sezar'ın meşhur tarihi sözü olan (SENDE Mİ BÜRÜSÜT)'ü bize hatırlatıp, milli hislerimizi rencide eden taraf, asırlar boyunca kendileriyle kader birliği yapıp da dost ve kardeş bildiğimiz bir çok milletlerin bu seyirci grubuna iştirakleri olmaktadır.

Oysa gönül isterdi ki, onların vaktiyle Tibet ve Vietnam için çarpan kalpleri bugünlerde Afganistan ve Güney Afrika Devletleri için yükselen gür sesleri, açlık ve sefaletle boğuşmakta olan birkaç bin Habeşistanlı'yı kurtarmak için sarf ettikleri gayret ve aktif faaliyetleri, ne olurdu ki, bir nebze sayıları 100 milyonun üstünde olup, 60 küsur seneden beri kızıl İmperyalist çizmeleleri altında ölüm kalım mücadelesi vermekte olan kadirşinas Türkistan, Azerbeycan, İdil Ural, Kuzey Kafkas ve Kırım gibi Türk ve Müslüman Milletler içinde görülebilseydi. Kuşkusuz, onlar bu mazlum ve esir milletlere karşı en büyük ulvi ve insanlık vazifelerini yapmış olurlardı. Böylece bizde asırları boyunca iyiliklerin karşılığını fazlasıyla ödemesini bilen bugünün mağdur, fakat dünün mert milleti olarak hiç bir vakit minnet borcu altında kalmayacaktık.

Buna rağmen hamurları tarihin türlü tecrübe mayaları ile yoğurulmuş olan bu asil millet, yine de kendi kötü kaderinden başka hiç bir kimseye kirgin değildir. Hatta senelerden beri, bütün bencil ve gayri insani hislerin esiri olarak yurdumuzu ve milletimizi sömüren, onu yok etmeğe çalışan İstiklal ve egemenliğini gasb eden düşmanlarımızın, bugüne kadar inad ve arsızlıkla idame ettirmeğe çalıştıkları, modası geçmiş sömürgecilik politikalarının normal tezahürü olup, gerek melleketlerimiz içinde, gerekse dış ülkelerde, milletçe devam ettirmekte olduğumuz kurtuluş mücadelemiz, zaferle neticelendiği an, İstiklal ve Hürriyetimizi kabul ve ona saygılı olurlarsa, onları dahi dost bilir, karşılıklı anlayış ve iyi komşuluk esasları dahilinde kendileriyle samimiyetle işbirliği yapacağımızdan kimsenin endişesi olmasın.

İşte biz böyle ulvi hislerle meşbu bir Türkistanlı Türk olarak, 40 yıldan bu yana kudsiyetine inandığımız milli dava ve ülkülerimize karınca kararınca yararlı olmağa gayret gösterirken, geçenlerde bir istek üzerine sayın TÜRKİSTAN BİRLİK ÂVÂZİ bülteninin 16 Haziran 1985 sayılı nüshasında yayınlanan (ÜLKE BİRLİĞİNE ÇAĞIRI) başlıklı yazımızla ilgili bazı kıymetli dostlarımızın, layık olmadığı takdir ve iltifatlarına mazhar olduğumuz halde şimarmadığımız gibi, bu arada kim olduklarını pekala tahmin ettiğimiz, fakat kendileri isimlerini söylemek cesaretinden dahi yoksun bulunan ne oldukları belirsiz kişileri, Türkçülük ideallerimizi hedef alarak, telefon ile istihkar mahiyetindeki çatlak seslerine de kulak asmaz, "KEM SÖZ SAHİBİNE AİD" der geçer gideriz.

Amma şu hususları da katiyetle belirtmek isteriz ki, biz ne kafataşçıyız, ne de ırkçıyız. Biz sade ve sadece vicdanlı bir insan, imanlı ve Müslüman bir Türkistanlı Türk olarak dünyanın neresinde olursa olsun haksızlığa maruz kalan herhangi bir milletin haklarını müdafaa edeceğimiz gibi, kendi soyumuzdan ve kanımızdan

olup da bizim durumumuza düşmüş ve esaret altında inlemekte olan, kardeş ve soydaşlarımızın inilti ve ızdıraplarına canla başla koşacağımız duha tabii bir şey olamaz. Böylece kendi dertlerimizle birlikte onlara da derman aramak suretiyle ızdıraplarına ortak olmak bizim için en mukaddes gaye ve şaşmaz prensiplerdir. Bu idealimize ne isim verilirse verilsin, bu tür insani ve milli ödevlerimizi ifa etmekten dünyanın hiç bir kuvveti bizi alkoyamaz.

Sırası gelmişken şunu da ifade edelim ki, biz bu gibi kutsal saydığımız vazifelerimizi ifa ederken, kasıtlı olarak bize çelme takmak isteyenler hariç, hiçbir kimse veya zümrenin hakiki veya hukmi şahsiyetne asla hanel gelecek bir usupta yazı yazmaktan ve medeni insanlar şanına yakışmayacak düşmanımız, yalnız ve yalnız, binlerce yıllık şerefli mazisi olan milletimizin istiklâl ve egemenliğini gasp ederek, onun bugünkü dünya milletleri topluluğundan tecrid ve binnetiçe onu yok etme heves ve mecnunluğunu şimdiye kadar kendine şiar eden baskıncı, mustebid zihniyet ve kaba kuvvetlerle birlikte ona satılmış uşaklarıdır. Herkes bunu böyle bile.

□ "Türk dilini öğreniniz; Çünkü: Onlar için uzun sürecek hakimiyet asırları vardır."

Hz.Muhammed (S.A.V.)

□ "Türkler, devlet yıkmakta ve kurmakta birinci sınıf üstadlardır. Ülkeleri değil kıtaları alt üst etmişler ve korkunç hücumlar arasında sarsılması hiç de kolay olmayan hakimiyetler yaratmışlardır. Tarih, Türkler'den çok şey öğrendi, onların elinden çıkma öyle eserler var ki, medeniyet için birer süs teşkil etmektedir."

Hammer

□ "Türkler büyük bir tevekkül gücü ile birlikte, ruhi bir huzura ve bundan doğan bir sükunete sahiptirler... Misafirperverlikleri, söze sadakatleri, ıstırap çekenlere karşı şevkat ve merhametleri dillere destandır."

Cesar Cantu

Eskişehir'de Yapılan Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri'nde Sunulan Türkistanla İlgili Bildiriler

A.Şekûr TURAN

1983 Mayısından başlayarak her iki yılda bir Eskişehir'de düzenlenen uluslararası Türk halk edebiyatı seminerinin üçüncüsü 7-9 Mayıs 1987 tarihleri arasında yapılmıştır. Mayıs 1983, Mayıs 1985, Mayıs 1987'de yapılan bu üç seminerde sunulan, tartışılan ve konuları Türkistan halk edebiyatı olan bildiriler şunlardır:

Teyipcan Eliyop: Uygurların Düğün Koşakları Hakkında. Bu bildiride Doğu Türkistandaki Uygur Türklerinin evlenme adetleri, düğün merasimleri, gelin getirme ve karşılama usulları hakkında bilgi vererek, burada söylenen manı, türkü ve şarkılardan örnekler vermiştir.

Teyipcan Eliyop seminere "Sincang" (Doğu Türkistan) dan katılmıştır

Abdülşekür Turdı: Divani Luğat'it Türk'deki Atasözleri ve Temsilleriyle Şimdiki Uygur Atasözlerinin Mukayesesi Hakkında. Bu bildiride Divani Lügüt'it Türk'deki atasözleriyle şimdiki Uygur Türkleri'nin atasözleri mukayese edilerek aradaki bağın kopmadığı ve inkişaf ederek devâm ettiği savunulmuştur.

Abdülşekür Turdı seminer'e "Sincang" (Doğu Türkistan) dan katılmıştır.

A. Şekür Turan: Çing Timur Batur destanı. Bu bildiride adı geçen destan'ın Doğu Türkistan halk edebiyatındaki yeri ve destanın konusu hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca destanın başka varyantları üzerinde durulmuş ve örnek sunmuştur.

A. Şekür Turan: Sadir Pehlivan Destanı. Bu bildiride Sadir Pehlivan'ın Çinlilerle yaptığı savaşları hakkında bilgi vererek, ayrıca onun destanlarından örnek sunmuştur.

A. Şekür Turan halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesinde uzman olarak görev yapmaktadır.

Tursunay, Sakim: Uygur Halkının Muhabbet Koşakları. Bu bildiride Uygur Türlerinin muhabbet'e dair manileri okunmuş ve manilerin oluşları hakkında bilgi verilmiştir.

Tursunay Sakim Seminare "Sincang" (Doğu Türkistan) dan katılmıştır.

İsa Özkan: Uygur Halk Destancılığının Bugünkü Durumu. Bu bildiride Doğu Türkistandaki destancılık ve gelenekleri üzerinde durmuş

ve meddahlar hakkında bilgi vererek bazı meddahların çalışma şartları ve yetişmesi üzerinde konuşmuştur. İsa Özkan halen Gazi Üniversitesinde araştırmacı olarak görev yapmaktadır.

Sultan Mahmut Kaşgarlı: Uygur Türkleri'nde Düğün Koşakları. Bu bildiride Doğu Türkistanda Uygur Türklerinin kız isteme, evlenme ve düğün merasimleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu merasimlerde söylenen türkü ve şarkılardan örnekler vererek dinleyenlerin ilgisini çekip, bu iki şivenin (Türkiye Türkçesiyle-Uygur şivesinin) yakınlığını ispatlamıştır.

Sultan Mahmut Kaşgarlı halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kâmil Toygar: Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Halk Ebediyatı Çalışmaları. Bu bildiride sayın Kâmil Toygar 1986 yılında Doğu Türkistan'a yaptığı araştırma gezisinde elde ettiği bilgileri aktarmıştır. Ayrıca Doğu Türkistan'da yapılmakta olan Halk edebiyatı çalışmaları hakkında bilgi vermiştir.

Kâmil Toygar halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Hayrettin İvgin: Manas Destanı üzerinde Türkiye'de ve Çin Halk Cumhuriyetinde yapılan Çalışmalar. Bu bildiride 1986 yılında Doğu Türkistanda yaptığı araştırma gezisi sırasında elde ettiği bilgilerle Türkiyede ve Doğu Türkistanda yapılan Manas'la ilgili çalışmalar anlatılmıştır.

Sayın Hayrettin İvgin halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesinde Başkan yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Çağatay, Koçar: Türkistan Halk edebiyatında Ninniler. Bu bildiride Türkistan'ın bazı yörelerinde söylenen ninniler anlatılmış ve Türkiye Türkçesinde açıklamaları yapılmıştır. Ayrıca bazı ninniler banttan dinletilmiştir.

Çağatay Koçar, halen Batı Almanya'da bulunmakta ve "Türkistan Folkloru" üzerine araştırmalar yapmaktadır.

Abdülkayyum Can: Yurt Dışındaki Nasrettin Hoca. Bildiride Güney Türkistan'da söylenen Nasrettin Hoca fıkralarını anlatmıştır.

Londra Üniversitesi

Semineri ve Türkistan

Gulamettin PAHTA

Geçen Nisan ayının 7'sinden 10'una kadar Londra Üniversitesi İctimai Fenler Akademisi'nin oriental (ŞARK) ve Afrika ilmi araştırma şubesinde "Orta Asya'yı Öğrenme - ikinci dönem Avrupa semineri" diye anılan milletlerarası bir ilmi konferans oldu. "Orta Asya'da milli gelenek ve değişiklik" denilen mevzu altında tertiplenen bu ilmi seminere, Dünya'nın her tarafından seçkin şahıslar, Dil, Tarih, Edebiyat ve ictimai fen sahasında mütehasıs bilginler gelerek iştirak etti. Asya ve Avrupa memleketleri ile bilhassa Amerika ve Kanada'dan davet edilen 145'den fazla seçkin ilim adamları, bir zamanlar büyük Türk-İslam aleminin ilim merkezi olarak Dünya Kültürü'ne büyük katkılarda bulunan Uluğ Türkistan-Orta Asya'nın geçmişteki uygarlığıyla şimdiki durumlarını ilmi açıdan araştıran raporlarını bu seminerde okuyarak takdim ettiler. Bu konferans Sovyetler Birliği'nden gelen delegelerden başka Kızıl Çin'den gelen delegeler içinde, yerli-Türk Müslüman delegelerinin de bulunması ayrıca dikkati çekti. Ve bu, konferansın değerini bir kat daha arttırdı ki, onların konuşmaları bir çok suallere yol açtı. Doğu ve Batı Türkistan'dan gelen delegeler, kendi milli elbise ve renkli kıyafetleriyle ayrıca her kesin dikkatini kendilerine çekmişti. Tevcih edilen suallere onların verdikleri cevaplar da dikkate şayan idi. Londra semineri için önceden hazırlanan konuşmacılar listesi ile sonradan yeni neşredilen program listesi arasında birçok değişiklikler olmuştu. Bilhassa Komünist Çin'den davet edilen ve gelmesi beklenerek programa dahil bulunan (Doğu Türkistanlı) Türk-Müslüman delegelerden Prof.A.Damulla ile H.Davut'lar nedense konferansa gelmediler, ama "Urumçi İctima'i Fenler Akademisi prof.'larından Hacı Nurhacı ile Londra'da yüksek tahsilini yapmakta bulunan Yakub Tursun seminere iştirak etti. Prof. Hacı Nurhacı; "Kültür Devrimi"nden sonra ilk olarak Doğu Türkistan'da neşredilen "Karahanlılar'ın Kısaca Tarihi" adlı kitabı yazmaya muvaffak olan Uygur-Türk alimlerinden biridir. Türkistan tarihinin "Altın Devri"ni yaşatan ve İslamiyet'in kendi sınırlarını aşarak bu kıtaya yayılmasında büyük rolü bulunan "Karahanlılar Devleti", yalnız Türkistan tarihinde değil, bütün Türk İslam tarihinde de mühim bir mevki işgal ettiği için, bu eser hacim itibariyle küçük isede, tarihi değeri ve menba bakımından muellifin bu kitabı takdire şayandır. Prof. Hacı Nurhacı tarafından 1983'de tamamlanan bu eser, 1984 senesi "Şincang Halk Neşriyatı" tarafından 10.500 adet olarak basılmıştır. Londra Üniversitesi İlimi Konferansı'na Sovyetler Birliği'nden gelen 7-8 delegenin içinde, Özbekistan'ın Kültür Bakanı Ashrafi ile Taşkent'den gelen Kadı Abdulgani Abdullah, Atakul Mevlankul'lar ile Azerbeycan delegeleri de var idi. Londra Üniversitesi Konferans tarihinde, belki ilk ola-

rak Batı ve Doğu Türkistan'dan gelen iki Türk-Müslüman delegesi yan yana getirilerek aynı mikrofondada sırasıyla konuşuldu. Önce Doğu Türkistan'ı temsilen Başkent Urumçi'den gelen Prof. Hacı Nurhacı, "Şincang'da İslam" serlevhası altında Uygur'ca takdim ettiği konuşmasının önceden hazırlanmış tercümesini Yakub Tursun - İngilizce olarak okudu. Ondan sonra kendi milli kıyafetiyle mikrofonta gelen Kadı Abdulgani Abdullah "Sovyet Orta Asyası'nda İslam" serlevhası altında hazırladığı konuşmasını tercümanı vasıtasıyla takdim etti. Bunların konuşmaları biter bitmez Urumçi ile Taşkent'den gelen bu iki temsilci, konferans salonunu dolduran dinleyiciler tarafından adeta sual yağmuruna tutuldular. Bunlara soru sormak isteyip, el kaldıranlar o kadar çok idi ki, vaktin dolmasına rağmen heyecanlı sual ve cevaplar devam etti. Nihayet konferans başkanının ihtarı üzerine zorla herkes ayağa kalkarak, sorulara son verildi. Her iki delege dini inanç hürriyetinin mevcut olduğunu ve halkın ibadette serbest olduklarını öne sürdüler. Fakat hür dünya memleketlerinden gelen delegeler, onların daha serbestçe konuşmalarını ve bu sözlerinin hakikatini tatbikat sahasında, ilmi yönden isbat etmelerini istiyorlardı. Verilen rakam ve gösterilen misallere delil istiyorlardı. Misal olarak: Bir delege Kadı Abdulgani Abdullah'a, Dini tedrisat ve neşriyatla ilgili sorulan bir suale, Kadı Abdulgani Abdullah (yev) şöyle cevap vermişti: "Biz İslamiyete hizmet için 50.000 tane Kuran-ı Kerim bastırdık ve bunları dağıtıyoruz..." Bu cevabı alan dinleyicilerden birisi: "50 milyondan fazla müslümana bu 50 bin Kur-an az değilmi?... Nasıl yetişir?... diye seslenirken, diğer bir dinleyici el kaldırarak "Bu Kuran-ı Kerim'lerden her isteyen alabiliyor mu? Siz onu nerede ve kimlere dağıtılıyorsunuz? diye soruyordu... Kadı Abdullah, biz bu Kuran-ı Kerim'i Mescit ve Camilerde isteyen şahıslara dağıtıyoruz" diye cevap verdi. Buna benzer aynı sorular Doğu Türkistan'dan gelen Hacı Nurhacı'ya da tevcih edilmişti. Prof. Hacı Nurhacı "Biz Şincang Uygur özerk bölgesi" müslümanları için 100.000 Kuran-ı Kerim'i, Uygurca tefsiriyle tab' ederek halka dağıttık ve bu Kuran'ı Kerimleri Çinceye de tercüme ederek bunları da yakında dağıtmak üzere bulunuyoruz... Bu Kuran-ı Kerim'leri çarşı ve sokaklardaki şahsi kitabçı dükkanlarından da satın almak mümkündür... Ayrıca bunları isteyen şahıslara parasız da dağıtıyoruz diye cevap verdi. Gerek Doğu Türkistan'da olsun ve gerekse Batı Türkistan'da olsun Dine karşı Allahsızlık teşvik ve tertibatlarının bunlara rağmen eskisinden daha ziyade tavkiye edildiği kanaati herkesin zihninde hakim idi.

Londra Üniversitesi tarafından tertiplenen bu ilmi seminerde söz alan İngiltere, Fransa, Almanya, Ame-

rika ve Türkiye'den gelen delegeler, Doğu ve Batı Türkistan ile Afganistan, ayrıca Azerbaycan ve Kırım Türk Müslümanlarının tarihi, dili, edebiyatı, sanatı ve şimdiki vaziyetleri ile ilgili çok dikkate değer ilmi araştırma neticelerini takdim ettiler. 145'den fazla dil-tarih ve Türkolog alim ve mütehassıslarının seminere takdim ettikleri raporlar teksir ettirilerek Üniversite tarafından isteklilere dağıtıldı. Biz bu konuda ileride geniş bilgi vereceğimizi düşünerek şimdilik bunların üzerinde durmayacağız.

Londra Üniversitesi tarafından tertiplenen "Avrupa'nın Orta Asya'yı Öğrenme" seminerinde, bilhassa dikkati çeken konulardan birisi "Orta Asya" diye unutturulmak istenen bugünkü Büyük Türkistan yani Doğu ve Batı Türkistan'ın ve onun şimdiki siyasi taksimatlar, nedeniyle bölünmüş halkının aslında ayrı ayrı değil "Dil, din, ırk ve tarihi kültür bakımından aynı" bulunan bir tek millet olduğu ve bu sebeple on-

ların müşterek milli kültüre sahip oldukları görüş ve kanaatları bu konferansta bir kere daha öne sürüldü ve açıklandı. Misal olarak Amerika'nın ünlü üniversitelerinden "Harward"ı temsilen konuşan Prof. Eden Naby Hanım, "Kadim (En eski) Uygur ve Özbek Edebiyatı'nın acralmas (bölünmez) müşterek esasları" adı altındaki ilmi araştırma raporunu takdim etti. Ve bu takdiminde: "bilhassa Uygur Türkleri'nin başta Özbekler olmak üzere Orta Asya'daki diğer Türk ırkına mensup bilimum unsurların Tarih, milli kültür, dil ve edebiyat sahasında müşterek mirasa sahip" bulduklarına işaret ederek, şöyle dedi: "Asırlarca süren tarihleri boyunca, Uygurlarla Özbekler aynı kültürü paylaşarak devam ettirmişlerdir. Gerçek böyle iken şimdi Orta Asya'da milli mirasları taksim ederek arasında ayrı ayrı kendi başına müstakil birer suni kültür yaratabilme gayredi daha açığı bir milletten milletler yaratma teşebbüsü burada ciddi bir meseleyi ortaya koymaktadır.



The New York Times/Fred R. Conrad

5/24/1987 New York'ta "TÜRK GÜNÜ" yürüyüşü büyük şenliklerle yapıldı. Amerika'da yaşayan 20 bin den fazla Türk'ün iştirakiyle yapılan bu muhteşem yürüyüş New York'un meşhur "Amerika Caddesi"nde başlayarak, Birleşmiş Milletler Teşkilatı önündeki parkta Amerika ve Türk parlamenterlerinin heyecan-

lı nutuklarıyla başladı ve folklor ekiplerinin şenlikleri ile sona erdi. Bu yürüyüşe, Amerika'daki Türkistanlı'lar kendi milli kıyafetleriyle ayrıca renk katmış ve en çok kalabalığı teşlik etmiştir. Bu tarihi yürüyüşle ilgili New York Times gazetesinde neşredilen sahifeden bir örnek görülmektedir.

Doğu Türkistanlı Hacı Adayları İstanbul'a Geldi

Geçen iki yılda olduğu gibi, bu yıl da Hacc mevsiminde Doğu Türkistan'dan bir grup hacı adayı Mekke'ye gitmek üzere İstanbul'a geldi. 250 Kişilik bu kafilenin büyük bir kısmı uçakla bir kısmı da trenle geldiler.

Doğu Türkistan Vakfı ilgilileri tarafından, Atatürk Hava Limanı'nda karşılanan Hacı adayları, kendilerine tahsis edilen Fatih İmam-Hatip Lisesi Talebe Yurdu'nda misafir edildiler.

İstanbul'da 15 gün kadar kalabilen Doğu Türkistanlı kardeşlerimize, bu müddet zarfında Doğu Türkistan Vakfı tarafından hergün üç öğün yemek verildi ve rehberlik hizmetleri yapıldı. Hac mevsimi dolayısı ile uçak bulmakta zorluk çeken misafirlerimize yine Doğu

Türkistan Vakfı tarafından gereken kolaylıklar sağlandı.

Doğu Türkistanlı soydaşlarımızın bir kısmının Hacc dönüşünde de İstanbul'a uğramaları beklenmektedir.

Kardeşlerimizin Türkiye'deki maddi ve manevi ihtiyaçlarının temininde yardımlarını müzaharetlerini esirgemeyen Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na, Türkiye Diyanet Vakfı'na, Suudi Arabistan Başkonsolosluğuna, Türk Hava Yolları Genel Müdürlüğüne... Doğu Türkistan Vakfı, Doğu Türkistan'ın Sesi dergisi ve bütün Doğu Türkistanlı'lar adına teşekkür eder, saygılar sunarız.

Doğu Türkistan Vakfı
Yönetim Kurulu

Destekliyoruz...

Kırımlı kardeşlerimizin, anavatanlarına dönmek için gösterdikleri gayret ve cesareti, gönüllerimizin bütün coşkunuğu ile tebrik ediyoruz.

Zulmün ve haksızlığın ebediyyen payidar olamayacağına örnek teşkil edecek bu gibi hareketler, Türk ve İslam dünyasının her yerinde ma'kes bulacak;

tarihin efendisi olan milletimizin her parçası, insanlık ailesi içindeki şerefli yerini er-geç alacaktır.

Dünyanın neresinde olursa olsun, haksızlığa ve zulme başkaldıranları bütün gücümüzle destekliyor, Kırımlı kardeşlerimize Cenab-ı Allah'tan muvaffakiyetler diliyoruz!

D.T.S.

DOĞU TÜRKİSTAN VAKFINA BAĞIŞTA BULUNANLAR:

1- Müniriddin Alemdar	50.000 TL. değerinde bir hesap makinası
2- Abdurrahman Özgül (Yük.Müh.)	350 000 TL.
3- Nûrunnisa Ahunbay Hanım efendi	30.000 TL.
4- İsmail Hacim (Turfanlı)	500 Dolar

Yukarıda adları yazılı dost ve hemşehrilerimize, yaptıkları bağışlar için şükranlarımızı sunar-ken, bütün Türkistanlıların ve Türkistan dostlarının bu bağış yarışına katılmalarını diler, peşinen teşekkürlerimizi bildiririz.

D.T.S.

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

TURKISH SHIPBUILDING INDUSTRY INC.

Gemi inşa sanayiinde Türkiye'nin en güçlü kuruluşu

- 75.000 DWT'a kadar her tip gemi imalatı
- 35.000 DWT'a kadar her tip geminin havuzlanması
- Su altı ve su üstü bakım ve onarım çalışmaları
- Her çeşit konstrüksiyon işleri ve
SULZER lisansı ile 2100 BHP'ye kadar dizel motorları imalatı



Beş TERSANE ve bir MOTOR fabrikası ile
hizmetinizdeyiz.

- Pendik tersanesi
- Motor fabrikası
- Haliç tersanesi
- Camialtı tersanesi
- İstinye tersanesi
- Alaybey tersanesi/İZMİR

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. No 66
80040 Salıpazarı-İstanbul/TURKEY
Tel: 149 83 17 - 145 81 87
Telex: 25487 tges tr - 25622 ges tr



Güvendiler Kazandılar



**1. Hizmet yılında,
1.5 Milyar Kâr Payı**
"Kâr-zarar ortaklığı" esasına dayalı bir anlayışla tasarruf sahiplerine ve müteşebbislere hizmet veren Faisal Finans Kurumu 1. hizmet yılında, hesap sahiplerine 1.5 milyar TL. kâr dağıttı.

**Katılma Hesaplarına
En Yüksek Kazanç**
Faisal Finans Kurumu, "Katılma Hesabı" sahiplerine her 100.000 TL. için 5 Mayıs 1986 itibariyle 3 ayda net 10.826 TL. 6 ayda net 24.813 TL. 1 yılda net 49.927 TL. kâr payı kazandırdı.

**T. Vakıflar Bankası
Aracılığıyla
Başvurma İmkânı**
Faisal Finans Kurumu'na şahsen başvurma imkânınız yoksa, T. Vakıflar Bankası'nın bütün şubelerine müracaat ederek hiçbir ücret ödemedi telefon ve teleks havalesi ile Kurumumuz nezdinde "Katılma Hesabı" açtırabilirsiniz.



FAİSAL FİNANS KURUMU
"Faizsiz Sistem"

Kemeraltı Caddesi No: 46 Tophane / İstanbul
Tel: 145 67 54 (5 hat)
Teleks: 25 694 ffk tr - 25 729 ffks tr

VOICE OF EASTERN TURKISTAN

Tri-Monthly Review

Year: 4, Vol: 4, No. 14
July
1987

Founder: İsa Yusuf Alptekin

Proprieter: Eastern Turkistan
TRUST

President: Mehmet Rıza Bekin

Administration
Boadr:

★

Editör: Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu

Adress:
Eastern Turkistan
Publishing Centre.

Eastern Turkistan
Foundation

Millet Cad. 26/3
Küçük Saray Apt. Aksaray,
İstanbul, Turkey.
Telephone: 524 41 21

★

Single Issues:
For Turkey: 1000 TL.
8 U.S. Dollars.

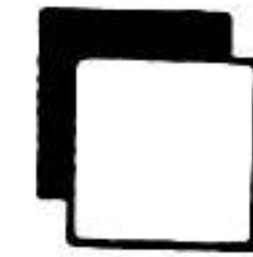
Subscription Rates
Yearly for Turkey: 4000 TL.
Yearly for foreign lands
(Surface Mail): 30 U.S.Dollars.

★

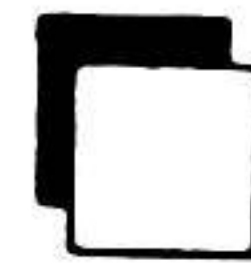
Manuscripts sent to the
Review and
not printed are not returnable

CONTENTS

- **Cosmopolitan Nation....**
İbrahim Ala



- **Almost 800 People
Died Because of an
Unidentified Disease in
Eastern Türkistan... The
Youth of Eastern
Türkistan**



- **Language and Culture
in Sinkiang Today...**
İldik'o Bell'er-Hann

News and articles in this Review may be
quoted in full or in part, by mentioning
the Review.

The Cosmopolitan Nation

Prepared by: İbrahim ALAREES

Translated by: Mehmet ALLAHVERDİ

Renai Khawam-a porter, actor and cultured man of Aleppo says: "One thousand nights and night" is a Turkistani work of arts, and its author was Husain Alkashgari!

Almost every month an Arabic- or Islamic book, published in Paris as well as in places other than Paris, which raises a clamour came form a new translation in French of "One Thousand Nights and night" prepared by a cultured man, originally from Aleppo, who is named RENAI KHWAM. The translation included several surprises, the most important surprise was not in the translation itself but in what its translator's statement, who said to the French journalists that the real author of "The Nights", was Husain Alkashgari".

Naturally it is not a new thing that some makes a new translation of the "One Thousand Nights and Night" to a European or a non-European reader, because the book is in so much demand and reputation in various parts of the world, that makes the demand for it by the readers continuous. The book has so many copies and editions in its original Arabic language firm as well as its branchneighbouring languages, which make any new translation books like a new edition.

After apologizing from the Italian "Umberto Eco" -the "One Thousand Nights" is one of the class of "open work", i.e. the work which is written each time anew. The simple reason for this is that originally it was'nt written for the first time and was not born once. It has been known customarily that its writing should not be attributed to any single person, but also nor to any single nation, even though it has always been known that it is affiliated with the city of Baghdad.

We said at the beginning that the

translation of "one thousand Night" to readers of an European or any other language is not a new matter. We have to be contended with quoting what the late great writer of Argentine "George Louis Borkhes" said that, "One Thousand Nights and Night, did not stop living even for a single day". The everlasting epoch continues its way permanently. The book was translated into European languages in the early period of the eighteenth century.

And in the beginning of the nineteenth century or the end of the eighteenth "Thomas De Quisti" remarked it in a different way.

Thus we can speak about several books under the same title "One Thousand Nights and Nights". Two in French one of them written by "Galan" and the other one by "Mardoras. Three in English by Borton, Leen and Bazin. Three in German written by Hening, Zitman and Fazil. One at least in Spanish by Casino Asin. All these were amongst many other translations and each time each one of them is written anew. We make all this introduction here because the Arabic book was born in French for the third time a few weeks ago. But this time in a very different way... by a translator who was not contended with translating it from one language to another, but he worked on it from several directions -so it came as the critics saw it- a new addition, not simply another translation. He started to make the people and world busy and occupied with it and repeats "one thousand nights and night" and often in a negative form as we will see.

FINAL TRANSLATION

But was "One Thousand Night and Night" in need of this occasion to come back to the front of events? The fact is that the recent years had witnessed a big interest in "One thousand night and night" by some leading

universal writers, or was it in need of talking about them in a lecture by Borkhas about "The Nights" and its effect on the Universal literature, or in need of a talk in which "Galriyal Garsia Marquez" say, "Were it not for the "Nights" he would not have become a writer.

Renai Khwam was born in the year 1917 in Aleppo in Syria. He is concerned with Arab-Islamic heritage since many years. He had previously translated several Arabic legacy books to French, among which was the book "Al-Sindbad Trips", published two years ago with great success and praise. His fluent knowledge of Arabic and French and his comprehensive acquaintance with Arabic heritage literature enable him to collect what seemed to him to be the best editions of the Arabic "Nights" and translated them literally in French, which he says took him a period of forty years.. i.e. since he was still a student of the late French Orientalist "Loy Masinor". The diligent and tiresome work by "Renai Khwam" resulted in printing by the French "Oibos" Printing Press, the first two chapters, both of which consisted about 900 pages, to be followed later in next March by two another chapters. Thus several interested people came to know newspapers that France has at last become in possession of a complete translation of "The One Thousand Night and Night". So will it be a final translation?! or is it really complete? not at all surely!

The simple reason for this is: that despite "Renai Khwam's" literal translation, he provided a personal work, that is to say that his selections of the stories were based on his private study of the "Nights" manuscript. This for example made him exclude famous stories such as "Al-Sindbad" and "Ala-uddin", as according to his opinion they are not the logical context of the work, but even this context cannot include more than four hundred nights

"Khwam" says this, but he does not clarify it.

But this emphasis, which he made to the press was not the most dangerous one, and which some of them (press) were apprehensive that some one might come out to accuse "Khwam" that he wants to destroy a legend.

But here he is not destroying a single legend, but more. If for others, "Nights" are one thousands..., he considers them as we said already not more than four hundred.

And if the "Nights" are of Abbasiya-Batgdadi origin they are according to him of "othoman" essence. If the Nights include the stories of arts which came after and before them (one Thousand Night), they are according to him no more than a work of logical and unified features.

THE AUTHOR OF THE NIGHTS

Why? Because Renai Khawam believes that he discovered a most serious mystery connected with the "one Thousand Nights and Night". The name of its author, another? But the people, historians and all emphasize that the "Nights" could not have one author only.. The era has composed it.

No! ! says Khwam to the press, never, then he smiles, saying he has a very serious opinion about this matter, which he refused until now to disclose. But upon insistence of journalists, "Renai Khawam" the retired Arab professor and translator, the man who does not stop expressing his ardent love for "One Thousand Night and Nights," says:

"The author of this book is surely a man of literature from the city of Kas-hgar. He is Husain Alkashgari, and perhaps his son Abdul Shafi Alkashgari cooperated with him. Probably a complete school was established about both of them to follow up their work, which was developing and growing in pace with the growth of the Islamic States.

Whilst he says this and shortens the "Nights", do'nt you think he is talking about another book, which is a new "One Thousand Night and Night"? or is he jokingly bringing here some opinions which he knows that they will shake the sure facts in order to ensure some success for his "Nights"?

The time is still bigger to allow us to give a satisfactory answer to this question. Even when we contacted "Renai Khwam", he said that he does not have anything to add now, and that he may write about this subject in detail, but after the completion of the publica-

tion of his new chapters of the "Nights". Let us wait.

Whilst waiting, we do not mind to point out once again to the great welcome accorded by the French Press to the new translation. as "Ameen Ma'loof has written in "Gox Press" saying. "The first virtue of Renai Khwam is that he treated the book as it is, approaching as much as possible to the original text of "The stories which he selected and emphasized the truth of its belonging to the original work. And in the form which was written during the thirteenth century.

And Jan Lui Ezim, wrote in "Novel Observator": "Renai Khwam is exploring here, classifying, writing history, comparing, observing and often omits and he is dizzy by the sources, which he found"...". Thus

"Shahrazad" according to him has only very few secrets. In a way that we can be surprised if it can still entertain Shahryar!!

Alan Garik wrote in "Almajala Aladabiah" saying: "What made Renai Khwam running? It is the spirit amusement and love of sabotage"...". He is a man who is content with a few flowers around him in order to destroy himself.

It seems that whilst "Khwam" is presenting France a best translation of "Four Hundred Nights and Night", he should have named his book so- He prepared to destroy "One Thousand Nights" before destroying himself!! So did he?

(Okaz, No. 7517 -Monday, 26 Jamad Al-Oola, 1407 Hijria -Jan 26, 1987.).

Almost 800 People Dred Because of an Unidentified Disease in Eastern Turkestan

The Turkish newspaper Tercuman in its April 1, 1987 issue writes that some Turkistani residents of Turkey have reported after visits to relatives in Eastern Turkestan, renamed Xinjiang Uygur Autonomous Region, that between February and March, 1987, almost 800 have died in the city of Hoten, Ilchi and Lop counties because of an unidentified disease.

According to Tercuman, the authorities first suspected infectious jaundice and treated the disease accordingly. This treatment was unsuccessful, and until now the doctors have been unable to diagnose the disease. But the Uygurs in Eastern Turkestan suspect that the doctors know the real cause but are reluctant to admit that it is radioactive fallout from the nuclear testing site at

Lop Nor. Since 1964, at least 30 tests have been detected in Taklamakan, 22 above ground, and 8 below. Western press have also reported that the radioactive fallout at Lop Nor is causing an increase in the number of birth defects, in human cancer, and malformation of fruits and vegetables. Some of the cancer victims have been taken to Peking hospitals for specialised care.

The atomic testing program in Eastern Turkestan was one of the reasons that thousands of Uygur students staged demonstrations in the cities of Urumchi, Peking and Shanghai in December 1985.

According to the visitors to Eastern Turkestan, the Chinese have prohibited travel to Hoten at the moment.

Language and Culture in Sinkiang Today

Ildik'o Bell'er-Hann

In this paper, which deals with the linguistic and cultural situation in contemporary Sinkiang, I will focus on the regional capital, Urumchi, for two reasons. Firstly, this is where my own observations were carried out, secondly, this is where linguistic and cultural policies are most clearly manifested.

To a foreigner the most obvious signs of regional bilingualism are bilingual inscriptions on government offices, public buildings, shops etc. Chinese characters are followed by an Uighur translation rendered in the Arabic script. Of course, the juxtaposition of these scripts is not so strange if we remember that Uighurs, like the other Turkic speaking minorities of Sinkiang (Kazakh, Kirghiz, Uzbek, Tatar etc.) have been Muslims for several hundred years and like other converts to Islam they adopted the Arabic script.

However this seemingly straightforward historical explanation or the official use of the Arabic script among the Uighurs the Kazakh and the Kirghiz is misleading: it is in fact a recent phenomenon dating from 1982.

The presence of Turkic speaking peoples, including the old Uighurs, in the vast area which is known as Sinkiang today can be dated from the tenth to twelfth centuries. As one author puts it "by the end of the eleventh century at the latest, the Turkic language had by and large spread through the entire Tarim Basin as a lingua franca." (Geng Shimin 1984. p.10.) The national as well as linguistic unification of the area, in other words, the emergence of the modern Uighur nationality took place around the turn of the fifteenth and sixteenth centuries. (Geng Shimin 1984. p.13.) Linguistic unification

Paper presented at the Second European Seminar on Central Asian Studies, convened in the University of London (SOAS) by the SOAS Centre for Near and Middle Eastern Studies and the SOAS Department of Languages and Cultures of the Near and Middle East, 7-10 April, 1987 also involved the general acceptance of the Arabic script which followed their conversion to Islam. Before this general con-

version the presumed pattern was that non-Muslims still utilised the traditional "Uighur" script, while those in the region who had already converted to Islam used the Arabic alphabet.

Linguistic unification also resulted in the emergence of the Chagatay literary language, which strongly influenced the development of other Turkic literary languages for centuries onwards.

It is not my aim to discuss here how Chagatay influenced the emergence of modern Central Asian Turkic languages, and whether the identification of "old Uzbek" with Chagatay is acceptable or not. The fact is that Uzbek is the nearest of all modern Turkic languages to modern Uighur. It is of even more importance to us here that Uighur intellectuals today regard the outstanding literary achievements of the Middle-Turkic period as their own cultural heritage which can justifiably be considered a common cultural tradition of all the Turkic speaking peoples of Central Asia. Consequently, modern Uighurs (who acquired this name again only after a group of Uighur migrants to the USSR officially adopted it in 1921, see Silde-Karklins 1975. p.343.) also regard the Arabic script as a significant part of their cultural traditions¹.

This strong identification of modern Uighurs with Islamic and Turkic cultural heritage is reflected in their attitudes towards the several script changes which took place in Sinkiang in recent times. In fact, one cannot help thinking that these recent changes were inevitable, given the Uighurs' strong sense of their Muslim and Turkic traditions in an increasingly non-Muslim and Turkic environment, either Russian or Chinese. At issue here is the important role played by script changes in a people's history. It may appear of minor importance at first sight. However, a change in the means of written communication has a strong significance for both the individual in his everyday life and for the political nation. Before elaborating these aspects-let us review the history of actual and attempted script changes among the most numerous Turkic speaking minorities of Sinkiang.

THE HISTORY OF SCRIPT CHANGES

Let us start with an old platitude which doubtless formed an important part of the main official explanation for script changes among all Turkic speaking peoples: the Arabic alphabet is not suitable for Turkic languages. The well-known fact, that the rich vowel system of Turkic languages cannot be fully rendered by the Arabic script became the main slogan of reformers in Turkey and in Soviet Central Asia². Although this is an undeniable fact, in the case of the Uighurs, in my opinion, this popular argument has been refuted, as I shall show later. To the best of my knowledge, the need to reform their script was overtly expressed by Uighur intellectuals in the 1920s. (Emiloğlu 1973. p.128.) These attempts roughly coincided with the actual implementation of script changes in Turkey and the Soviet Union. That minority intellectuals were aware of the cultural changes which were taking place amongst related peoples is indicated by the fact that both the main fractions of the Uighur intelligentsia tried to follow the example of reform movements abroad³. However, these efforts did not result in any tangible changes. Officially, the Uighurs kept on using the Arabic script up until the 1950s. The scarce material available on the subject indicates that even before 1956 the example of Turkic speaking peoples living in the Soviet Union was having certain practical, though sporadic effects in Sinkiang in spite of the overall failure of the reform movement. Apparently, when the Soviet Uighurs, who had used the Arabic script until 1930 hanged to the Latin alphabet (in use 1930-1946), the same script was introduced in some places in Sinkiang. The same thing happened to the modified Cyrillic script which the Soviet Uighurs finally adopted in 1946. (Silde-Karklins 1975. p. 355.) The so-called "Orta Imla" used by some in Sinkiang as a result of Soviet influence, is not exactly clear to me; regardless of whether this was a modified Latin or Cyrillic alphabet, its use was certainly not widespread or officially recognized. (Emiloğlu 1973. p.129.)

The history of official script changes among the Turkic minorities of Sinkiang begins in the 1950s. In response to the Uighurs' own wish to reform and also to Soviet encouragement in 1956 a decision to change to the modified Cyrillic script was taken (Jarring 1981. p. 230). From personal interviews I have learnt that in certain schools the teaching of the Cyrillic script began virtually at once, on an experimental basis⁴. However, this decision was soon changed. In 1958 the introduction of a modified Latin script based on the Chinese pin-yin transliteration system was decided (Jarring 1981. pp. 230-231). Apparently, the

very idea of changing the Arabic alphabet (whether to Cyrillic or Latin script) provoked violent reactions on several occasions (Alptekin 1978. p.161). If this source can be taken seriously at all, it would seem that those opposing the script changes were conservatives who would not constitute more than a fraction of the Uighur intelligentsia. Alternatively, if the suggested changes were opposed by the entire nationalist intelligentsia, it would seem that, while a reform movement carried through by the Uighurs themselves might in principle stand a good chance of success, changes initiated from outside, i.e. on the initiative of the Chinese authorities were unacceptable. The policies pursued in Sinkiang in the 1950s formed part of a large-scale cultural programme concerning all the minority peoples of China. In the mid-fifties Chinese linguists from Beijing were sent to minority areas including Sinkiang, to study minority languages and to help minorities carry out the changes deemed necessary by these experts. As part of the programme, several minorities without any writing system were given a Chinese based script, while others with a long history of literacy were advised to carry out changes (Til wa Tardzima 1986. 1. pp. 2-3). The two above-mentioned decisions concerning script changes in Sinkiang in the 1950s were obviously motivated by political factors. The suggested adoption of the Cyrillic alphabet was influenced by flourishing cultural contacts with the USSR. The Soviets tried to encourage the official adoption of the Cyrillic alphabet by the Turkic speaking groups of Sinkiang by practical means such as producing Uighur language books and dictionaries printed in both Arabic and Cyrillic scripts although the former was no longer in official use in the USSR. (Silde-Karklins 1975. pp. 356-357). The 1958 decision to introduce a Latin script based on the pin-yin system reflected the worsening state of Sino-Soviet relations, and also a recognition of the threat posed by allowing the same script to be used by Turkic peoples on the two sides of this border.

In spite of the obviously political nature of these changes, one must not forget that after 1949 the PRC's minority policy can hardly be deemed crudely oppressive. After 1949 the use of minority languages was positively encouraged and the linguistic changes taking place in the 1950s aimed to expand literacy rates amongst minorities. Also, we must remember, that the original impulse to reform the Arabic script came from Uighur intellectuals themselves, which made it possible for the Chinese to pose as the benign realizers of indigenous dreams.

The decision to change to the Latin script was followed by an experimental period between 1960-1964, Later, owing to the Cultural Revolution, its

use spread slowly although the official introduction of the new script took place in 1965. Its widespread use began only in 1974 (Jarring 1981, p.232). Although the acceptance of a new alphabet is necessarily a long and gradual process, a generation of young Uighur intellectuals has actually been brought up with one script only, i.e. the modified Latin alphabet. No wonder, that after such a development it was concluded in 1981 that "It has to be anticipated that the introduction of the new Romanized script for the Uighurs of Sinkiang will have the same long-term effects as the change to the Latin alphabet had in Turkey" (Jarring, p.234). This prediction, however, did not come true. In 1982 another script reform covering the Uighur, Kazakh and Kirghiz peoples of Sinkiang was introduced (Uygur yezirinin 1983, pp. 1-2). This reform reintroduced the Arabic script as it had been amended in the 1950s, with a few additional modifications⁵. The fact that very little is publicly known about how this latest script reform took place suggests that it was deliberately played down by the officials. The change is widely regarded as a victory by Uighur intellectuals. These people claim, that this latest change was the common will of the Uighur people, and that it was somehow initiated by the Uighurs themselves, while the previous changes had come "from above", i.e. from the authorities. Undoubtedly, many people feel that this latest change reflects a positive development in their national position. However, the change was not welcomed by all Uighur intellectuals. The generation referred to above, which was brought up with the modified Latin script, is in its late twenties and early thirties⁶. When the latest script reform was introduced, short courses were organised at universities and workplaces to teach this generation the Arabic script. School children are able to cope with the situation well enough. Young adults, however, seem to be reluctant to give up the Latin script which they had been brought up with and even those who successfully finished the Arabic course still try to avoid using this script. They argue, that priority should be given to the Latin alphabet, because this is the main script needed when learning foreign languages. Some young Uighurs go so far as to invoke the official argument of the late fifties in favour of keeping the pin-yin based Latin script, namely, that it would then provide a common script all over China which both the Chinese and other minorities could use⁷. (This argument was more convincing in the USSR, where the Cyrillic script in its various modified forms has indeed become the most widely used system all over the country.) This problem at the moment presents itself as a generation gap with such awkward manifestations, as for example a young Uighur person brought up with the Latin script writes letters to her parents in Chinese, since written Chinese

is the only mutually and easily understood script. (cf. Scharliff 1984, p.8) This, however, may easily go further than a temporary generation gap. Although Middle-aged and older people, happy with their recently regained old script, cannot see any grounds for yet another change, some young people are convinced that in the long run the Latin script should be reintroduced.

COMPARISON

The script reforms in Sinkiang invite comparison with similar reforms among Turkic peoples. The obvious parallels are in modern Turkey on the one hand and in Soviet Central Asia on the other. In many ways the latter comparison makes more sense because of geographical contiguity and the common historical and cultural background. However, the comparison with modern Turkey can be even more revealing precisely because of the relative absence of direct communication between two cultures which nevertheless had similar linguistic and religious characteristics. Thus, linguistically one has in both cases a Turkic language (Ottoman and Uighur) for which the Arabic script had been in use for centuries. In both cases the language is of "mixed" character: a basic Turkic structure heavily loaded with foreign elements, primarily Persian and Arabic. Both cultures had a script which linguists agree was unsuitable for Turkic languages.

The script reform of modern Turkey, dating from 1928, which abolished the Arabic script and replaced it with a modified Latin alphabet was only a prelude to the large scale language reform which was itself only a part of Atatürk's overall programme to modernize, secularize and democratize the new state. Discussion of such changes had a long history, going back to the Türk-i Basit movement (Köprülü 1966, pp. 272-282.) and acquiring a more definite shape during the reform movements of the nineteenth century (Levend 1949). One sees in this history the extent to which reforms of the Turkish script and language were bound up with a conscious search for national identity. The use of elegant Persian by the educated upper classes and Arabic by the conservative-religious elements was unacceptable to young nationalists who sought to emulate European patterns. The Arabic script came to be regarded as a serious impediment to mass education. The introduction of the Latin script was considered the only way to achieve higher literacy (Hütteman 1978, p.63). At the same time the unlimited use of Arabic and Persian words hindered the development of a unified national language. In other words, by purifying the language of large numbers of foreign elements, the reformers wanted to decrease the gap between the language of the highly educated

elite and that of the common people⁸.

As far as I am aware there is no similar history of planned cultural reform in Sinkiang. The traditional Arabic script was here too seen as an impediment to raising literacy rates⁹ and the Sinkiang reform movement was also naturally motivated by nationalist sentiments. However, in contrast to Ottoman Turkish, which, at the time of the script reform showed significant differences between the literary language and the vernacular, no such gap could be traced in the Uighur language at the time of script changes here. Religion also played different roles in Turkey and Sinkiang. In Turkey the script reform was part of a larger programme of secularization, thus it was supported by progressive nationalists. In Sinkiang, in the context of a large non-Muslim population, to defend the old Arabic script against the new Latin alphabet could seem an important task to all nationalist sympathizers. The script reform in Turkey ushered in a large scale language reform, which, on a reduced level, continues today.

While in Sinkiang, I tried to look for signs of similar developments among the Uighurs. The first reaction to such an inquiry was usually one of mild surprise. The Uighurs I interviewed said that the Arabic and Persian loanwords in question had become an integral part of their language. It is true that Uighur has preserved more archaisms than any of its Western Turkic counterparts and its vocabulary did not deviate from the original Turkic structure to the same extent as Ottoman Turkish. But the number of Persian and Arabic loanwords in Uighur is still significant (Nadzhip 1971. pp. 30-36). Thus the explanation for the lack of enthusiasm for a drastic purification of their language on the part of the Uighur intellectuals must be sought elsewhere. The real reason might be the more direct threat represented by other languages with completely different structures from those of Turkic languages, namely Chinese and Russian. We know that Arabic and Persian were just as alien to the Turkic structure as Chinese and Russian. However, in the course of time Arabic and Persian loanwords have become integrated into spoken Uighur. (This process was facilitated by the common religion these cultures shared.) Many such words have been used in Turkic grammatical structures for centuries. Many Arabic and Persian loanwords had been integrated into Ottoman Turkish in exactly the same way, and these were accepted and preserved by the more moderate elements of the Turkish language reform.

Chinese loanwords began to penetrate the old Uighur language a long time ago but these borrowings had become completely assimilated into Uighur and were sporadic (Nadzhip 1971. p.37).

However, the present day situation in Sinkiang is one in which, although the use of minority languages is officially encouraged, the importance of Chinese in everyday life, especially for urban populations, gives increasing opportunity for the adoption of Chinese terms. This is particularly true for new scientific and technical concepts. For the Uighur intelligentsia, with its strong sense of national identity, this creates more of a threat than the existence of well-integrated Arabic and Persian elements in their language. Since most minority students studying for a higher degree in Sinkiang must use Chinese textbooks, the penetration of increasing numbers of Chinese words into Uighur is even more easily understood.

It would be wrong to assume that no efforts are being made to purify Uighur of some of its Arabic and Persian loanwords as well as to save it from new borrowings. The means by which this trend gains ground are more subtle than the drastic measures taken by Atakürk's reformers. Thus in modern Turkey the Turkish Linguistic Society was appointed to carry out the difficult task of reform (Heyd 1954. pp. 25-26). The work of the Society was strictly controlled by the state. At the same time the public was involved directly in its work, egin providing the Society with suggestions for new words (Heyd 1954. p.29). There is no sign of such populist initiatives from the language Committee that was established in the early 1950s in Sinkiang (Yang Bingyi 1985. p.5,7). As far as the forming of new Uighur words is concerned this Committee in Sinkiang seems to have been barely able to carry out such a task (Abit 1985. p.16). The appointment of another committee with this specific task, with reference to all the minority languages spoken in Sinkiang has recently been suggested (Abit 1985. p.17). So far for the most part new Uighur words (such as *sinalgı* for television, *ünalgı* for tape-recorder, etc.) have been created and disseminated by the media only. A diirinite programme has recently been published about modernizing Uighur and other minority languages in the region, and the main principles expressed here have a lot in common with the language reformers in Turkey. These include a. widening the meaning of existing words, b. reviving words of the old language, c. collecting words from the vernacular and dialects, d. adopting words from related (i.e. other Turkic) languages (cf. Heyd 1954. pp. 88-91, Abit 1985. pp.14-16). These ideas form the common core of both language reform programmes.

Following the example of the Turkish reform, the Uighurs are also prepared to tolerate loan-words from non-related languages, although they, too, warn against accepting such borrowings in large numbers¹⁰.

The line of this new proposal concerning language reform in Sinkiang is a middle-of-the-road attitude. This was the eventual path followed in Turkey also, and had it not been thus, the Turkish language reform would not have done as well as it has. Such moderate, pragmatic policies accept into the Uighur language those Chinese words which have been fully integrated (Abit 1985, p.15). New technical terms, however, should be based on Uighur words as much as possible¹¹. This limited acceptance of foreign words as made it necessary to create a standardized orthography both in Turkey and in Sinkiang. In fact, it would appear that the latest script change in Sinkiang has been treated as merely the revision of orthography (it is true that a few new letters were added to the old Arabic script: q - ö, - ü) rather than an important cultural event. This is perhaps because a change of orthography is in less obvious need of ideological explanation.

Despite the prevailing moderate line there are some linguists who would like to see a more drastic purification of the Uighur language from its Persian and Arabic elements¹²

Of course, similar events took place among the Turkic speaking peoples of Soviet-Central Asia as well, where some nationalists were opposed to both the Latin and Cyrillic alphabets and pressed for preserving the old Arabic script, and later a modified version of the same. There were also attempts to alter the languages themselves along the lines of the Turkish reforms (The Turkic Peoples of the USSR 1953, pp. 2-4)¹³

CONCLUDING REMARKS

Though a full comparison of conscious alterations to languages and scripts in Turkey, the Soviet Union and Sinkiang is beyond the scope of the present paper, it is possible to suggest the lines along which such a comparison would have to proceed.

The most important difference between Turkey and Sinkiang is that modern Turkey has developed as an independent national state, with Turkish as its official national language. In the absence of any direct threat to the dominant language, Turkey was able to follow without interference a path of modernization which involved a radical break with decisive symbols of the past, including religion, a script which was strongly linked to that religion and foreign borrowings in the language which had widened the gap between the ruling elite and the common people. In Sinkiang Uighur national aspirations could develop only within the constraints of powerful alien (Russian and Chinese) cultures. The only way national identity could be asserted and maintained was through preservation

of all that could be in any way associated with a "national heritage": religion, Arabic script, and, to some extent, those elements of the national language which were a legacy of the Islamic past.

The Turkic peoples of the USSR might, on the whole be thought to occupy an intermediate position between these extremes. They may enjoy more autonomy than the minorities of Sinkiang, if only by virtue of their numerical concentration in Central Asia, but they are not as independent as the Turks of modern Turkey. This position is reflected in the linguistic changes which have taken place there.

After short experiments with modified Latin scripts and, in some places, modified Arabic scripts, the Turks of the USSR have apparently been reconciled to use of the Cyrillic that is standard throughout most of the USSR. They did not choose this themselves, it was not *their* script: but it brought certain advantages, and it did not threaten their basic identity as the imposition of the pin-yin based Latin was seen to threaten the smaller and more exposed Uighur nation in China.

Let us return to the problem of evaluating the latest script change in Sinkiang. The question is whether, and from what perspective, returning to the old Arabic script (with some modification) in the 1980s was a step forward or backward. Those opposing the pin-yin based Latin script sometimes argue that this system is linguistically inadequate for the Uighur language. Its major drawback is that 1. the sound value of many letters is different from that of the some letters in Western languages which creates more confusion for Uighurs learning Western languages. Also, the velar *i* sound is not represented in the Latin alphabet. However, the same holds true for the modified Arabic alphabet currently in use in Sinkiang. This problem excepted, the minor modifications introduced in the 1950s and 1980s have created an Arabic script which is at least as well suited to rendering Uighur as the modified Cyrillic scripts are suited to rendering the Turkic languages of the Soviet Union, or the modified Latin alphabet to modern Anatolian Turkish¹⁴. To say which of the three existing systems is most satisfactory would be at best a value judgement. The important point is that the recently restored modified Arabic script seems just as technically adequate for Uighur as other systems are for other Turkic languages. Its reintroduction in Sinkiang combined with the possibilities for Uighurs themselves to supervise changes in their language reflect the improving political atmosphere for ethnic minorities in the region. Since the Uighurs and other groups involved in the latest script change consider it important in maintaining their national identity, this

script reform is a positive change in their eyes. But we must remember that it also adds to the cultural separation of the Turkic speaking peoples which now have three main scripts. Furthermore the frequent script changes in the region in the last thirty years have created confusion (Til wa tardzima 1986. 1. p.8) and a cultural gap between generations brought up with different scripts.

Script changes in Sinkiang reflect changes in cultural policy towards ethnic minorities in China¹⁵. In the mid 1950s Chinese linguists were sent to the region to study minority languages (Yarg Bingyi 1985. p.8). In fact, their work was to prepare the ground for the first script reform. While plans to adopt a modified Cyrillic alphabet showed a strong Soviet political and cultural influence, the decision to introduce the pin-yin based Latin script reflected both the worsening of relations with the Soviet Union and a conscious attempt to bring Uighur closer to Chinese. In spite of the arguments mentioned above and used to support this reform in the late fifties, recent Uighur language publications have been revealing the true political nature of cultural events in Sinkiang from the 1950s onwards. Although most authors avoid tackling the question of the actual alphabet reforms, all seem to admit readily that mistakes were made during the Cultural Revolution (Azizi 1986. p.3, Amat 1982 p.1, Yang Bingyi 1985 p.14.) Occasionally we also find explicit criticisms of the alphabet reform of the late 1950s. In a recent article the author argues that the obligatory introduction of the pin-yin based Latin script "made it more difficult for the minority peoples to learn how to read and write, caused more confusion in their developing their language (Til wa Tardzima 1986. 1. p.8). This statement is scarcely consistent with the assumption that one of the basic aims of this reform was to decrease illiteracy among the minorities.

Lexical changes including the obligatory replacement of some Uighur political terms by Chinese ones also took place at the time.

The recent reinstatement of the Arabic script is definitely regarded by many Uighurs as the manifestation of a more democratic era which started in 1979. This trend is also reflected in the recent development of Turkish Studies in China. One of the important events has been the launching of a journal called Language and Translation (Til wa Tardzima): It was first published in 1982 and appears monthly in

four languages (Chinese, Uighur, Kazakh, Kirghiz. Significant literary journals are "Tarim", "Bulaq" (which publishes classical Turkic literary pieces) and the recently launched "Dünya Edöbiyatı" which gives Uighur translations of foreign literature.

In recent years many classical Turkic works have been published in modern Uighur¹⁶. The number of publications concerning modern Uighur grammar has also increased¹⁷. In linguistics, the latest Dictionary of Uighur Orthography is worth mentioning; it was badly needed following the 1982 reform. (Osmanow-Sabit etc. 1985.) Local historians are preparing a comprehensive volume of regional history. Local researchers are also working on the history of Islam in Sinkiang. An Encyclopaedia of Sinkiang is also being prepared locally. The publication of an Uighur monolingual dictionary is expected in the near future. Finally, one must note the ambitious combin enterprise of local and Beijing linguists in compiling a large monography of the history of both the old and the modern Uighur languages.

It can be appreciated that Turkic Studies in Sinkiang have been developing fast since the end of the Cultural Revolution. Uighur and other minority languages are used freely. Minority children can go to special minority primary and middle schools, but in Urumchi Uighur intellectuals often prefer to send their children to Chinese schools because this may facilitate their later careers (Batirqan 1985. p. 6.). The use of minority languages is positively encouraged. However, Mao's policy, still part of the present day cultural ideology in minority areas, that Chinese cadres working in ethnic regions should learn the local language(s) while local cadres should know Chinese well has been realized only partially (Til wa Tardzima 1986. 1. p.9) In the regional capital Chinese cadres hardly ever bother to learn Uighur. The few exceptions enjoy great respect and popularity among their Uighur colleagues. In smaller places, where minorities form the majority, Chinese cadres more readily learn the local language.

It was the unanimous opinion of all those we met in Sinkiang, Turkic, Han and others, that trends in cultural policy in the 1980s have been unambiguously positive. They believe that the recently enacted Law of Regional Autonomy for Ethnic Minorities will guarantee the continuation of these trends in future (Azizi 1986. pp. 1-6.).

NOTES

1. This is ironic. Although the old Uighur script was widely used all over Central Asia and even became the official script of the Golden Horde, Today's Uighurs rarely express claim on this tradition. The ob-

vious explanation for this must be the unifying impact of Islam.

2. Although it is true that the Arabic alphabet obscured dialectal differences in Turkic languages, this

can certainly not-regarded a positive feature as some authors claim (Henze 1956. p.30).

3. While the Ili intellectuals supported the Turkish and Central Asian models (Latin script), the so-called Tarbagatai group advocated the example set by the Turkic speaking peoples of the Volga-Ural region (modified Arabic). (Emiloğlu 1973. p.128).

4. This also suggest that there must have been some precedents for teaching such a script in Sinkiang.

5. In the fifties this included the acceptance of such Persian letters as the abolishing of some Arabic characters deemed unnecessary for Uighur and the introduction of six letters to denote eight vowels (Sabit, A. 1986. p.2. p.6. and Yang Bingyi 1985. 8-9). In 1982 the most important change was the addition of two letters to render the vowels *ö* and *ü*.

6. According to one source, however, half of the total Uighur adult population had to learn this alphabet (Bilger 1986. p. 32.).

7. It is interesting that Western observers alleged that the pin-yin based Latin script is clearer and easier to learn than the Arabic script (Dilger 1976. p. 32.). Articles published in the Uighur Arabic script after 1982 allage the contrary (Til wa Tardzima 1986. 1. p.8).

8. On the Turkish alphabet and language reform see Heyd 1954, Levend 1949, Korkmaz Z. Türk dilinin tarihi akisi içinde Atatürk ve dil devrimi, Ankara 1963, Steuerwald, K. Untersuchungen zur türkischen Sprache der Gegenwart, 3 vol. Berlin 1963-1966, etc.

9. This idea can be illustrated by the fact that in January 1965, on the verge of the official introduction of the Latin script, a new campaign was launched simultaneously to increase literacy among the minorities of Sinkiang (Dilger 1976. p. 29).

10. It is interesting to see how an Uighur author may cite the example of modern Chinese, which often makes use of Classical Chinese words to avoid foreign borrowings, to support an argument in favour of reviving old Uighur words rather than replacing them with Chinese or Russian ones (opuri 1985. p.13).

11. This principle is, of course frequently contradicted in practice, e.g. Uighur doctors practising Western medicine-tend to use large numbers of estern words which are unintelligible to their patients with whom they have to use ordinary Uighur expressions.

12. For a minor attack on modern poets who use such loanwords when Uighur equivalents are available see Tursun, D. 1985.

13. For script and language reforms among the Turkic peoples of the USSR see Bacon 1966, esp.

Chapter VII, pp. 189-201, wurm, Stefan: The Turkic Peoples of the USSR (Central Asian Research Centre, Oxford 1954. and Baskakov, N.A. The Turkic Languages of Central Asia, transl. by Wurm, S. London 1960).

14. There was another example in history when a Turkic speaking people adopted and successfully used a modified Arabic script. The Volga Tatars started to use such an alphabet in the early 1920s. Because it became very popular it was particularly difficult to make them adopt the Latin script in 1929 (lenze 1956. p. 49).

15. For an overall picture of minority policies in China see Dreyer 1976. pp. 261-276.

16. e.g. Jüsüp Xas Hadzip: Qutadgu bilik, Beijing 1984., Tömür. X.-Ajup, T.: Atabatulhaqajiq by Adip Axmat binni Mahmut Jükneki, beijing 1980., Geng-Shimin-jup T.: Qadimki ujurdlarning tarixi dastani Oguznama, Beijing 1980.

17. For a general bibliography of publications concerning Turkic Studies in China see Ujğur tili haqqidiki asarlar bibliografijisi 1949-1985 by Raxman Xanbaba in *Til wa Tardzima* 1986. 3. pp. 44-78 and 4. pp. 35-69.

BIBLIOGRAPHY

Abit, E.: *Söz-ataljularni geliplasturus tojrisida pikir* in *Til wa Tardzima* 1985. 8. pp. 10-17.

Alptekin, E.: *Uygur Türkleri* İstanbul 1978.

Amat, I.: *Tadziililerni jagunlap, ittifaqligni kucajtip, milli tiljeziq xizmiti wa tardzima xizmitini janimu jaxsi islajli* in *Til wa Tardzima Urumchi* 1982. 1. pp.1-2.

Azizi, S. *Millatlar özlrinin til jeziginini qollinis wa taraqqi qildurus arkinlikiga iga* in *Sindzan dasü ilmi zur-nili Urumchi* 1986. 2. pp. 1-6.

Bacon, E.: *Central Asians under Russian Rule: A Study in Cultural Change* Ithaca, New York 1966.

Dilger, B.: *Die Uiguren und ihr gigenwartiges Bildungswesen* in *materialia Turcica* 2. Bochum 1976. pp. 28-37.

Dreyer, J.T.: *China's Forty Millions* Harvard Univ. Press Cambridge (Mass.)- London 1976.

Emiloğlu, A. T.: *Changes in the Uighur Script during the Past 50 Years in Central Asiatic Journal XVII. No.2-4. Wiesbaden* 1973. pp. 128-129.

Geng Shimin: *On the Fusion of Nationalities in the Tarim Basin and the Formation of the Modern Uighur Nationality* in *Central Asian survey* Vol.3. No.4. 1984. pp. 1-14.

Jopuri, .: *Qadimqidin bugünki ücün pajdilinis* in *Til wa Tardzima Urumchi* 1985. 6. pp. 6-14.

Henze, P. B. : *Politics and Alphabets in Inner Asia in Journal of the Royal Central Asian Society* Vol. XLIII. Jan. 1956. pp. 29-51.

Heyd, U.: *Language Reform in modern Turkey Jerusalem 1954. in Oriental Notes and Studies published by the Israel Oriental Society No.5.*

Hüttemann, K.: *Zum 50. Jahrestag der Schriftreform in der Türkei in Materialia Turcica 4. Bochum 1978. pp. 55-64.*

Jarring, G.: *The New Romanized Alphabet for Uighur and Kazakh and Some Observations on the Uighur Dialect of Kashgar in Central Asiatic Journal XXV. 3-4. 1981. pp. 230-245.*

Köprülü, M. Fuad: *Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri in Edebiyat Araştırmaları (Türk Dil Kurumu) Ankara 1966. pp. 271-315.*

Levend, A.S.: *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme safhaları Ankara 1949.*

Nadzip, E.N.: *Modern Uighur. Nauka Publishing House, Moscow 1971. Osmanow-Sabit-Dzappar etc. (ed.): Hazirqi zaman ujqur adabi tilini imla lu iti Urumchi, 1985.*

Sabit, A.: *Ujqur tilinin imla quadiliri wa imla lu atlini islinisi haqqida qisqica tonusturus in Til wa Tardzima Urumchi 1985. 2. pp.1-9.*

Scharlipp, W. -E.: *Auxiliarfunktionen von Hauptverben nach Konverb in der neuuigurischen Schriftsprache von Sinkiang Berlin 1984. (Islamkundliche Untersuchungen 87.)*

Silde-Karklins, R.: *The Uighurs Between China and the USSR in Canadian Slavonic Papers Ottawa 1975. 17.2-3. pp.341-365.*

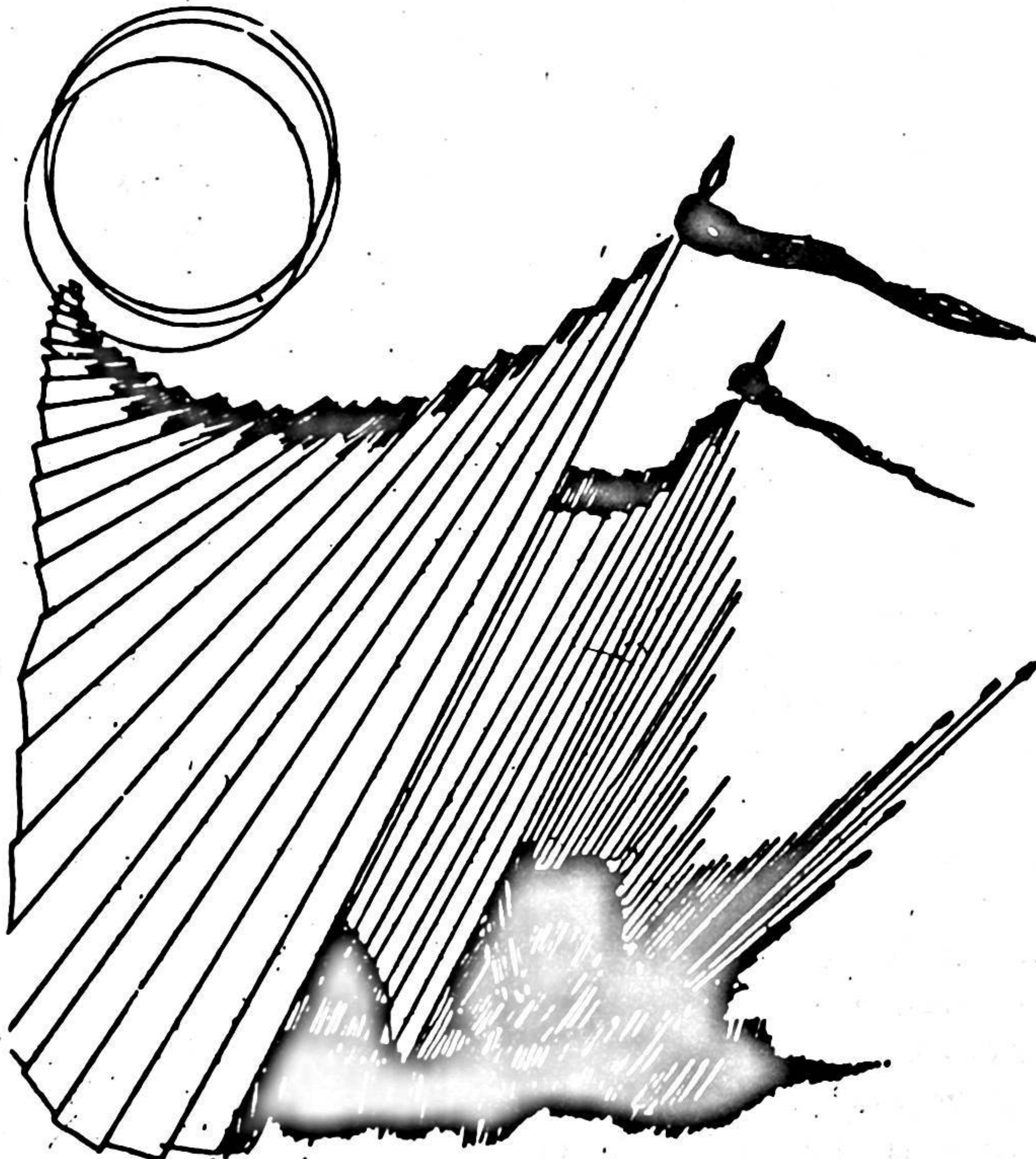
Til wa Tardzima 1986. 1. pp.1-10: Güllap-jasnawatqan Sindza millatlire til-jeziq isleri (Sindza Uj ur Aptonom Rajonluq Millatlar Til-jeziq kizmiti Komiteti)

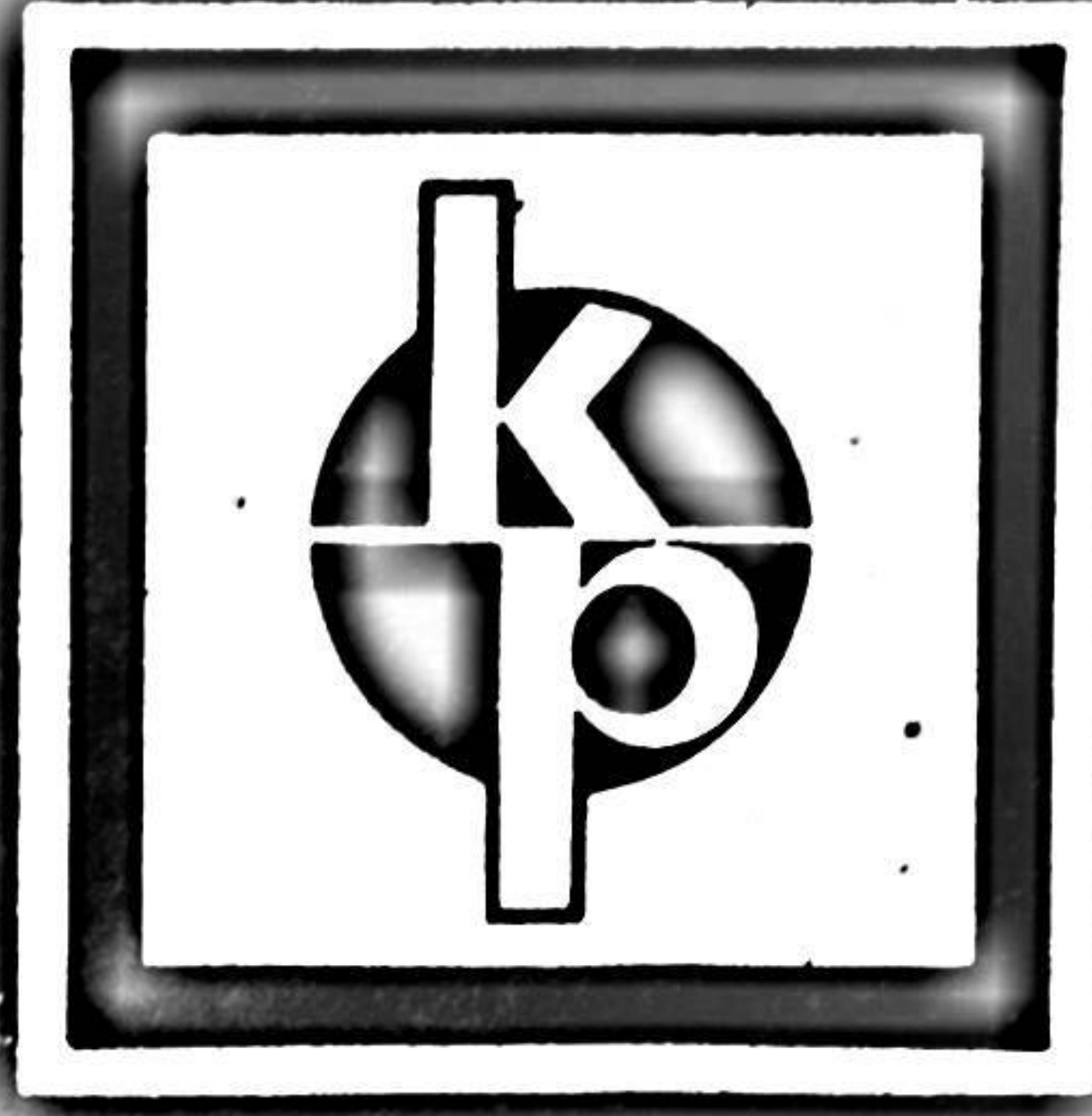
The Turkic Peoples of the USSR: The Development of Their Languages and Writing in Central Asian Review 1953. No. 1. pp. 1-8.

Tursun, D.: *Hazirqi zaman seirijitida arap-pars sözlerini qollerinilisi haqqida qisqica mulahiza in Til wa Tardzima 1985. 8. pp. 21-25. Uj ur jezi ini elipbasi wa uj ur adabi tilini imla qaidisi (Aptonom Rajonluq millatlar Til-Jeziq Xizmiti Komiteti) Urumchi 1983.*

Yang Bingyi: *Partijini millatlar til-jeziq xizmitida tirisip je i wazijat jaritajli in Til wa Tardzima 1985. 2. pp. 1-19. Urumchi*

Batirqan: *Milliteritorijilik aptonomija qanunini jaxsi üginip, milli til-jeziqni ralini toluq dzari qildurajli in Til wa Tardzima 1985. 1. pp. 4-9. Urumchi.*





İŞİNİZ ELEKTRİK İSE SEÇİMİNİZ DAYANIKLI VE GÜVENİLİR OLMALI.

Kaleporselen, alçak gerilim elektrik tesisat malzemelerindeki kaliteli üretimi ile elektroteknik alanında Orta Doğu'da hakedilmiş bir üne sahiptir.



KALEPORSELEN

"Elektroteknikte Emniyet"

MERKEZ VE FABRİKA

Halkalı Aşağı No:170 Sefaköy-İstanbul
Tel: 579 12 10 (2 Hat) 580 13 35 (3 Hat)
Pazarlama Md: 579 02 29 - 579 82 88
Telax: 28771 KASE TR.
Teletax: (9-1) 579 09 80

MARMARA BÖLGESİ

Okçumusa Cad. No:82
Karaköy-İstanbul
Tel: 155 35 51 - 155 31 88
Teletax: (9-1) 155 31 88

İÇ ANADOLU BÖLGESİ

Ambarlar Cad. Beyaz Saray Apt.
No:10/1 Sıhhiye-Ankara
Tel: 29 36 11
Teletax: (9-41) 29 14 05

EGE VE BATI AKDİZ. BÖL.

Lozan Meydanı No:3
Alsancak-İzmir
Tel: 21 55 77 (3 Hat)
Teletax: (9-51) 21 14 28

**DOĞU AKDİZ. VE
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖL.**

T.Cemal Beriker Bulvarı
Kalaoglu İş Hanı
Kat:3 No:7-8 Adana
Tel: 19 765
Teletax: (9-711) 35 047

KARADENİZ BÖLGESİ

Kızımpaşa Cad. Alemdağ İş Hanı
No:5 Samsun
Tel: 13 510
Teletax: (9-361) 20 882



